

meddobje

POEZIJA: JANEZ KAČAR (ARGENTINA), O, MLADOST TI MOJAI (18) * VINKO ŽITNIK (ARGENTINA), TRIJE PODVOJENI SONETI (57) * LOJZE KRAKAR (SLOVENIJA), PREDNIKI (132).

PROZA: TONE BRULC (ARGENTINA), KAJ JE RESNICA? (71) * VINKO RODE (ARGENTINA) NAZAJ V PLANINSKI RAJ (80) * LEV DETELA (AVSTRIJA), KAMEN MODROSTI, KAMEN NOROSTI – RADIJSKA IGRA (136).

ESEJI IN RAZPRAVE: LEV DETELA (AVSTRIJA), TRI SLOVENIJE KOT NEDELJIVI VEZNI ČLENI SKUPNE SLOVENSKE USODE (3) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), DONS JE MOJ TA VESELI DAN (20) * DARKO ŠUŠTERŠIČ (ARGENTINA), PRISOTNOST ŠPANSKO-BIZANTINSKE SLIKE V AMERIKI (60) * AVGUST HORVAT (ARGENTINA), O ETNOGENEZI NARODOV (117).

KRITIKE: JOŽE RANT (ARGENTINA), "ANTHROPOS", 1991, IV-V (153) * LEV DETELA (AVSTRIJA), LITERARNI KAŽIPOTI. (169).

POEZIJA V KASTELJANŠČINI: GREGOR PAPEŽ DOS POEMAS NATURALES (1).

KULTURNI VEČERI SKA V LETU 1992 (176).

KRATEK SPOMINSKI ZAPIS, MEDDOBJE 3-4, 1992 (na 3. str. ovitka).

UMETNIŠKA PRILOGA: FRANCE AHČIN.

XXVII-199

entresiglo

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXVII.

1 9 9 3

Št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovana

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: FRANCE PAPEŽ (glavni urednik/director general),
Tone Brulc, Lev Detela, Andrej Rot.

Načrt za ovitek: arh. Andrej Horvat

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 157. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 7./ 1993.

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Bärage del Centro Misional Bärage,
Cólón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

CORREO
ARGENTINO
586

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

DOS POEMAS NATURALES

EL CIRUELO

Tantos años pasaron. Aún estas de pié,
aunque muy envejecido,
no te perdonó el tiempo. Tu espumeante
cabellera blanca
en algún invierno lejano quedó.
Recuerdas cuando trepado en la cumbre
de tus cálidas ramas, yo te confesaba
un amor secretísimo, en voz baja;
y sobresaliendo entre tus hojas, en lo alto,
con la mano en forma de visera sobre los ojos,
te contaba lo que a lo lejos divisaba
y que tu no alcanzabas a ver?
Tu sigues en tu lugar
y yo me fui, pero
cómo no añorar nuestro mundo
de amistad y alegría, tu compañía natural, tu voz!
Verte en el jardín tan querido!

ESTEFANIA

Dicen que hay un lugar
donde la paz está posada en cada rincón,
vuela en cada hoja solitaria en el viento,
en Sveta Gora.

Sobre un cielo calmo y las nubes lejanas
las cruces se petrifican,
las toca el moho y la vieja eternidad...
Quién sabe si el alma en alguna parte aún es temblor...

Y quién sabe, Estefanía, cuánto tiempo en el recuerdo
será una viva llama tu nombre...

El viento suavemente golpea
una muda cruz en Sveta Gora.

"TRISLOVENIJE" KOT NEDELJIVI VEZNI ČLENI SKUPNE SLOVENSKE USODE

Na zemljevidih svetá so uradne meje držav označene z debelimi rdečimi črtami. Širom po svetu se jih šolarji učé na izust. Podoba je, da so vodilni politiki preradi pozabili, da te uzakonjene meje vse prepogosto sekajo homogena narodna telesa po krivem in po čez. Ponavadi so prizadeti predvsem manjši narodi, od katerih si večji in mogočnejši še vedno režejo kose ozemelj, ki jim po etnični pogojenosti sploh ne pripadajo; še huje pa je, da so tudi intencije evropskega združevanja izpostavljene megalomanskim igram in igračam velikih centraliziranih držav, ki delujejo v škodo manjših narodnih enot in manjšin. Kljub od leta 1992 mednarodno priznani slovenski državi Republiki Sloveniji smo Slovenci po neljubih zgodovinskih zasukih poleg matičnega jedra razdeljeni še v tri druge države (Italija, Avstrija, Madžarska), za nameček pa raztreseni širom po svetu ter takó (ne le kot manjši narod) izrazito neprivilegirani in ogroženi v samem narodnem obstoju. Zato je posebno važno, da se v morebitni novi Združeni Evropi uveljavijo decentralistična, federalistična načela z obširnimi določili o varovanju manjših narodnih enot, etnij in manjšin. Žal smo očitno še zelo oddaljeni od položaja, ki bi bil vsaj delno zadovoljiv.

V času boja za samostojnost Slovenije, ki je bil tudi čas postopne (a še vedno v bistvu neuresničene) demokratizacije, so se vsi trije člani slovenske narodne strukture, namreč osrednja Slovenija, zamejstva v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter Slovenci v zdomstvu (ter v izseljenstvu), kljub razdvajajočim ideologijam in politikam bolj približali drug drugemu. Nekaj je v tej smeri prispeval tudi Svetovni Slovenski Kongres; žal pa so partikularizmi (in razprtije) tudi tu preprečili resnično konstruktivno delo v dobrobit vseh členov v njeni biti nedeljive Slovenije. Razprtije ostajajo in tako je tudi vprašanje pozitivnejšega povezovalnega razvoja Slovenije nerazrešeno.

Vodilni politiki svetá preradi pozabijo, da pod zemljevidom uradnih danosti obstoji še neki drugi in neupoštevani zemljevid skorajda pozabljenih narodov in narodnosti ter družbenopolitičnih dejstev, v katerih se ti nahajajo. Ta zemljevid se seveda, kot smo že nakazali, ne krije z državno potrjenimi, oziroma uradno priznanimi zemljevidi svetá.

Znanstvenik in pisatelj **Robert Lafont**, ki raziskuje življenje, zgodovino in kulturo pred stoletji široko razvejanih nefrancoskih romanskih Okcitancev na področjih današnje Francije, meni v neki razpravi ⁽¹⁾ tudi tole:

“Področja, na katerih govore različne oblike okcitankega jezika, se raztezajo čez 31 francoskih pokrajin. Zaradi svoje velikosti so Okcitanzi v primeri z večino drugih evropskih manjšin izjema. V Okcitaniji živi 13 milijonov ljudi. To je število prebivalstva marsikatero uradne države z lastno ustavo in zakonodajo. Zlahkoto razvidimo, da bi bil zemljevid Evrope drugačen, ko bi dejanske meje narodnih enot bile istočasno tudi državne meje. A temu ni tako. Že od 13. stoletja teče usodni proces, ki je Okcitaniji ugrabil nujno potrebno narodno samozavest. Toulouse, ki je v zgodnji evropski zgodovini bil pomembna državna prestolnica, je danes “Prestolnica Praznine”. Okcitanijo centralisti vedno znova označujejo za ne-državo, za ne-narodnost, ne-jezik, ne-kulturo, ne-moč; položaj te manjšine postaja nemogoč.”

Toda tudi položaj slovenskega naroda, predvsem pa slovenske manjšine, ni rožnat. Zato bomo manjšini kot važnemu veznemu členu sodobnega slovenstva in istočasno tipičnemu svetovnemu pojavu posvetili posebno pozornost.

Vprašanje o usodi slovenskega naroda in njegove samobitnosti, oziroma večje narodne afirmacije v okvirih današnjih danosti, se zastavlja vsakemu osveščenemu Slovencu v osrednji Sloveniji, v vseh treh zamejstvih (ki so v resnici zamejstva le v odnosu z matičnim slovenskim jedrom, drugače pa avtohtone slovenske enote na obrobjih, ki jih upravljajo neslovanski narodi), a tudi v zdomstvu, ki je po tragičnih vojno-ideoloških spopadih v drugi svetovni vojni in po eksodusu duhovno posebno tvornih nekomunistično usmerjenih Slovencev v širni svet upravičeno postalo tretja velika kulturnopolitična in duhovna enota slovenstva v drugi polovici 20. stoletja.

Znani nemški raziskovalec manjših jezikovnih skupnosti in narodnih skupin **Heinz Kloss** meni ob ujetosti malih v toga ali celo nevarna kolesja velikega, da je bilo 19. stoletje sicer obdobje “preroda

narodov", a istočasno tudi čas negativnega nacionalizma in šovinizma, medtem ko ima druga polovica 20. stoletja morda realno šanso, da postane "obdobje uveljavljanja manjših in majhnih narodov". Ali ima prav? Slovenske izkušnje domá, v zamejstvu in po svetu **Klossovega** optimizma vsaj do nedavnega res niso mogle potrditi - in isto negativno izkušnjo so si kljub stalnim večinskim zagotovilom o zaščiti manjših narodov in manjšin pridobile v letih po drugi svetovni vojni v Evropi in povsod po svetu številne druge manjše narodne skupnosti.

Dejstvo je namreč, da je resnica popolnoma nasprotna **Klossov**im optimističnim vizijam. V skoraj vseh evropskih državah se namreč poleg večinskih narodov nahajajo tudi manjšine, ki se morajo velikokrat krčevito boriti za svoj obstoj. Da je takoiimenovana narodna enotnost Francije samo navidezna, nam je pokazal že okcitanski primer. Vendar žive v tej veliki, navidezno narodno monolitni, državi še druge manjšine, na primer nemška v Alzaciji in delno v Lotaringiji, italijanska na Korziki, Bretonci in Baski, ki se v španskem delu svojega narodnostnega ozemlja v svojem boju za narodno uveljavljanje poslužujejo večkrat tudi neprimernih terorističnih metod, podobnih irskim v britanskih predelih irskega otoka. V Romuniji živita tudi madžarska in nemška manjšina, na Madžarskem poleg Slovencev med drugim Hrvati, Srbi in Nemci, na Češko Slovaškem Madžari, v Nemčiji tudi lužiški Sorbi. Nekdanja Sovjetska zveza je bila kot pisana preproga prepletena z vrsto večjih, ali manjših jezikovnih skupin, od katerih predstavljajo krimski Tataři ali Nemci z Volge (ki so jih oblastniki pod pretezo, da so v drugi svetovni svetovni vojni podpirali nemško nacionalnosocialistično politiko pregnali v Azijo) le manjši del problematike. V Grčiji žive med drugimi Makedonci, v Albaniji Grki, v Bolgariji Makedonci in Turki. Nekdanja Jugoslavija je bila prepletena tudi s številnimi manjšinami. Državotvorni slovenski narod je neljuba usoda razkosala še v Avstrijo, na Madžarsko in v Italijo, v kateri žive tudi priznane in nepriznane manjšine, nemško govoreči Južni Tirolci, retoromanski Furlani in Ladinci, Francozi v dolini Aoste, samosvoji Sardi, Albanci v starodavnih vaseh, obdanih z italijanskim jezikovnim morjem.

Eden od najvažnejših razpoznavnih znakov vsakega avtohtonega naroda, oziroma jezikovne skupine, je samolastni jezik. "Kdor zna uporabljati svoj lastni jezik, drži v rokah ključ, ki ga osvobaja okov", je nekoč izjavil okcitanski pesnik in Nobelov nagrajenec (iz leta 1904) za literaturo **Frederic Mistral**. Medtem ko je za velike narode uporaba lastnega jezika nekaj samoposebi umevnega, pa

se morajo manjši narodi vse prevečkrat z vsemi silami boriti tudi za neznatno priznanje lastne narodne in jezikovne avtohtonosti s strani večinskega naroda, kar vedno znova dokazuje tudi slovenska manjšinska situacija v Italiji in Avstriji ter na Madžarskem. Dunajski univezitetni profesor in romanist **dr. Fritz Peter Kirsch** piše tozadevno v razpravi "Literatura in literarni konflikt - o problematiki etničnih manjšin in njihovih pisateljev"⁽²⁾ tudi tole: "V življenju manjšinskega Baska, Okcitanca, Slovenca, Hrvata in tako naprejučinkujejo mnogi dejavniki, ki zožujejo akcijski prostor avtohtone narodne kulture in šibkejškega zavajajo k uporabi drugega, velikega, vladajočega jezika."

Tunizijski pisatelj židovskega rodu **Albert Memmi**⁽³⁾ je že leta 1968 ugotovil, da je položaj manjših narodov, ki so obdani z velikimi večinskimi jezikovnimi in državnimi morji, kljub manj pomembnim lokalnim razlikam več ali manj enak: to je položaj, kot je značilen za podrejene, oziroma diskriminirane skupine svetá, za Žide sredi Židom nasprotujočih evropskih in drugih narodov, a tudi za Arabce v Palestini, za črnce v južni Afriki, za ženske, pa tudi za otroke v mnogih družbenih strukturah današnjega svetá - in seveda za vsako krpo razčetrjenega in v resnici še bolj razkosanega in v prepričanju svetá izpostavljenega slovenskega naroda.

Odločimo se za poseben zorni kot in za poseben pristop k slovenski stvarnosti treh Slovenij. Približajmo se ji iz obrobja, iz zamejskega in zdomskega položaja, v katerem je slovenska usoda vsak dan eksistencialno izpostavljena v dilemo biti ali ne biti, kar v osrednji matični Sloveniji tudi v nedavni preteklosti kljub prisilam neslovenske srbsko - jugoslovanske državne večine in številnih diskriminacij zaradi določene trdožive dinamičnosti slovenskega jedra in njegovih intelektualnih in tehnično-ekonomskih trdnosti ni bilo ključno vprašanje.

Obležja slovenskega zamejskega trenutka odsevajo na izrazit način iz različnih manifestacij manjšinskega življenja v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, predvsem pa iz literature, kar je že tradicionalna značilnost uveljavljanja narodov, skupin in posameznikov v posebnem, politično več ali manj težavnem položaju. Podlago za manjšinsko kulturno in literarno usmerjenost nudijo poleg tegá težki zgodovinski dogodki, politične travme in negativne izkušnje pri poskusih enakopravnega uveljavljanja v širših, nadlokalnih kompleksih. Zato je za razumevanje slovenske, a tudi druge manjšinske književnosti, kot jo pišejo katalonski, okcitanski, retoromanski, albanski, hrvaški ali slovenski pisatelji, poleg

upoštevanja literarnih posebnosti potrebno tudi soočenje z izvenliterarnimi obeležji.

Nekatere značilnosti današnjega slovenskega koroškega ali tržaško-goriškega literarnega trenutka so na primer več ali manj nerazumljive, če ne upoštevamo konkretnih danosti, v katerih ta manjšinska literatura nastaja. **Boris Pahor, Alojz Rebula, Irene Žerjal** in drugi so avtorji literarnih tekstov, ki jih je zakoličila zdaj agresivna in potem spet melanholična melodija prostora, na katerem živijo in ustvarjajo. Daljše in krajše proze **Korošca Florjana Lipuša** od "Zmot dijaka Tjaža" preko "Zgodb o čuših" vse do "Odstranitve moje vasi" niso le analize zasebnih stanj, v katere je zapletlo nastopajoče pisateljeve osebe, temveč tudi pregledi etično-filozofskih preizkušenj teh zdaj pogumnih, včasih pa tudi klavrnih junakov z ozirom na stanje njihove narodne ozaveščenosti. Isto iskanje manjšinske narodne zavesti sredi bolečine gluhe protinarodnosti se kot rdeča nit prepleta skozi vse poglavitne dele literarno v primeri z **Lipušem** drugače zasnovane literature drugih koroških slovenskih avtorjev: **Janka Messnerja** ali **Valentina Polanška**. V nekem smislu pa je ista avtentična manjšinska usoda za vedno zaznamovala tudi liriko **Milke Hartman, Andreja Kokota, Gustava Januša, Janka Ferka** in drugih.

Ena glavnih značilnosti manjšinske literature je moralna ogorčenost in razočaranost. Ne le razočaranost nad tujci, temveč, kot je na primer značilno za **Lipuša**, tudi nad napakami in pomankljivostmi lastnega naroda. Tozadevno se je **Lipuš** kljub ideološkemu pretiravanju in levo usmerjenemu subjektivizmu v dobršni meri izognil tisti napaki, v katero literature narodnih manjšin jezikovnih skupnosti po mnenju dunajskega univerzitetnega profesorja in raziskovalca romanskih literatur **Fritza Petra Kirscha** vedno znova zabredejo: izognil se je napaki letargične votloglavosti v provincialni samozadostnosti in zaspanosti. Če se literatura znajde v takem položaju, velikokrat okosteni. Teorično se številni mednarodni politiki in kritična javnost (tudi nekaterih velikih narodov) že dalj časa zaveda, da je narodne manjšine kot dejanski izraz nekdanj mnogo bolj večsmernega in pestrega jezikovno-kulturnega obraza svetá potrebno zaščititi, če hočemo, da bodo v sedanjí potrošniški tehnokratsko - industrijsko-ideološki dobi preživele. Vendar je od teorije do konkretnih dejanj prevečkrat potrebna pot, ki vodi v nedogled... Zadeva o zaščiti manjših ali ogroženih narodov velikokrat močno spominja na aktualne politične razprave o zaščiti narave in okolja, ki kljub lepim besedam o protiukrepih prav zaradi naših lastnih pomankljivosti vedno bolj propadata.

Zanimivo je dejstvo, da je že pred drugo svetovno vojno, kot piše tržaški publicist **Ivo Jevnikar** v razpravi "Mednarodne organizacije in manjšinska zaščita",⁽⁴⁾ v Evropi veljal poseben sistem manjšinske zaščite. O njej sicer ni besede v ustavnem aktu nekdanjega Društva narodov, vendar je prisotna v mirovnih pogodbah in v posebnih manjšinskih določbah. Društvo narodov je pred drugo svetovno vojno večkrat razpravljalo o manjšinski važnosti. Uvedena je bila možnost peticij za opozarjanje na kršitve pravic. Proučeval jih je poseben odbor, medtem ko je meddržavne pravne spore o manjšinskem varstvu reševalo mednarodno sodišče.

Kljub vsem dobrim nameram, da bi zaščitili male narodne skupine v naročju velikih narodov, pa so predvojne pogodbe obvezovale in zadolževale le premagane države - ter nekatere od tistih, ki so nastale ali pa se povečale po letu 1918. Od Italije na primer niso zahtevali ničesar. Tamkajšnji primorski Slovenci so bili tako kaj kmalu na milost in nemilost prepuščeni raznarodovalni politiki Mussolinijevega fašizma.

Podoba je, da skušajo po drugi svetovni vojni različne komisije, ki delujejo v okvirih organizacije Združenih narodov, Evropskega sveta ter Evropskega parlamenta, ustvariti novo, bolj demokratično in vseobvezujočo podlago za zaščito pripadnikov narodnih, jezikovnih in verskih manjšin. Toda - roko na srcé! Je v primeri s predvojn timer stanjem za zares pestro število različnih manjšin svetá zdaj nastopila zlata doba novega emancipiranega življenja?

Od načrtov, željá in načelnih sklepov do konkretnih dejanj je namreč, kot izpričujejo življenske izkušnje, izredno dolga, trnjeva in včasih kar nepremostljiva pot. Bodo manjšine, ki se velikokrat še vedno nahajajo v zaprašenih čakalnicah togih političnih danosti, to čakanje na hladnih postajah sredi majhnim narodom nenaklonjenega industrijsko-tehničnega časa sploh preživele?

Odgovorov na ta vprašanje je nešteto. Od vsake manjšine posebej in značilnosti njenih notranjih struktur je namreč odvisno, kako bo svoje narodne cilje vskladila z dejavniki časa in se poleg tega na podlagi lastnih pobud in lastne samoobrambne žilavosti morda celo utrdila.

Glas manjšinskih pisateljev, teh pomembnih klicarjev narodnih samobitnosti, ob tem ni zgolj onemoglo klicanje obupancev v puščavi. Iskanje lastne identitete ter jasn timer in demokratičnih narodnih ciljev ob tvornem upoštevanju dialoga z večinskim partnerjem je važna javna naloga, ki bi ji poleg pisateljev morali biti zapisani tudi širši družbeni in politični krogi na dvojezičnih ozemljih, če

ne v splošnem mednarodnem kontekstu, kar bi šele dejansko pomenilo pravilni korak k reševanju aktualne evropske in svetovne nacionalne problematike. To bi bilo tembolj važno, če je res, kar različne vlade, politiki in večinske inštitucije vsaj navidezno urbi et orbi po letu 1945 obljubljajo tudi nekaterim manjšim narodom in kar bojda različni družbeno-politični dejavniki skušajo uresničiti kot tisto dejstvo, na katerega bi bile naslednje generacije lahko zares ponosne: družbo tolerance in miru na podlagi upoštevanja narodnih in jezikovnih drugačnosti. Šele potem bo lahko držal in tudi obveljal optimistični izrek že omenjenega nemškega raziskovalca manjšinskih vprašanj Heinza Klossa, da ob koncu našega vse preveč krvavega 20. stoletja dveh najstrašnejših svetovnih vojn in velikih človeških ter narodnih katastrof obstoji realna možnost, da se to tragično stoletje kljub vsemu zapiše v zgodovino kot stoletje novih, tolerantnejših družbenih načinov, kot stoletje prebujanja in uveljavljanja manjših narodov, narodnih manjšin in manjših jezikovnih skupin, ki jih mora mednarodna javnost na čim bolj intenziven in odločen način zaščititi. Ali razpad komunističnih imperijev zdaj nakazuje začetek te nove dobe?

Tudi osnovno in večinsko jedro slovenskega naroda se je do nedavnega nahajalo v sklopu večnarodne južnoslovanske države s srbohrvaško večino v izpostavljenem in zapostavljenem položaju šibkejšega. V času rastočih politično-birokratskih prisil enostrankarskega in nedemokratskega komunističnega sistema je prihajalo širom po Jugoslaviji do nevarnih in odločilnih kriz, vsakega razumnega Slovence pa je lastna eksistencialna izpostavljenost v prostoru neslovenskih večinskih samozazrtosti izzivala k spraševanju o položaju slovenske narodne biti in pogojev za njeno vsestransko uresničitev. Položaj slovenskega naroda v sklopu jugoslovanske države je bil kompliciran in večsmeren. Podoba je, da se je gospodarsko, tehnološko in v dobršni meri tudi družbeno zaostali jugoslovanski jug bal gospodarsko-tehnološkega vzpona Slovenije, ki je bil istočasno - in to je pomembno - tudi vzpon duhovnega potenciala slovenskega naroda, vzpon možganov. Očitno je, da so se mnogi vodilni komunistični politiki v Jugoslaviji ustrašili sprememb, ki jih je dinamično sproščanje sil prinašalo Sloveniji, a tudi v celotni in večsmerni jugoslovanski kontekst.

S svojim duhovno-političnim in gospodarsko tehnološkim razvojem se je Slovenija oddaljila od stanja v drugih predelih Jugoslavije in se približala liberalni in pluralistično razvejani podobi, kot je značilna za Zahodno Evropo. V dogmatičnih jugoslovanskih krogih so krožile zato alarmantne vesti o čezmernem slovenskem

osamosvajanju, ki lahko, že zaradi klavirno nedemokratskega položaja na Kosovu, a tudi marsikje drugod, preskoči na druge republike in čez noč ogrozi položaj komunistične Jugoslavije, kar se je zares zgodilo, saj so se komunistični centralisti vračali nekam nazaj, k enosmernim, dogmatičnim in podložniško diktatoričnim oblikam upravljanja z družbo in njenimi postoritvami in usmeritvami, namesto da bi demokratizirali državne strukture. Podoba je, da so Slovenci motili "ljubi mir" tistih jugoslovanskih dogmatikov, ki so s svojo nesposobnostjo, s svojim spanjem in nasiljem šele sprožili porazni gospodarski padec navzdol, ki je zares ogrozil stabilnost, trdnost in obstoj jugoslovanske države in jo pahnil v zločinsko srbsko vojskovanje proti drugim nekdanjim jugoslovanskim narodom.

Ob tem pa bi bilo napačno, če bi pozabili na tisto marksistično doktrino, ki je v marsičem usmerjala povojni oblastniški odnos do narodnega vprašanja v Jugoslaviji. Tito in drugi vodilni jugoslovanski komunistični politiki se namreč niso mogli izogniti znanemu zanemarjanju osnovnic narodnega vprašanja. Vse preveč so se naslanjali na že dolgo znanstveno problematične teze internacionalistične marksistične teorije o narodu, ki da je produkt kapitalističnega obdobja in njegovih ekonomsko-civilizacijskih napak, uveljavljanja moči kapitala in njegovih nečloveških razsežnosti na račun proizvajalca kot takega ob istočasni razrasti imperialističnih nacionalnih držav v škodo ali pogubo "delavskega razreda".

Komunistični voditelji so bili prepričani, da bodo s svojimi razrednimi modeli razstrelili nacionalni ustroj svetovne civilizacije in njene kulture. Na narodno vprašanje so gledali črno-belo, enostransko in v bistvu nezgodovinsko, saj so dramatične dileme ljudstev in narodov postavili v bolno in razviharjeno tkivo 20. stoletja in pozabili na procese in tragedije, ki so se med drugim dogajale in dogodile že poprej, daleč nazaj v stoletjih, v katerih so izginjale, propadale ali pa se (tudi na račun drugih, drugačnih in šibkejših) rojevala nova ljudstva, oziroma narodi. Slovenci v tem procesu nismo bili izvzeti.

Teza o postopnem izumiranju narodov na račun nove, napredne in internacionalne družbene zavesti je po letu 1945 za dalj časa zavrla suverenejši razvoj slovenskega narodnega uveljavljanja v Jugoslaviji. Teza o preživelih ideji "naroda kot produkta kapitalističnega obdobja in odseva kapitalističnih ekonomskih struktur" je brisala in briše s kulturnega zemljevida sveta vrsto narodov in narodnosti, vendar kljub groznim ranam, ki jih je zadala pestremu in večsmernemu utripu bivanja, narodov in narodnosti ni mogla uničiti, kar dokazuje

“krvavi” prerod narodov na področjih nekdanjih komunističnih držav.

Peter Kovačič-Peršin piše v ljubljanski reviji za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja “2000” tudi to:⁽⁵⁾ “Človeške osebnosti brez identitete in (domovinske) zakoreninjenosti ni. Zdravo uravnovešena je tista osebnost, ki tvorno usklajuje vse svoje, tudi raznorodne razsežnosti. Ob naraščajoči univerzalizaciji bo tako moral občan sveta poganjati še globlje korenine v svojo izvirno domovinskost, da ga brezimnost planetarizacije ne bo pokončala z izgubo osebnega bivanjskega smisla, z brezizhodno stisko brezdomstva.”

Posebna izkušnja slovenskega zdomstva, ki v globljem duhovnem smislu ni nikoli postalo brezdomstvo, temveč je odločilno zasidrano v zgodovinsko utemeljenih silnicah slovenskega narodnega razvoja, priča o večsmerni in diferencirani podobi slovenstva v današnjem času. V novodobnem pojavu zdomstva je doživljalo današnje slovenstvo na specifičen način preoblikovano usodo. Če je slovenstvo do danes bilo predvsem “dejstvo srednjeevropskih narodnih danosti”, tako zdaj v dramatično izpostavljeni obliki prestopa ožje evropske okvire in v svojih svetovnih diasporah tudi v naročju mnogih neevropskih naravnosti živi in izpričuje svojo narodno dediščino, po drugi strani pa svoje značilnosti hote ali nehoče sooča s tujimi, mnogokrat celo neevropskimi družbenimi in duhovnimi pogoji, sredi katerih se uresničuje.

Zdomstvo v duhovnem smislu pojma je v svojih najboljših in najizvirnejših oblikah bilo prečiščeno vračanje na avtohtona rodna tla, trpko seganje k skrivnostim narodnih korenin, očiščevanje lastnih narodnih pozicij in določanje novih razsežnosti narodne biti.

Tradicionalna prva poveljna oblika slovenskega zdomstva je še morda koreninila v nekritični sentimentalni zazrtosti “nazaj v domači raj”, rasla je iz subjektivne travme grozljivih in krvavih medvojnih in povojnih dogodkov. Ti so se kot “dejanske negativne življenske izkušnje” zarezali globoko v notranjost človeka, ki je izgubil konkretno domovino in le-to zdaj v ponotranjeni in velikokrat idealizirani abstraktno-duhovni predstavi spet transformirano “realizira”. V zadnjem času je tozadevno ob nastopu mlajših že v zdomstvu rojenih slovenskih ustvarjalcev ter “staranju” prvotnih moči prišlo do značilnega preloma. Podoba je, da se v vedno manj enotnem, vedno bolj atomiziranem zdomstvu istočasno sprošča značilna kritična slovenska narodna zavest. Iskanje narodne

identitete ni več le ljubeznivo ali otožno vračanje na domača tla lastne mladosti ali osmišljanje dediščine prednikov iz tradicionalnega slovenskega krščanskega zornega kota, temveč iskanje kritično prevrednotenih domovinskih vrednost, iskanje določenih novih in vseslovenskih narodnih izhodišč, ki bi v s svojimi v smislu moderne svetovne civilizacije oblikovanimi razsežnostmi na human in demokratičen način utemeljila izvirno samobitnost iz sicer treh strukturalno različnih Slovenij sestavljene ene in nedeljive slovenske narodne avtentičnosti.

Vsi trije strukturalno različni obrazi današnjega slovenstva so, kot smo nakazali že na začetku, rezultat in odsev konkretnih političnih danosti, v katere je razkosalo in izpostavilo Slovence v osrednji Sloveniji, v zamejstvih in v₁ zdomstvu. Zahteva po enotnem kulturnem prostoru, ki že lepo vrsto let zdaj močnejše in pōtem spet bolj potihlo doni v čas in prostor iz vseh treh Slovenij, je ob tem le izraz nujnosti vsepovezujoče perspektive tehnološko in duhovno razvitega, a politično močno ogroženega in izpodrezanega naroda. Ob vsesplošnem, čeprav diferencirano tolmačenem pristanku na model skupnega slovenskega kulturnega prostora, pa ni niti v Svetovnem Slovenskem Kongresu enotnega pogleda na morebitni bodoči politični povezovalni program, kateremu bi bili zapisani vsi vezni členi slovenskega narodnega telesa. Poleg tez o nekakšnem skupnem slovenskem parlamentu na podlagi določil nekdanje komunistično usmerjene Osvobodilne fronte (**Spomenka Hribar**, itd...) preko pragmatičnega vztrajanja na svojih tleh v različnih zamejstvih pa vse do raznih političnih slovenskih programov v zdomstvu, ki se raztezajo od demokratične slovenske afirmacije na nekdanjem jugoslovanskem prostoru in v Evropi (**L. Sirc** in drugi) pa vse do zahteve po skupnem slovenskem političnem prostoru v uresničeni Slovenski državi sredi združene Evrope, sega diferencirani splet slovenskih perspektiv, vizij ali utopij o bodočnosti slovenskega naroda in z njim povezanega slovenskega narodnega vprašanja. Dejstvo je, da le to sestoji iz vseh slovenskih sestavnih delov, takorekoč iz vseh treh Slovenij. Čeprav te niso iz istega političnega ali ideološkega kosa, so vsekakor kot vezni členi neločljive slovenske narodne usode kot samosvoje vezne posode dialektično povezane med seboj. Slovenska osamosvojitev in demokratizacija je zbliževanje vseh slovenskih delov bistveno olajšala.

Za sedANJI slovenski kulturnopolitični trenutek je značilno iskanje poti v suverenejšo in bolj demokratično slovensko narodno bodočnost.

Ob tem se kažejo pri vseh veznih členih slovenstva, neglede na njihovo družbeno in uradno državno strukturo, značilni pojavi preoblikovanja enosmerne, edinozveličavne in dogmatične miselnosti. Podoba je, da nekateri vodilni sodobni slovenski publicisti in misleci vnašajo v aktualno diskusijo o slovenskih vprašanjih nove značilnosti. Pri najboljšem delu prizadevanja za aktualno, demokratično in istočasno moderno uresničevanje slovenstva je značilna korektura nekaterih standardnih šablonizacij iz prvega obdobja po letu 1945, ko je vsakdo iskal predvsem svoj prav in sploh ni našel poti do upoštevanja drugega in drugačnega, kar je prvi predpodgój za uresničevanje dialoga med različnimi oblikami slovenstva, oziroma predpodgój za vzpostavitev demokratičnega ravnotežja med vsemi "trema Slovenijami", kar edino lahko vodi k resnični narodni spravi. Mobilnost in odprtost današnje z mednarodnimi dejavniki bistveno povezane družbe je eden vzrokov, da je propadel v nekdanji stalinistično-dogmatistični gospodarsko in duhovno neuspešni komunistični dogmatizem, ki je zadal skorajda nepopravljive rane utripu slovenskega narodnega razvoja v drugi polovici 20. stoletja. Komunistični ekskluzivizem (in teorizem) do vsega drugega in drugačnega je slovenski narod po letu 1945 razdelil na zlovešče kategorije dobrih in poštenih, slabših in najslabših, oziroma zločinskih Slovencev, ki "da so se s svojim sodelovanjem z nemškim in italijanskim ali madžarskim okupatorjem med drugo svetovno vojno za vedno izpisali iz državljske knjige slovenstva". Podoba je, da si je tu ena sama ideološko strogo samozazrta stranka za vedno vzela v zakup pravico o razsojanju o pravem ali nepravem vedenju Slovencev. Istočasno je korigirala tudi celotno slovensko narodno zgodovino in takorekoč post festum izbrisala "neprave Slovence in neprave dogodke" iz zgodovine.

Jasno je, da tak nedemokratični ekskluzivizem, ki ni v prid nobeni panogi človeških dejavnosti (in tudi ne koristi pri sanaciji različnim upom, prevaram ter prisilam izpostavljenega gospodarstva), ne pomaga afirmaciji slovenstva v okvirih danosti poznega 20. stoletja. Tako ni čudno, da so mlajše, v marsičem marksistično usmerjene generacije, po kritiki stanja, v katerem so se znašle, samodejno nalomile režim svojih levih očetov. Korekture mišljenja o problemih naroda, družbenega življenja kot takega in demokratično-humanega odnoša do posameznika kot tudi do družbenih pojavov, v katerih le-ta sodeluje, pa so lahko le začetek uresničevanja tistega, kar bi lahko imenovali "ustvarjalni dialog" med vsemi veznimi členi slovenskega naroda, demokratizacijo javnega življenja, humanistično prevrednotenje stvarnosti in zgodovine. Duhovno prevrednotenje

in očiščenje s preteklostjo obremenjenega slovenstva predolgo čaka pred zaprtimi vrati oportunistične visoke politike.

Kot Damoklejev meč še vedno nad slovenskim javnim življenjem visi problem "cenzure" slovenskega duhá, iz komunizma podedovana kontrola vsega "nepravilnega in drugačnega".

Slovenski zamejski razumniki so v današnjem kontekstu iskanja demokratičnih vseslovenskih poti v bodočnost opravili pomembne naloge. Iz Trsta (in delno tudi iz Koroške) se je v zadnjih desetletjih vedno znova oglašal klic po dialogu in narodni spravi. Vsakoletna tržaška prireditve "Draga" je prav tako kot nekatera publicistična snovanja, ki prihajajo do izraza predvsem pri vseslovenski koroški reviji "CELOVŠKI ZVON", primer tega prizadevanja. Slovensko zamejstvo v Italiji in Avstriji se zato, kljub težkemu stanju slovenske manjšine v obeh omenjenih državah, razodeva kot eden ozaveševalnih faktorjev slovenstva, po drugi strani pa je tudi važen signal, oziroma svetilnik dragocene drugačnosti v morju vse preveč samozazrtih večinskih narodov. Tudi preko posameznikov ali institucij na Koroškem ali v Italiji prestopa slovenstvo regionalne enosmernosti in se v najboljših primerih suvereno sooča in meri s splošnoevropskim kulturnopolitičnim in duhovnim trenutkom. Tik po letu 1945 so travme druge svetovne vojne in nečloveški pobjedomobrancev pogodile bistvene dele političnega in kulturnega življenja v slovenskem zdomstvu. Tako ne začudi, da se zdomska kultura zelo dolgo ni odločilneje in kritično sprostila. Kljub tej pripombi je prav slovensko zdomstvo s svojim kljubovanjem neprizanesljivi usodi in s svojo trdoživo zvestobo temeljnim vrednotam slovenstva opravilo važno korektivno nalogo. V dobi dolgotrajne povojne omedlevice matičnega slovenstva v Jugoslaviji je zapolnilo številne vrzeli in posredovalo slovenskemu zamejstvu neposredno in matični Sloveniji posredno druge, prvotne slovenske tradicije z bolj prvinsko in izvirno podobo "klasičnega", nerevolucionarnega krščanskega slovenstva. Spraševanje vesti, klic po prevrednotenju vrednot in po humanizmu, diskusija in polemika o pobitih domobrancih, kot jo poznamo iz matične domovine kot aktualno prizadevanje za uveljavljanje demokratičnejše slovenske družbe, v marsičem korenini v stanovitem, utemeljenem in odločnem pričevanju zdomskega slovenstva, ki ni v nobeni fazi povojnega narodnega in svetovnega razvoja zanemarilo svoje zvestobe slovenstvu, njegovi tradiciji in kulturi. Iz svojega zornega kota je pokazalo na morebitne napake ali usodne padce, sredi katerih se je znašel tudi slovenski narod sredi in ob koncu 20. stoletja. Boj med prisilo in svobodo v matični Sloveniji, vzpon ali padec

liberalističnih teženj v komunističnih vrstah, diskriminacija manjšinskih Slovencev sredi neslovenskega tujstva ter upor zamejskih Slovencev prisilam večinske stvarnosti so v zadnjem desetletju pogodili tudi razvoj in rast slovenskega zdomskega družbenopolitičnega in kulturnega utripa. Podoba je, da najboljše duhovne sile zdomskega slovenstva vzklanjajo svoja prizadevanja z vsemi tistimi bistvenimi vseslovenskimi humanističnimi globalnimi težnjami, ki se jim vedno bolj odpirajo predvsem mlajše centralnoslovenske kritične generacije in najboljši razumniški del slovenskega zamejstva v Trstu, Gorici in na Koroškem.

Ob vsem tem dobrem in pozitivnem pa ne smemo pozabiti na napako, v katero vedno znova zabredemo. Ob iskanju boljših, demokratičnejših možnosti za slovenski narod in kulturo nam večkrat tudi spodrsne. Zgodi se, da tudi sami postanemo ujetniki lastnih nedonošenosti, pravičniki, pri katerih je vse lepo in prav, medtem ko je politično ali duhovno drugače usmerjeni Slovenec tista "persona non grata", ki je nenadoma kriva za vse gorje, ki nas prizadeva. Tozadevno bi bilo pri vseh veznih členih slovenstva potrebno mnogo več zdrave kritike in samokritike lastnih dejanj in morebitnih lastnih utvar. Tak kritičnejši odnos do samega sebe bi nedvomno sprostil vrsto sil, ki bi v kvalitativnem skoku v vseslovensko demokratično solidarnost ustvarile nove možnosti za prenovljeno in novodobno pojmovanje vseslovenskega narodnega vprašanja. //

V pričujočem sestavku se dotikam predvsem določenih predpogojev, brez katerih ni mogoča konstruktivna rast v novo demokratično in pluralistično podobo slovenske družbe. Razumljivo je, da razčlenjujem predvsem oblike slovenskega družbenega in političnega vedenja, saj je psihološki faktor, v katerega nas je zgodovinsko in družbenopolitično ujelo, tisti gordijski voz, ki ga velja razvozlati, da se osvobodimo in sprostimo v večjo razvezanost od prisil in v še večjo zadolženost naši skupni vseslovenski narodni usodi. Problem nadaljnega slovenskega narodnega in državnega utripa puščam tu namenoma v nedoločljivi odprtosti kot vprašaj, na katerega mora odgovoriti bodočnost. Vendar je jasno, da si bomo svojo narodno usodo morali skrojiti sami z odločilnimi prizadevanji, ob samokritiki in istočasni kritiki negativnega pri vseh členih slovenskega naroda in z modernim soočanjem s stanjem v svetu. Svoje sreče kovači smo in bomo predvsem sami, zato je današnje iskanje poti v novo, osveščeno in demokratično vseslovenstvo lahko samo začetek dolgega in težavnega procesa, kateremu smo vsi zadolženi.

Kljub temu ne smemo nikoli in nikdar zanemariti globalnega položaja, v katerem se, soočeni z večsmernimi, komplicirani in za manjše narode tudi nevarnimi procesi, že od zdavnaj nahajamo. Živeti naše lastno in enkratno slovensko življenje - in to na vseh slovenskih področjih, v vseh "treh Slovenijah" - pomeni po eni strani neprestano prizadevanje po krepostnem, čistem, intenzivnem in suverenem slovenstvu, po drugi strani pa tudi istočasno soočanje z državnimi, narodnimi, jezikovnimi in kulturnimi krogi, ki nas obdajajo. Čim bolj osveščeno slovensko življenje bomo živeli v matični državi Sloveniji ter v zamejstvih in zdomstvih, tem bolj se bo dramatični konflikt s tujstvom oblikoval v avtentično in za svet prepričljivo slovensko pričevanje neke samolastne narodne usode v prepihu Evrope in celotnega svetá.

Podoba je, da tako možno razširjenje slovenske pristnosti in prisotnosti v naročju svetá more predstavljati korak k bolj osveščenemu življenju med narodi in državami v Evropi. Manjši narodi in manjše države, ki se vedno znova upirajo negativnim megalomanijam velikanov, so, če ne zabredejo v šovinistično samozazrtost in lokalnopratriotsko poneumljenje, tisti psihološki in tudi politični faktor, ki na nekonvencionalen način spreminja okostenele in enosmerne pogoje političnih danosti.

Iskanje novih poti lahko vodi, če zaidemo v napake, v blodno goščavo, medtem ko nas, če smo trezni in objektivni, privede do zdravilnega studenca pravičnega spoznanja. Podoba je, da je tudi slovenskemu narodu dano, da stopa po tej ali pa po oni poti, če hočemo res k izvirnemu studencu treh Slovenij, ki niso nič drugega kot resnica o eni sami večsmerni slovenski usodi, moramo prevetrili tudi lastno hišo in tisti del Slovenije, ki je moja ali tvoja enkratna usoda. Kaki netolerantni ekskluzivizmi marksistično-komunističnega (a morda tudi kakega drugega značaja) so v bistvu rezanje v lastno narodno mesó, redukcije, na katere nas je vedno znova skušala obsoditi tudi zgodovina.

Zdaj, ko jedro sicer majhnega, a pokrajinsko in komunikacijsko razvejanega področja, na katerem govore različne oblike slovenskega jezika, tudi dejansko predstavlja suvereno politično enoto, je zemljevid evropskih in svetovnih danosti gotovo drugačen. Namen tega sestavka pa ni v kakršnikoli špekulaciji, temveč predvsem v iskanju in odkrivanju pozitivnih poti, ki vodijo proč od stanja, ki še vedno - kot dediščina iz preteklosti - pomeni narodno ne-moč, izgubo avtentičnosti sredi obdajajočega nas tujstva. Živeti polno slovensko življenje pomeni upirati se prisilam, ne-kulturi, ne-moči, ne-ustvarjanju. Konkretno pomeni to tudi boj proti cenzuri,

manipulacijam, zatiranju drugačnih posameznikov, tabuizaciji in zamolčavanju neprijetnih tem, kar je po letu 1945 preprečevalo demokratizacijo slovenskega življenja. Istočasno je tako polno slovensko življenje dejansko nasprotje banalnih samozazrtosti in klavrnih ujetosti v majhen lokalni egocentrizem.

Če drži na začetku tega sestavka navedena misel nemškega raziskovalca narodnostnih problemov **Heinza Klossa**, da ima današnja civilizacija realno šanso, da najde pot v "stoletje solidarno povezanih suverenih narodov", potem lahko Slovenci tako vizijo nedvomno pozdravijo, saj izraža vse tisto hotenje in pričakovanje, ki si ga želi tudi slovenski narod. Biti suveren gospodar svojega lastnega telesa ne pomeni, da moraš biti, da povemo s Prešernom, "sosedu vrag", temveč resnični "sosed", miroljubni in suvereni "mejak". Sodobno slovenstvo teži v tako vizijo slovenske suverenosti v okvirih miroljubnih in demokratčnih svetovnih danosti. Usoda mlade slovenske države to najboljše dokazuje.

(Pričujoči tekst je avtor napisal konec leta 1987 za natečaj SKA, na katerem je bil l. 1988 nagrajen poleg prispevkov Andreja Rota in Vladimirja Kosa. Zaradi velikih političnih in kulturnih sprememb v zadnjih letih je pisatelj svoj prispevek pred objavo predelal in prilagodil novemu stanju.)

OPOMBE

- 1) Nemška verzija objavljena v reviji LOG, št. 32, Dunaj 1986.
- 2) Revija LOG, št. 32, Dunaj 1986; tudi knjiga **LEBEN IN ZWEI KULTUREN**, Salzburg 1987.
- 3) Albert Memmi, **L' HOMME DOMINE**, 1968 (eseji).
- 4) Glej tudi **MLADIKA**, Trst, letnik 1987.
- 5) Esej: "Narodno vprašanje kot vprašanje kulture", 2000, št. 31-32, 1986, str. 90.

JANEZ KAČAR

Ljubljana, 4 september 1933

Buenos Aires, 31 maj 1968.

O, MLADOST TI MOJA!

NE ČAKAJ POMLADI!

Tam daleč, kraj morja, slovenski je raj!
V tujini mi vsak dan je težje in huje.
Priklenjen za vedno ostal bom na tuje?
Še videl Ljubljano bom, rojstni moj kraj?

Ne čakaj pomladi, ne čakaj na maj!
Usoda življenja tako ukazuje,
ko v ognju trpljenja na tujem me kuje.
A moje srce si želi nazaj!

Če božja je volja tako odločila,
da zadnja mi ura na tujem bo bila,
uklanjam ponižno se ji že sedaj.

Ob smrti pa želja mi bo še prav mila,
naj duša bi moja to milost dobila,
da videla dom bi na poti v raj!

USAHNI, ROŽMARIN

Usahni, zveni, rožmarin,
nimaš mi za kaj cveteti;
slišal zdaj me boš le peti
pesmi grenkih bolečin.

Je minila mi pomlad
in sem sama le ostala,
več ne bom se radovala,
upov ni in ni več nad.

Oh, kako srce trpi,
o zgubljeni sreči sanja,
še želi si vasovanja,
a moj fant že v grobu spi!

Zdaj še jaz si smrt želim!
Ko me črna prst pokrije,
moje se srce spočije,
k Bogu bom odšla za njim.

DONS JE MOJ TA VESELI DAN

Prikaz nekaterih predstav vrhunske gledališke dejavnosti slovenskega zdomstva v Buenos Airesu izhaja iz prepričanja, da ni prave tujine tam, kjer so z nami vera, knjiga in teater. Ostane naj poročilo o delu in ostanejo naj tudi imena zavzetih igralcev in mnogih drugih, ki so posvetili odrski umetnosti toliko svojega truda. To je del zgodovine našega zdomstva in če je ne bomo oteli, bo padla v nezasluženo pozabo. Nagib objave teh poročil je bil tudi ljubezen do predmeta, pa želja po odkritju te strani kulturne zgodovine buenosaireškega zdomstva. O predstavah - najvidnejših - naj ostane spomin v nas, ki smo jih ustvarili in doživljali v letih in desetletjih, ko nas ni nihče poznal.

ROKA ZA STENO - 1957

Današnja kritika dramske umetnosti na Zapadu je pred vprašanjem, ali ima vsako delo svoje posebne zakone, ki se jim morajo približati in jih sprejeti igralci in občinstvo, če ga hočejo razumeti, ali pa so neki splošni zakoni podajanja edino veljavni in potrebni preko vseh dob. Ob Rozmanovi drami "Roka za steno" moremo z gotovostjo reči, da je tu na delu drugačna logika dramskega podajanja ("moderna"), ki pa se kot v drugih, tej podobnih dramah spet približa ustaljeni, če vidimo v štirih recitatorjih prvega dela zamenjavo za prvotni grški zbor (kor). Dogajanje, kot smo ga vajeni iz dramskih del z ustaljeno logiko, je v tej drami najprej samo posredno in vključeno v posamezna pripovedovanja koristov, ki prehajajo vsakokrat preko svojega zapleta, vrha in razpleta. Pravo dejanje nosi samo Neznanec in to je dovolj. Šele v drugem delu zajame dogajanje vse osebe ter doseže svoj vrh morda v kratkem, spet na grškega korista spominjajočem pripovedovanju Neznanca. Emocije, ki nam jih ustvarja takšno zborovsko "imaginarno igranje", so lahko zelo močne, vendar ali so dramske v nam poznanem pomenu te literarne zvrsti? Avtor sam, ki je delo imenoval misterij, pravi, da smo se zbrali samo na pogovor o drami, ki jo vsi igramo, a če pogledamo celoto, se nam ta pogovor vedno bolj spreminja v pravo dramo.

Temo, ki jo je izbral Rozman, so v drugem okviru in načinu obdelali vsi sodobni dramatik. Prikazati človekovo razočaranje, obup, "la condition humaine" v času, ko je zlo prevzelo in zaslepilo celo tiste, ki so se mu najbolj odločno ustavili, je težka naloga. Lahko pa smo se tudi prepričali, da je bil Rozmanov "moderen" okvir podajanja svež, življenski in tokrat najbolj primeren. Važno je, da nas naturalističen poseg v globine naše grozotne preteklosti ne odbije. Prav tu je morda utemeljeno zborovsko, posamezno "igranje", ki je pol na odru, pol med nami in kjer je poezija, ki jo bo avtor morda še bolj obdelal in ki bi drugače škodila in motila dejanje, čisto na mestu in jo publika ob težkih emocionalnih zgodbah željno sprejema. Po vsem tem se znajdemo pred resničnostjo, kjer neka notranja forma spaja zgodovinsko z idealnim. Takemu delu je kos gotovo samo umetnik, ki pozna obup in optimizem ter ve, koliko sta vredna oba za pravo življenje.

Osrednja tema drame je zlo, trpljenje, tragika. A to je samo prvi in najbolj vidni del. Vrednost drame in sila dogajanja se pokaže šele v spopadu nasprotnih sil: slabega z dobrim, teme z lučjo. To je središče dogajanja, tako na odru, kakor pozneje v gledalcih. Važna je celota. Šele ob pogledu na vse je mogoče videti v zakone takšne drame in jih razumeti.

Dramska umetnost je produkt višje civilizacije in kulture. Zrasti more samo na podlagi drugih vrednot — filozofije, religije, mistike, poezije. Hoče nam pokazati sintezo tega, kar nam morejo odkriti vse te posamezne kulturne pridobitve: bistvo človeka in življenja. Grške tragedije in srednjeveški misteriji so videli človekovo življenje kot nekaj skrivnostnega, od bogov ali od Boga vodenega, vendar tudi človeške prvine niso bile nikdar popolnoma zavržene. Prikazati obe prvini na svojski, sodobnemu človeku primeren način, utemeljuje uvedbo nove dramske logike in izrednih zakonov podajanja. Rozman je razdelil gibalne sile na dvojne območij; izjema je samo na koncu, kjer prevlada misterij in svetla prvina sile za steno, ki bi jo lahko označili tudi kot smotrno tragičnost usode, roke ali govorjenja, ki umirja in končuje človeško razbitost. Spoznanje te tragičnosti nam odkrije pogled na najgloblje v nas. Morda je najvažnejše doživetje ob tej drami potreba svobode. Svoboda ne temelji na obupu, prevari in neresnici in začetno nepretrgano, enkratno "izpraznjenje" posameznih dramskih oseb nam do skrajnosti poudari in prikaže to dejstvo, ki bi se ob drugačni tehniki razdrobilo in porazgubilo. Osebe v drami "Roka za steno" se skušajo samo rešiti (in to predvsem moške osebe, ki sta jih živo podala *Nose* in

Rus) in prav v začetni logični nemoči igranja — ne smemo pozabiti, da dobé samo slučajno priliko, da stopijo na oder — je njihovo pravo igranje, četudi samo čakanje.

Zanimivost in vrednost nove drame je v tem, da nam z razumarsko brezobzirnostjo prikaže naše domače kričeče podobe, ki so izgubile svojo privlačnost zaradi obsedenega prepričanja, da je vse slučajno in da je stvarna rešitev v prepuščenosti obupu. Ob vsej njihovi vsakdanji človečnosti in stvarnosti je v njih na delu tretja, nevidna sila — zlo. Rozman izvede katastrofo te medsebojne borbe, ko razkrije pogledu premočne barve in previsoke glasove v nasprotju z človeškimi, ki jim daje osnovni ton razum. Zato je preko vsega dela mogoče zaslediti poleg sočustvovanja Neznanca tudi neko ironijo, podsmeh nerazumnosti in apatiji.

Živimo v dobi, ki je polna nepravilnosti in nemira. Ta značilnost se odraža tudi na odru. Igralci so dosegli pravi uspeh v trenutkih, ko so se spustili nekako v ekstrem svojega igranja, v razpuščenost in svobodo (*Jeločnikova, Zajčeva*). Ne samo za osebnost v svetu, ampak tudi za igralca je največja težava osvoboditi se trenutka in igrati z ozirom na celoto. Dober igralec ni zaprt, spusti se v dogajanje, ob njem se razvije borba, ki ga obdaja kot nekakšna plast njegovega razmerja do vsebine. Po dinamiki in vrednosti teh "medosebnih" plasti, borb, je bilo tokrat doseženo uspešno igranje in razmerje ene osebe z drugo ter vseh z dvorano. Napetost drame je bila v borbenosti igralcev, v plati, ki je ostala v njih še ko so vrgli svoj obup na dan in samo čakali.

V drami sta spojeni epična in lirična prvina. Ti sta na delu tudi v igralcih. Navadno je bilo tako, da so v "pravih" dramah gojili bolj epično prvino in puščali lirično vnemar, kar je gledalcem navadno tudi ugajalo. Če pogledamo našo igralsko skupino, je mogoče ugotoviti, da je lirična prvina močno gojena in da smo ji kos. V drami so monologi na nekaterih mestih prave lirične stvaritve, ki so protiutež celotni razumski obdelavi in zahtevajo od igralca izredno veliko.

Drama "Roka za steno" je morda prav s svojo posebno tehniko razčlenitve sodobnega življenja polna človekovih najglobljih, zadnjih vprašanj, ki sežejo gledalcu v srce. Je to drama upora. Zdi se, kot da bi osebe neprestano govorile: dovolj smo močni za življenje v obupu. A dokazovanje Neznanca, ki ga je podal *Jeločnik* (to je njegov tip junaka), nas prepriča o nasprotnem in obenem navda z nemirom, ki ostane še po zadnjem udaru na gong — kar je tudi namen vsake drame.

Euripides - Anouilh
MEDEJA - 1960

Sodobna dramatska literatura črpa mnogokrat svojo vitalnost iz poustvarjanja klasičnih mitično literarnih stvaritev. Morda je to ena najtrdnjših oblik za izraz lastnih izkustev in literarnih prizadevanj. Vrednost in pripravnost klasičnih tém je mogoče opazovati prav v literaturi, ki obdeluje staro snov v svobodnejšem izrazu. Vpliv klasične miselnosti je važen v tako imenovanih abstraktnih stvaritvah, ki dobé tu svoj smisel in konsistenco, v filmu pa je tudi lahko varna stopnica za korak - drugače težak in spodrsljiv - v umetnost. Lahko bi rekli, da so več ali manj vsi veliki umetniki uporabili to ali ono klasično snov; sodobni ustvarjalci - ne samo na polju dramatike - se zavedajo, da je preizkušena, stara snov za literarno filozofsko aplikacijo posebno sprejemljiva. So nekatera dela, ki naravnost zahtevajo sodobno obdelavo in "novo humanizacijo" in prav tako je za nekatere sodobne probleme skoraj nujno postaviti jih v klasični okvir.

Anouilh je poleg *Evridike* in *Antigone* predelal in obdelal tudi *Medejo*, ki je ena najmočnejših mitično tragičnih zamisli starega veka. *Evripides* je prikazal v tem delu - z mnogo manjšo mero seksualne akcidentalnosti - problematiko izrabljene in zapeljane barbarke, ki jo civilizirani Grk privede do demonske maščevalnosti. *Evripidova Medea* je dama (hči sonca), ki se polagoma spremeni v poosebljeno, absolutno sovraštvo in maščevanje. V tragičnem razpoloženju zažive na površju podobe iz podzvesti in se izpreminjajo v neko dionizijsko dramatično slo vase sosredene osebnosti. *Medea* se maščuje z nagonско silo, ki je zmožna absolutnih dejanj. Sodobni dramatik išče, v nasprotju z grškimi tragiki, posebno z *Ajshilom*, pa tudi z *Evripidom*, bolj konkretno, človeško in tostrano tragično razpoloženje, razkrivajoč prepade v konkretni človekovi naravi. Prav zaradi takega razpoloženja se je mogel potruditi *Anouilh* mnogo manj kot *Evripid*, da bi našel prepričujočo rešitev v problemu *Medejine* tragike, ki najde edini možni izhod v smrti in uničenju življenja. Tu se eksistenčni pesimizem izprevrže šele po smrti v optimizem. Važno pa je - in to je teženje in lastnost grških tragedij - da se pojavi možnost "katartičnega optimizma" že pred končno in fizično katastrofo.

Globoko tragično razpoloženje *Medeje* - pri *Evripidu* še bolj izraženo v tragediji *Hipolit* - se približa mističnemu doživetju nesmrtnosti. Človeški pesimizem se konča v optimizmu bogov. Karkoli je tam, preko tragičnega zaključka, bo smrtnikom dražje,

kot to življenje. To je osnovna misel grških tragedij. Problematika Anouilhove Medeje je osebnejša in obdelana predvsem v prvi razvojni stopnji zemskega pesimizma. Tragedija oživlja tisti podzavestni, pesimistični substrat našega bitja, ki ga v vsakdanjem življenju udušimo z majhnimi in nepomembnimi delci pozitivne in substantivne realnosti.

Bistvo tragedije je doseženo prav za prav v dveh stopnjah:

1. Čutna prvina: prikaz tragičnega položaja človeka v svetu in njegovega poraza (trpljenje je le zunanje javljanje tega položaja).
2. Razumska prvina: dvig v transcendentno (božanski optimizem), medtem ko se iz vsakdanje stvarnosti plete univerzalna problematika. Vsakdanje kontingentno in tragično, ki je prav za prav bistvo človekove eksistence in časnosti, se v vsakem trenutku presnavlja v absolutno tragično, ki pa je že neposredni temelj optimizma in vere. Na tej višini se pojavi tudi katarza - končno očiščenje in pristno umetnostno doživetje misterija.

Aristotel določa v Poetiki, da tragedija ni toliko imitacija ljudi in tega, kar je človeško, kot pa imitacija dejstev in tega, kar je človeku v vsakem trenutku od bogov dano in od zgoraj povzročeno. Ta imitacija je prav za prav abstrakcija dejstev, kajti tragedija izraža bolj misterij življenja, kot življenje samo. In prav pri Medeji je abstrakcija važen element, preko katerega je mogoče dojeti dokončno globino in smisel tragičnosti.

V današnjih dneh je potreba oživljanja tragedije izredno važna, kajti v prikazovanju in podajanju življenja se opira stalno na filozofsko razglablajoče osnove. Poudariti pa je treba - proti pretiranemu odporu do starega in proti mnenju, da to, kar ni sodobno, ni aktualno - da more biti klasična tragedija prav tako koristna, kot sodobne stvaritve. Značilno je, da se vračajo v preteklost in uporabljajo stare motive pisatelji, ki so tako rekoč eminentno "sodobni". Po drugi stani pa je tudi za igralca važno, da se vživi v duha klasične tragičnosti in da ustvari preko tega sodobno dramatsko umetnost ter ji vdihne večjo duhovno prodornost, globino in transcendentno resonanco.

Anouilhova Medeja je dramska stvaritev (druge vrste), ki prikazuje človeka v bistveno sodobni, morda nekoliko obrabljeni problematiki. Tako za Anouilha, kot za Sartra, je stvarnost absurdna, ne-lepa in odbijajoča. Življenje je vredno le, kolikor ga je mogoče izrabiti zdaj in tukaj. Življenje, ki ni nikak misterij - kvečjemu poezija - nazadnje propade. Osnovo za dvig do absolutnega in transcendentnega more ustvariti pri Medeji v veliki meri igralec s svojim igranjem

in osebno prepričanostjo o vrednosti tragike in optimizma. Vendar pa kot more sodobni poet in umetnik iz absurdnosti, iz razbitosti in skaženosti podob realnosti in kontingence končno le razkriti neko diskretno poezijo in umetnost, tako zajame Anouilh v svojih "pièces noires" brez dvoma neko svojsko doživetje tragičnosti.

Oživljati zavest tragičnega položaja - Aishil ga je v Agamemnonu definiral z vzklikom: "Gorje človeški usodi! Ko najbolj cveté in uspeva, jo že samo senca prevrne." - se pravi bližati se lastnemu elementu večnosti, trenutku pristne svojskosti in polnosti biti. Sodobna dela - v dramatik, v poeziji, v slikarstvu ali v muziki - zahtevajo iniciativo od človeka, da oživi sam v sebi zavest poezije, umetnosti in muzike ter da zase vdihne delu smisel in pomen, ki ga je avtor včasih samo potencialno nakazal. To je zelo važno pri nekaterih dramskih stvaritvah in pri Medeji sta nujno pritegnjena k intenzivnejšemu sodelovanju tako igralec kot gledalec. — Režiral Maks Borštnik; v glavnih vlogah so nastopili: Marija Kutnar-Jeločnikova, Maks Nose in Jože Rus.

SNEGULJČICA

Nekoč je živela princeska, lepša kot roža, ki so ji zaradi snežne beline njenega obraza rekli Sneguljčica. In kadarkoli je njena mačeha, kraljica, vprašala čarobno ogledalo, katera je najlepša v deželi, ji je to odgovorilo: Lepša kot vse je Sneguljčica! Tedaj je ničemurna kraljica ukazala poslati Sneguljčico v temni gozd, v mrz in med zveri. Te pa ji niso storile ničesar hudega in Nebo, ki ne zapusti svojih nedolžnih, je dopustilo, da so jo sprejeli medse dobri škratje ter jo vzljubili kot svojo mater. Sreča je kraljevala v njihovi hišici, dokler ni nekega dne prišla naokoli kraljica v podobi zlovešče starke in ponudila Sneguljčici rdeče, zastrupljeno jabolko. Ko ga je nesrečna princeska pokusila, je takoj padla mrtva na tla. Škratje so žalovali za svojo gospodinjico mnogo dni. Nato so naredili stekleno in zlato krsto, položili Sneguljčico vanjo in jo stražili podnevi in ponoči. Drevje je s svojim cvetjem pokrilo princesko in ptički so ji peli najslajše pesmi. Mesece in mesece so se vrstili dobri škratje ob krsti, dokler ni nekega dne prišel v deželo mlad kraljevič. Ta se je silno užalostil, ko je zvedel za mrtvo lepotico. Tega ni mogel verjeti. In zares, Sneguljčica ni bila mrtva, ampak je padla le v dolg in globok sen, ki ji ga je povzročilo začarano jabolko. In ko je prišel kraljevič h krsti, jo je s poljubom končno rešil zlega čara in bila sta srečna...

To je pravljčni svet, ki smo ga spoznali v mladosti na ta ali drug način. Pravljica o Sneguljčici je tipičen primer zahodnoevropskega bajeslovja, v katerem je izražena na preprost način poezija, modrost in vera. Velike pravljčne umetnine - Sneguljčica je ena najbolj poznanih, sorodna ji je pravljica o Pepelki - so v bistvu dramatične zgodbe, ki nas kratkočasijo in zabavajo, vendar pa se v njihovem jedru skriva življenjska filozofija in predvsem globok moralni nauk. Prvotna zgodba o Sneguljčici postavlja človeška občutja v ostro nasprotje dobrega in slabega. Spominja nas nekoliko na grški mit o pesniku Orfeju, ki se napoti v temine podzemlja po svojo mrtvo ženo, a ni dovolj močan (dober), da bi jo mogel privedi nazaj. Tudi je sorodna zgodbi o svetem Gralu iz starega bretonskega cikla, kjer vitez Perceval izvrši junaštva in odreši zakleto deželo. Naša slovenska pravljica pripoveduje, da kralj Matjaž, njegova žena Alenčica in vsa njuna vojska spe zakleti pod goro in čakajo junaka, ki bo mogel potegniti meč iz nožnice kralja in vse odrešiti.

V otroški igri Sneguljčica, ki jo je v preprostih a lepo tekočih verzih priredil Pavel Golia in ki smo jo v soboto 17. in v nedeljo 18. marca doživeli na odru Slovenske hiše na Ramon Falconu, je strogo dramatično nasprotje nekoliko omiljeno in zgodba premaknjena na bolj človeško in vzgojno stran. To je dosegel pesnik tudi s komičnimi osebami in s prizori, ki otroke še posebej pritegnejo, npr. lutkarsko komična razbojnika Frice in Frace, ki navsezadnje nista tako huda in nepopravljiva.

Pavel Golia je bil kot pesnik in pisatelj dedič moderne, vrstnik Gradnika, Albrehta, Glazerja, Grudna; učil se je pri Murnu, Ketteju, predvsem pa samoniklo črpal iz narodne pesmi. Golia je bil pesnik dekadentskih ljubezenskih čustev, mehkih podob iz narave, obenem pa krutih vojnih dogodkov. Tudi socialni motivi so povsod navzoči. Med obema vojnoma je deloval kot gledališki strokovnjak in bil do leta 1941 ravnatelj ljubljanske Drame. Predvsem pa je bil Golia plodovit mladinski pisatelj - naj navedem samo tako znano njegovo delo, kot so Peterčkove poslednje sanje (1923). Reven, neobdarovan in na smrt bolan otrok zagleda na božični večer Jezuščka, obišče v svojih blodnjah kralja Matjaža v Gorjancih in se končno sreča z mrtvo materjo pred nebeškim Očetom.

Sneguljčico, ki jo je Golia povzel iz zahodnoevropske pravljčne tradicije ter jo pesniško dramatiziral in postavil v starodavno vzhodno okolje - pesnik je bil do leta 1919 v ruskem ujetništvu - so prvič igrali v ljubljanskem gledališču januarja 1938, kot je zapisal poročevalec, "v veliko veselje mladega občinstva." To pravljico smo imeli priliko videti in slišati na buenosaireškem

slovenskem odru. Pravim: slišati, kajti pesniški jezik, ki ga je govorila nastopajoča mladina šole dr. Franceta Prešerna iz Castelarja, pod vodstvom gdč. Mije Markež, je bil izredno čist in naraven, brez tistega prizvoka v tujini rojene slovenske mladine. Igro je ob priliki začetka šolskega leta priredil Šolski odsek Zedinjene Slovenije, ki ga vodi referent Franc Vitrih.

Igro je režiral Stanko Jerebič, ki je v svojem zdravem in stvarnem odrskem okusu ter brez kakršnihkoli pretiravanj pokazal otrokom in odraslim tisti pravljični svet, v katerem sta prisotna skrivnost in človeškost. Čeprav je Jerebič igro oblikoval z mladimi in najmlajšimi močmi, je kljub temu dosegel višino, ki bi se je ne sramovalo zahtevnejše gledališče. Od nastopajočih je treba omeniti posebej prvih osem vlog: Sneguljčica - Ana Marija Jerebič; kraljica - Kristina Golob; vitez - Janez Jerebič; maršal - Janez Mežnar; poveljnik straže - Janez Golob; lovec - Tomaž Pavšer; Frice - Tone Mežnar; Frace - Vinko Lazar. Ti so dosegli za svojo starost in svoje skušnje nadpovprečen uspeh; Ana Marija Jerebič je znala biti občuteno nežna otroško naivna, Kristina Golob pa žensko samozavestna in prepričljiva zlobna kraljica. Tudi je treba pri njej še posebej poudariti lepo in pravilno izgovorjavo pesniškega odrskega jezika, kar je za tu rojeno igralko nekaj izrednega. Obe pa sta se izkazali kot igralska talenta, ki bi ju bilo v bodoče dobro uporabiti.

Posebnost te predstave Sneguljčice, ki jo moram navesti takoj za najboljšimi, je bila scenerija. Nejko Kinkelj, Franci Cukjati, Janez Rode in njihovi sodelovci so ustvarili npr. gozdno sceno, ki je bila v snežnem metežu prepričljivo lepa. Predvsem pa zadnja slika - pomladna pokrajina, kjer leži Sneguljčica v stekleni krsti na brezovem gričku in je vse v cvetju - je bila mojstrsko izdelana: prelivanje barv iz temno modrih in rdečih v svetlejšje je bilo estetsko učinkovito. Tu so pripomogli tudi v veliki meri mladi mojstri luči in audia: Rok Fink, Tomaž Rant in Franci Osojnik. Pohvalno je, da niso bili glasbeni vložki predolgi; škoda da ni bilo harmonike, kot zahteva original. Za primerne obleke je poskrbela Katica Kovač, za maske pa Maks Borštnik, Nande Češarek in Lojze Rezelj. Ob tolikem številu resnih sodelavcev in ljubiteljev mladinske gledališke dejavnosti ni čudno, da je bila delikatna pravljična igra na dostojni višini.

Vendar pa se naj povrnem k vam, mladi prebivalci pravljičnega sveta, v katerem sem bil nekoč sam - "z vami bi, s Sneguljko rad / živel, bratje, kakor brat." Bodite pozdravljeni! - 1. palček - Martin Kurnik; 2. palček - Andrej Kremžar; 3. palček - Jože Kurnik; 4. palček - Igor Ahčin; 5. palček - Janez Kopač; 6. palček - Binko Kočar; 7. palček - Jani Oman; kraljičin paž - Lučka Kremžar;

vitezov paž - Pavel Pleško; prva dvorjanka - Mirta Rant; druga dvorjanka - Helena Rode; prva spletična - Sonja Čop; druga spletična - Marta Križ; 1. meglica - Marija Kopač; 2. meglica - Marija Zurc; 3. meglica - Danica Godnjavec; čarobno ogledalo - Anka Golob; 1. vojak - Franci Medic; 2. vojak - Andrej Keber; 3. vojak - Jurij Fajdiga; 4. vojak - Marko Križ; 1. zajček - Marta Skvarča; 2. zajček - Lučka Češarek; 3. zajček - Cvetka Kopač; 1. medvedek - Albert Medic; 2. medvedek - Renato Keber; 3. medvedek - Dimitrij Kokalj; dvorjani - Marjanka Kremžar, Rozka Jerebič, Dani Rant, Anka Golob, Monika Jerebič, Kristina Lazar, Jože Furlan, Veronika Zurc, Gusti Čop, Veronika Kremžar, Marija Dolinšek, Mirjam Horvat, Šepetalki Alenka Pograjc, Mimica Gorišek.

ANTIGONA 1968 BUENOS AIRES

Pred dobrimi sto leti, ko so iz živega trenja med "starimi" in "mladimi" prihajali na površje mladoslovenci, je začelo svoje življenje tudi Slovensko dramatično društvo. Pravzaprav so ga ustanovili že konec leta 1866 mladi s podporo "starinov" - Luka Svetec je bil prvi njegov predsednik - v jeseni leta 1867 je imelo tri predstave, a v polno je začelo živeti šele naslednjega leta 1868, ko je bilo tudi prenovljeno. Ko je Društvo nastopilo prvič v ljubljanskem Deželnem gledališču, so pisale Novice, da je bil to večer "narodnega veselja in narodnega ponosa". Duša Dramatičnega društva je bil energični Fran Levstik, ki je na prvem občnem zboru v svojem govoru dejal: "Našemu slovstvu je zadnja leta posijala nekoliko prijetnejša pomlad, svoje peroti razpenši nad slovenske hribe i doline; tudi mej nami so se uže glasili veselejši zvoki sladkih pesmij; tudi zemlja slovenskega slovstva počasi odeva novo obleko. V tej dobi je nekoliko vrtnikov stopilo na vrt slovenske omike i duševnega napredka. Razkopali so zemljo ter vanjo vrgli plemenito zrno... to zrno je dramatično društvo i drevo, katero bi imelo iz tega zrna zrasti: slovenska dramatika..."

Od tistega časa je drevo slovenske dramatike rodilo Cankarja in Župančiča; Novačana, Gruma in Smoleta... Preko korenin istega drevesa smo vsrkali tuje sokove: Shakespeara, Moliéra, Ibsena, Čehova, Gogolja in tudi Eliota. Na brazdah te njive smo videli delati Marijo Vero, Cesarja, Debevca, Nablocko, Kralja, Levarja, Lipaha, Rogoza, Skrbinska, Šaričevo, Severja in vrsto drugih. Dramatično društvo je eden od vrhov slovenskega kulturnega napora; čeprav je zadevalo ob težave in takorekoč stalno klonilo,

je imelo preko vsega izrazito kulturno osveščevalno funkcijo vse do podržavljenja gledališča po prvi svetovni vojni, ko je staro društvo sicer izgubilo svoj pomen, v slovenski gledališki kulturi pa je zapustilo - poleg čitalnic - živ duh umetniške ustvarjalnosti in narodnostne zavzetosti. To je Levstikov duh realnega vrednotenja življenja in umetnosti in prav ta duh preveva gledališki nemir slovenskih buenosaireških ustvarjalcev pri Slovenski kulturni akciji, ki so v slovenskem jubilejnem gledališkem letu postavili na oder Sofoklovo Antigono, v počastitev Praznika junakov, pa tudi kot izhod iz odtujevanja in razosebljanja. Ta duh nas mora dvojno prevevati in močno stiskati, ker smo v puščavi in - blagor tudi njim, ki se rešujejo v umetnosti. Sicer pa bi bilo danes in tukaj odveč braniti naše slovenstvo in našo potrebo po visokem ustvarjalnem umetniškem življenju.

Ko sem se vozil proti polnoči od predstave Antigone, notranje prevzet in prečiščen, se mi je usredila misel: je duh, so vezi, je naročilo v teh ljudeh - od režiserja do najmlajšega igralca. In ovedel sem se: ni prave tujine, dokler so z nami vera, knjiga in teater...

* * *

O izvoru tragedije je bilo že mnogo napisanega - intuicijo tragike pa nosi človek v sebi. Tragedija je, pravi Aristotel, posnetek resnega dogodka, ki ga prikazuje s sočustvom in grozo. Vemo, da združuje v sebi trôje prvin: mitično, muzično in bogoslužno. Vse tri pa se razodevajo v usodnosti. Vemo tudi, da je tragedija hčerka Dionizova, oblikovana z umerjeno roko Apolona. Dioniz je bil bog razrvanosti in pijanosti, pa tudi melanholiije in smrti. Vendar pa ni rečeno, da je mitična prvina bistvena, čeprav bo držalo, da se skoraj vsaka snov tragedije spreminja s časom v mitično snov. Glavna sestavina tragičnosti je človekova moralna moč, njegova čast in njegov duh, ki ga zlomijo sovražne sile. Tu je velika predvsem elizabetinska tragedija, moderni pa gredo spet svoja pota in je pri njih tragična, bolj kot vse drugo, odsotnost človeškega.

Značilnost za klasično grško tragedijo je njena snovna in kompozicijska enostavnost. Na tej leži temelji velike stare tragedije. Za kralja Oidipa je dejal Schiller, da ni nič drugega kot analiza: "Vse je že tu, samo razmota se." Tudi pri Antigoni čutimo, da teče črta zasnove in zapleta premočrtno proti vrhu, od tu pa se spet več ali manj naravnost spušča navzdol. Pri predstavi *Antigone*, ki jo je pripravil Gledališki odsek Slovenske kulturne akcije v zamisli in režiji Nikolaja Jeločnika, je bil vzpon proti vrhu čustveno

strnjen in svež, izveden vseskozi v niti za trenutek popustljivem zagonskem ritmu, medtem ko je bila spustitev od vrha v razsnovo - sama na sebi najtežja stvar - nekoliko manj napeta. Je pa za to popustitev v razpletu treba zadolžiti tudi grški teater; pri njem, nasprotno kot v baročnem ali elizabetinskem teatru, kjer se je vse moralo dogoditi na odru, zvemo za bistvene zaključke in rezultate dostikrat samo posredno.

Snov Antigone je preprosta, a grandiozna: sprejeti etično človeško dožnost in jo izvesti kljub nepremostljivim oviram tragičnega fizičnega in psihičnega uničenja. Pri tem se spomnim na nasprotno podobo Hamleta: tu, pri Antigoni, vse ljubezen, tam vse sovraštvo - oboje porojeno iz istega skrivnostnega izvirka srca. Kdor se mu skuša ustavljati - kot Ofelia - je uničen. Za Antigono ni nič plemenitejšega in večjega kot bratska ljubezen; to motivno snov, ki se v grški tragediji dostikrat pojavlja, najdemo - kot prastaro indoevropsko dediščino - tudi v slovenski narodni pesmi (Dražji je brat od ljubega...). Snov vsake tragedije je prežeta z zanimanjem za človeka, je pijanost človeškega. Pri Antigoni smo slišali verz: "Silna so čuda tega sveta / čudo vseh čud pa je človek..." Če se zaplet v tragediji vzpenja po človeško tragično, pa se v razpletu čuti upanje in se sprejme možnost, da bogovi sami posegajo v človeške usode. Sofoklova umetnost kaže na smisel in veličino višje usodnosti - predvsem v drugem delu igre. Človeška stran naše predstave Antigone je bila, lahko bi dejal, tik pred veličino; vprašujem pa se, kako bi bilo, če bi bil končni vdor božanskega - ki je, kot rečeno, najtežja naloga - za spoznanje bolj prvinsko neukročen, bolj - recimo - obseden?

Najtrši oreh pri uprizarjanju antičnih odrskih del je gotovo zbor, ki je drugi "jaz" te ali one močne osebnosti in ki izraža globlja čustva in razpoloženja, pripravlja temeljne spoznave o tragičnem človeškem in božanskem smiselnem. Antični zbor je poglobitvena naloga za režiserja, tu se mu rodi - ali umre - globlje razumetje tragične substance in poezije srca. Zbor je - Jeločnik ga pravilno postavlja pred oder ali v dvorano, v proskenion ali na parodos - izvenodrski skupina irealnih glasov in senčnih podob, čeprav je npr. v Evripidovem Heraklu scena, kjer se zbor starcev v svojem brezupu znajde tik pred tem, da fizično napade vojake, ki skrunijo svetišče. Dejansko nemogoča stvar, a prizor je tam močan prav radi tega silnega vzburjenja napol onstranskih senc.

Kot leži pri Aischilovi Sedmorici proti Tebam, ki prikazuje isto mitično snov tragične usode Laiove kraljevske družine v njenem

končnem vojaškem uničenju, vsa teža na Pravičnosti (Dike), tako je, skladno s Sofoklovimi idejnimi in estetskimi podlagami, etična teža Antigone Usmiljenje (Eusébeia). Obsodba nad družino se pri Aishilu izvrši slovesno, v poetičnem in estetskem sijaju vojne drame; nesrečna rasa izgine s površja zemlje in za vsakega od obeh bratov je pripravljen enak pokop. Sofoklova Antigona je etično in človeško osveščevalna podoba, ki prehaja meje objektivnosti ter se vrača v prvotno čustveno, religiozno in človeško. Antigono, ki mora združevati nežno deklaro in nepopustljivo upornico - dejavnost, ki v mnogočem spominja na Ivano Orleansko - je znal režiser na tolikih mestih podati v njeni bistveni podobi - revolucionarke srcá.

* * *

Osnovna naloga gledališke kritike je v tem, da analizira delo kot književno stvaritev, nato pa se obrne na oder k utelešenju slovstvenega umotvora. Prav to pa je tudi pot, ki jo mora ubrati režiser in z njim igralci; od režiserja je predvsem odvisno, kako ekipa občuti, doume in v sebi presnovi literarno vsebino in značilnost dela. Odrski umetnik oživlja to, kar je doživel in dojel v literarnem delu in tu je režiser nekaj konkretni kritik dela v njegovi odrski obliki. Ta študijska predpriprava je važna posebno pri delih v vezani besedi, ko gre za težji način smiselne in poetične izgovorjave ter podajanja. Recitacija verza pri predstavi Antigone je bila dobra, omenim pa, da je Albrechtov prevod, ki je prav zaradi uporabe Shakespearovega blank verza moderen, nekoliko težji v prostem verz u zboru, ki mu Albrecht v predvojnih letih še ni mogel najti svojske rešitve in oblike.

Režija je umetnost, ki je podobna kiparski ali stavbarski. Režiser umetnik oblikuje živo snov; dve bistveni prvini, s katerima gradi režiser, sta beseda in ples. Z obema, z besedo in ritmom, ustvarja telo in dušo drame, kajti dober igralec mora biti takorekoč utelešena beseda in utelešen ples. Režiser, ki igra pravzaprav vse vloge, ureja njihovo medsebojno, dejal bi, socialno razmerje na odru. Igralec pa je, nasprotno, oder v malem; s svojo besedo in ritmom telesa ustvarja svojo lastno igro in svojsko novo življenje. Biti odrski umetnik se pravi ne biti samo igralec, ampak znati živeti odrsko in umetniško novo življenje. Kako nas prevzame to višje življenje in kako mu verjamemo! Priznati je treba, da sta Antigona in Kreon - Nataša Smersujeva in Maks Borštnik - terjala brez odloga to vero.

Vendar, kaj je teater? Ali ni umetnost brez substance? Kamen in beseda ostaneta, igra pa je igriva in izgine še preden se zavemo. Morda je daljna sestra z muziko in je njena snovnost kot pri muziki čas...? Zajeti to muzikaliteto in se z njo združiti v substanci igre - ali ni to najtežji posel odrskega umetnika? *Antigona* - *Nataša Smersujeva* - je razločno zvenela v dramatičnem usodnostnem tonu; tudi *Zbor* - dekleta slovenskega dekliškega pevskega zbora iz *Morón*a - smo slišali končno samo kot žalno pojoč glas tragične ure. *Zborovodji* *Marjeta Rožanc* in *Frido Beznik* pa sta uresničila irealnost teh glasov, saj je znano, da grški zbor nima določenega značaja.

Močno prvinsko sta zvenela *Antigonin* in *Ismenin* dramatični izraz. *Ismena* - *Marjeta Smersu* - je bila dovolj močna, da je podala človeško moč in nemoč za transcendentno dejanje. Pred enak problem je bil postavljen *Haimon*, *Kreontov* sin, ki ga je odlično in mladostno energično podal *Maks Nose*.

Razumljivo je, da v odrski umetnini, prav zaradi njene snovne ubežnosti in trenutnosti, režiser nujno utelesi več ali manj sodobno problematiko, ki brni takorekoč stalno v zrak. Predstavo *Antigone* si je režiser *Jeločnik* zamislil povsem antično in obenem moderno. Čutiti je bilo prvine antike in vendar so se odpirale pred nami nekatere žgoče rane polpreteklosti. *Kreon* je bil s svojim vojaštvom in svojo policijo sijajna tragikomična figura, ki jo je *Maks Borštnik* podal s pravo chaplinsko grotesko, ki je njemu sploh blizu. Obleke niso motile, kajti bili smo obenem pred starogrško "skene" in v sodobnosti. Tudi *Teiresias*, značilna polbožanska osebnost iz antične mitologije, ki ga je dobro nakazal *Marijan Willenpart*, je imel na sebi nekaj starega in novega, vendar bi igralec lahko iztisnil iz prsi še več demonskega in tudi nekaj več - moderno svetega...

Režiser, ki je sam prevzel vlogo *Sl*a, je imel tokrat poleg starih, izkušenih igralcev - *Nataša Smersujeva*, *Maks Borštnik*, *Marjan Willenpart* in tudi *Maks Nose* - na razpolago mlade moči - *Zbor*, vojaki, stražnik *Ciril Jan*, *Ismena* *Marjeta Smersu*, *zb*orovodji *Marjeta Rožanc* in *Frido Beznik* - ki zagotovo ne bi mogle priti v boljšo šolo. Ni prazna hvala, če rečemo, da so režiser, igralci in pomožno osebje skupno s scenografom *Jeločnik* - *Díaz Mend*oza, ki sta ustvarila impozantno, abstraktno scenografijo, dosegli postajo, ki se ne bo izgubila v pozabljenju; dali so nam, v pristnem umetniškem siju, staroslavno *Antigono* - tisto, ki so jo v Narodnem gledališču v Ljubljani predstavili na predvečer usodnih dogodkov, 21. oktobra 1939.

DONS JE MOJ TA VESELI DAN (1970)

Gledališki odsek Slovenske kulturne akcije, s sodelovanjem Slovenskega gledališča v Buenos Airesu, je z uprizoritvijo Linhartove komedije *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi* dal slovenski publiki svojo petdeseto predstavo in z njo oživel tisti svet in čas, v katerega se napotimo le sem in tja, morda zato, ker nas od onih krajev loči visok, prisojen zid. Ampak skupina starejših in mlajših igralcev je za začetek letošnje sezone večerov Slovenske kulturne akcije pokazala, da se širi onkraj tega zidu obdelan, živ in duhovno bogat svet, pa tudi da je Anton Tomaž Linhart - kakor v večjem obsegu Prešeren in Cankar - eden naših najbolj sveže čutečih, umetniško visoko ustvarjalnih duhov.

Na odru, ki je bil tokrat nekoliko odmaknjen od realistične upodobitve okolja in ki ni bil izpolnjen z vso tradicionalno naturalistično odrsko opremo, so prišli - po zamisli režiserja in, kot stoji v gledališkem listu, nekaterih mladih prijateljev - do izraza predvsem najnujnejši kompozicijski in plastični rekviziti. Shakespearska ogrodja, ki so sama na sebi nekoliko hladna, je režiser poživil z nekaterimi idejami *commedie dell'arte*. V tem komedijskem duhu je bilo zamišljeno prinašanje na oder in predstavitev napisov pred vsakim dejanjem, kot so navedeni v izvirnem tekstu: en cimer napol spravljen... en lep cimer... grašinska kancelija idr. V tem duhu je bila izvedena tudi namišljena odpravitev Tončka v Ljubljano in njegov prihod nazaj. Pravi oder in stopnišče pred njim, ki je bil nekaj naprej pomaknjeni oder, pa tudi avditorij sta si režiser *Nikolaj Jeločnik* in scenograf *Frido Beznik* zamislila kot razširjeni odrski svet, kjer se igra razvija bliže in bolj človeško prepričljivo. Na tem koščku sveta smo se vživeli v pestro rokokojsko življenje, prekipevajoče od erotičnih trenj, komičnih zapletov in razpletov, shakespearških zamenjav, iskrivih intrig.

Bilo je, ko da bi oživali na koščku irealnega komedijskega sveta stari plesalci - mož in žena v kólu, gospod in gospa, kanclir in lakaj, hlapci in godci, kmeteški fantje inu dekličiči... Dejanje se začne pred poroko nastopajočega para; prvi igralec vodi ta ples igre preko nešteti zapletov - kot da bi plesali raj okrog grmade, skakali preko ognjev in se spet družili v kólo, kmečko resni, budalasto nasmejani, poskočni v ritmu vesele komedije...

Že na začetku predstave, ko je najprej sam *Matiček* (*Jeločnik*) stopil pred publiko in jo pozdravil v Linhartovi gorenjščini "...gnadlive gospe, gnadlivi gospodje, ta visoka, ta mala, ta duhovska inu ta posvetna gosposka... moji perlubi Krajnci ino Krajnice... jest

vam vsim skupe narpred en dober večer vošim... jest sim Matiček...“, sem si začel predstavljati, kot da stoji pred nami ne Matiček, ampak sam njegov gospod Anton Tomaž. To doživetje se mi je še bolj oblikovalo po končnem prizoru, ko so ustvarili igralci z dobro recitiranim opernim kupletom, nadahnjenim z Mozartovo melodijo, nekako narodno občuteno poetično situacijo. Tako sem si tudi mnenje o tej predstavi ustvaril najprej kot domišljjski pogovor z dramatikom in presenetljivo modernim članom Zoisovega preporodnega krožka. Antona Tomaža Linharta sem spoznal kot izobraženega, prosvetljenega, umetnostno in znanstveno aktivnega, človeško mučenega duha. Njegova poetična natura se je prilagajala tako administrativnemu kot čisto umetnostnemu delu. “Koliko sva predebatirala z baronom Žigo o teh in drugih vprašanjih! Bile so ure prijetnega oddiha...”

Nato spet, ko da bi bral moja vprašanja o Matičku: “Veš, da je Pierre Augustin Caron pošiljal pomoč osvobodilnemu gibanju na ameriškem kontinentu in da je z dvema komedijama silno podprl meščansko vstajo doma, pa tudi, da si je kupil plemiški naslov ‘de Beaumarchais’... in da je Figaro meščanski rokokojski bohem, potepuh... mi pa smo hoteli, da bi zrasel iz francoskih semen slovenski sad. Matičkova beseda je izraz bistrega slovenskega človeka, ki terjá človečanske pravice in se giblje z gospodo na isti človeški ravni - zato ga je mogoče predstaviti dosti podobnega francoski predlogi, ali pa prečiščenega v ljudskem tonu... jaz ga vidim rajši takega...”

Za trenutek sem izgubil nit tega domišljjskega pogovora. Premišljal sem o dveh velikih uprizoritvah Matička na naših zdomskih tleh. Predstava pred dvanajstimi leti (tudi v Jeločnikovi režiji, z Jožetom Rusom, ki ga je pred petimi leti zaigral v Chicagu, v naslovni vlogi) je bila prav za prav bistveno drugačna od današnje - takratna ekipa igralcev je vsa izhajala od doma; zaradi manjše časovne razdalje je še vedno drhtela od neposrednega dotika s slovenskim ljudskim genijem. Tokratna skupina pa je pomešana že z nekaterimi močmi nove ameriško-slovenske generacije - vendar to ni toliko važno, da je danes, v večji časovni oddaljenosti od dotika z domovino ujela večjo intimnost in igralsko človeško sproščenost. “Bili ste bliže tistemu, kar sem hotel, ko sem predstavljal in spisoval Matička - ne teatralika, ne razkošna popolnost, ampak človeška vsebina...” se mi je zdelo, da hoče reči ustvarjalec onkraj Prešernovih krajev in časov. In res, ko sem nekaj dni po predstavitvi spet govoril z režiserjem in igralcem tokratnega Matička, sem se prepričal, da je bila moč zdanje skupine gledališnikov v njihovi resni in potrpežljivi

volji priti do dna Linhartove izobražene ljudske besede, se pravi, dvigniti igro na raven umetniške izdelave, vendar paziti, da ne zapade v teatraliko; po drugi strani pa približati jo ljudem, a ne spustiti se v ceneno komedijantstvo.

Prepričan sem, da so tukajšnji slovenski gledališčniki mogli doseči tak izraz prve slovenske dramske besede samo s poklicno zavzetostjo in s poklicno vero v moč gledališkega izraza. Prizadeti profesionalci slovenske odrske besede... na ameriških tleh, kamor je njega dni sanjal gospod Anton Tomaž; pa ni šel: njegov Matiček pač!

Omenjam ustvarjalce, ki bi jih v drugačnih okoliščinah moglo oceniti najvišje slovensko gledališče: *Nataša Smersujeva*, *Majda Volovškova*, *Maks Borštnik*, *Nikolaj Jeločnik*, tudi *France Hribovšek*.

Moč igre je bila v rokah *Nikolaja Jeločnika*, se pravi, v njegovi tekoči Linhartovi gorenjščini in v obvladanju odrskega prostora. Njegov ustvarjalni zanos je bil očitno izstopajoč, kar pa, mislim, ni motilo, ker gre pri komediji predvsem za podobo Matička in za njegovo utelešenje slovenskega kmečkega, umnega človeka. Poleg Matička, v katerem bi se našla tudi kakšna figarojevska prvina je bila Nežka - *Nataša Smersujeva* s svojo spontano in elementarno igro pristna figura gorenjskega dekleta, ki se spretno giblje med graščakovim zapeljevanjem in Matičkovimi ukanami, a se prav tako spretno z gospo Rozalo pozabava ob erotičnih drznostih študenta Tončka. Baron Naletel, ki ga je doživeto podal *Maks Borštnik* z njemu skoraj prirojeno teatrsko lahkoživostjo, je bil morda na socialni lestvici za stopnjo nižje, kot sem ga videl pred leti, vendar pa je prav v tem bolj poudaril propadajoče fevdalstvo. Poleg gospe Rozale, baronice, ki jo je z rokokojsko fineso, vendar tudi z občuteno in preprosto prisrčnostjo ustvarila *Majda Volovškova*, je treba omeniti študenta Tončka. Ta živahni pubertetni lik neugnanega erosa in razposajenosti, ki ga igra navadno ženska (*Mila Šaričeva* v ljubljanski uprizoritvi decembra 1934), je bil na mestih nekoliko preveč premišljujoč, vendar sta ga igralska volja in talent *Lučke Potočnikove* reševala dovolj prisrčno.

Nekatere drugotne vloge: Jerca, županova hčer, ki zahteva precejšnjo mero vesele sproščenosti, je bila zavzeta od mlade moči *Mojce Willenpartove*, ki je s to predstavo doživela svoj odrski krst. Izvirno Linhartovo osebnost podeželskega advokata Zmešnjave je spretno in prepričljivo, se pravi, v smešni rokokojski resnobi ustvaril *Lojze Rezelj*; graščinskega kanclirja Žužka, važno osebnost predvsem v prvem in tretjem dejanju, *Maks Nose*; šribarja Budala

pa *France Hribovšek*. Te tri osebe so bile ustvarjene v svoji pravi groteski in so ustvarjale prepričljivo karikaturu tistega sveta, katerega propad je gledal Linhart brez obžalovanja.

Muzikalno zaveso je Jeločnik spretno montiral z odlomki iz Mozartove simfonične glasbe. Na začetek in za sklep predstave je postavil celotno uverturo v Figarovo svatbo. Mozartove melodije v takšni montaži so se harmonično skladale z Linhartovo besedo in dejanjem. Škoda, da režiser ni uspel, kljub prizadevanju, pripraviti za našo predstavo izvirne glasbene spremljave k Matičku, ki jo je komponiral slovenski Mozartov in Linhartov sodobnik Novo-meščan J. N. Novak.

VELIKI ODER SVETA

Slovensko gledališče v Buenos Airesu je v soboto 22. in v nedeljo 23. novembra 1980, v dvorani Slovenske hiše na Ramón Falconu, predstavilo slovenski zdomski publiki - za praznik Kristusa Kralja - eno največjih umetnin španskega baroka: Calderonov "Veliki oder sveta".

Pedro Calderón de la Barca je dosegel med sodobnimi velikani svoje domovine - Cervantes, Velázquez, Góngora, Lope de Vega - tisti ustvarjalni vzpon, ki se drugod po Evropi blešči z imeni Shakespeare v dramatik, Bach in Haendel v muziki, Corneille in Racine v tragediji, Bernini v arhitekturi. Vendar pa je Calderonova dramatika edinstvena v posebni zvrsti religioznih misterijev - autos sacramentales - ki so veličastne alegorije božanskega in človeškega ter nekak most, ki se pne preko srednjeveških predstav prav v antiko, tja do Aishila. Tudi danes ta zvrst ni mrtva - spomnimo se predstav Wagnerjeve nibelunške tetralogije, ali na Claudelovo "Marijino oznanjenje". Calderón je bil poet, ki se je v svojih misterijih naslonil na klasiko ter ustvaril poleg dogmatske simbolike tudi dražestne komedije na antične teme. Takšen je na primer njegov sacramental o Pandori. V "Labirintu sveta" je popotni Tezej simbol blodnega človeštva; nenačuden je tudi "Božanski Orfej", kjer postavi Calderon Orfeja kot simbol Kristusa, ki rešuje svojo nevesto - Cerkev - iz kraljestva smrti.

Misterij "Veliki oder sveta" je delo krčanske alegorične umetnosti, ki precej spominja na slavno anglosaksonsko srednjeveško moraliteto "Slehnika".

Slehnik je bogat človek, ki ga sčasom zapuste prijatelji in mu ne pomaga nobeno bogastvo, ko potrka na njegova vrata Smrt. Le

vera in dobra dela gredo z njim. Calderonovih slehernikov na odru sveta je več in so širše specifikacije iz realnega življenja - kralj, kmet, lepota, berač, bogatin - vendar ostanejo še vedno samo alegorične personifikacije. Obenem nastanejo v drami teološki in filozofski simboli: Mojster, Milost, Modrost, Lepota, Svet. Režiser Borštnik Maks je posrečeno črtal iz seznama teh personifikacij Dete in skrajšal tudi nekatere baročno razvlečene monologe, kajti delo bi zaradi alegoričnosti lahko postalo utrujajoče. Ostal je s tekstom, ki je idealno zadovoljil priložnostno predstavo.

Ob premišljevanju o tej nad tristo let stari umetnini bi pripomnil, da je ob teološki in filozofski tematiki - človek je postavljen na oder sveta, da igra dobro in Bogu dopadljivo - Calderon pokazal tudi svojo socialno zavzetost. Z majhnim kesanjem (veličina božje dobrote!) se rešijo na koncu vse osebe - razen bogataša. Ta je edini, ki je pogubljen. Sploh je v poznanju človeka Calderon blizu Shakespearja; morda je režiser postavljen tu še pred težjo nalogo, ko mora upodabljati problem predestinacije in svobodne volje, človeške usode in tako izrazitega boja med dobrim in zlom. Treba je poudariti, da je Borštnik Maks ob asistenci Rezelj Lojzeta in drugih sodelavcev z globljim razumevanjem režiral predstavo, ki jo je pobudilo Slovensko dušno pastirstvo v počastitev Kristusa kralja. Predvsem je dosegel tisti vzvišeni, retorični in obenem romantično pesniški calderonski stil.

Vzvišenost, resnobo in tehtnost Mojstra je podal Vombergar Jure s temperamentom, ki je izražal za to vlogo zrelega igralca. S svojim mirnim in preudarnim značajem je dobro posebljal absolutno gospostvo najvišjega vladarja sveta. - Zdi se, da so se za to predstavo združile naše najboljše igralske moči. Tako je Jerebič Stanko v vlogi Sveta, ki je bila gotovo ena najbolj simboličnih, predstavil svetno čutnost in konkretnost s povsem naravnim nastopom in preizkušeno teatraliko. Zvenec in jasen glas njegove izgovorjave je pripomogel k doživetju zemske bitnosti.

Izrazita baročna osebnost je bil Kralj, po katerem Calderon - podobno kot Shakespeare - že na začetku igranja izrazi tisto tipično pojmovanje XVII. stoletja, da je življenje kot sen: "Kot megle smo... Naše je življenje pena, / brez oblike, brez pomena, / se kot v vetru prah gubi." Vlogo Kralja je igral Frido Beznik z njemu lastnim baročno ekspresivnim zanosom.

Calderon je uvedel prvi v Španiji petje med igro; pesnil je tudi zarzuele - ljudske igre s petjem. V misteriju "Veliki oder sveta" nastopita Modrost in Milost, ki pojeta del svojih vlog. Fink Helena

kot Modrost in Klemen Ani kot Milost sta nastopili naravno in preprosto, kot je zahtevala njuna duhovnost. Z lirično variacijo srednjeveškega napeva sta dali predstavi prijeten kolorit. Prav tako je mladostno, fino poosebila Batagelj Maruška Lepoto in občuteno podala žalost po kratkotrajnosti pomladnega cvetja. Samo duhovna lepota je večna.

Bogatin, Kmet in Revež so tri osebe, ki jih je Calderon še najbolj konkretiziral. In Rezelj Lojze ter Borštnik Maks sta se gotovo dobro počutila v vlogah bogatina in kmeta; njuna igra je bila zgodovinsko in življensko prepričljiva. Tudi Miklič Blaž je pokazal igralsko naravo, ki je moramo biti veseli. Sploh je treba naše igralce vzpodbujati in varovati - važni so za zdomsko kulturo.

Kot Glas in Spremstvo so nastopile Arnšek Zalka, Novak Marija in Jenko Monika. Tehnično delo, ki ga pri tej predstavi najvišje kategorije še posebej ne smemo prezreti, so izvedli arh. Vombergar Jure za scenski prostor, Arnšek Anica za kompozicijo spremne glasbe, Kinkel Narte za odrsko tehnično vodstvo in Jereb Janez za luči in projekcije. Tu ni bilo ničesar improviziranega.

Stvar zase je scena, ki so jo - gotovo z velikimi stroški - izdelali Bivegro, Štefe in Tone Oblak. Na zgornjem prizorišču je stal prestol slave, kjer je sedel Mojster, na spodnjem prizorišču pa je bil prostor velikega odra svetá z dvojnimi vrati - za rojstvo in smrt.

Pri uspeli predstavi, ki jo moramo uvrstiti med najvišje kulturne dogodke pri nas v zadnjem času, so sodelovali še: Kristina Jereb, Repovž Marija, Batagelj Gregor, Magister Milan ml., Cukjati Jože, Rezelj Lojze ml., Dimnik Katica, Rezelj Marko in Marn Marjana. Publika je nagradila igralce in vse delo pri tej resni predstavi gledališke umetnosti z iskrenim aplavzom.

MOLIÉRE V SLOVENSKEM GLEDALIŠČU

Slovensko gledališče v Buenos Airesu je 1., 2. in 3. maja 1981 z uspehom, ki je za naše razmere dovolj velik, postavilo na oder komedijo Žlahtni meščan. Velika zasluga Slovenskega gledališča je, da se v tem času, ko odhajajo posamezniki in se majejo nekoč tako intenzivnemu kulturnemu delu predane organizacije, z nezmanjšano vnemo posveča gledališkemu kulturnemu delu. Zasluga teh ljudi je, da drže slovensko besedo na višini, saj dobra gledališka predstava pomeni oživitev knjižnega dela in je knjižni jezik tako bistveno povezan s kompetentnim gledališčem. In sploh je prijetno,

če clovek v teh krajih in ob toliki žlobudri priučenih in praznih besed sliši spregovoriti umetnost v materinski knjižni slovenščini.

V tistem kraljestvu duha, ki se je ustanovilo na dvoru mirnega Versaillesa, kjer je Ludvik XIV. ustvarjal z elito intelektualcev, pisateljev in beaux esprits ideal urejene lepote in harmonije duha v kratki, a bogati dobi petindvajset let francoskega klasicizma (1660-1685), je bil Jean Baptiste Poquelin - Molière eden od velikih ustvarjalcev tega sijaja na dvoru sončnega kralja. Nekaj drugih slavnih imen: Corneille, Racine, Pascal, Bossuet, La Fontaine. Molière, ki je bil predvsem igralec in vodja igralske skupine, nam je zapustil neminljive mojstrovine komedijske umetnosti. Razgibano življenje, posejano s tolikimi težavami in razočaranji je bilo življenje umetnika, ki je s svojim genijem povzročal smeh in užitek, čeprav to ni bil njegov glavni namen. Umrl je sredi razcveta klasicizma, 17. februarja 1673, po dolgi bolezni, ki mu je dala navdih za znano avtobiografsko komedijo Namišljeni bolnik. Molière, ki je kot ponavadi sam igral glavno vlogo, je zadrževal napade in krče do konca ene od krstnih predstav; ko je padel zastor, so ga takoj odpeljali domov in je še tisti večer izdihnil. Žlahtnega meščana je komediograf povzel po nekem Gaudorcinu, bogatem klobučarju iz Pariza, ki je bil znan po svojem čudaštvu in razsipnosti. V komediji se gospod Jourdain, neroden in neumen, da bi konja za rep vpregel, postavlja za izobraženca, svetovljana in celo plemenitaša.

Kako je znal Molière udariti s svojo stvarno in resno besedo posmeha po vsem, kar je bilo puhlo in lažno! In kar ni bilo kulturno pristno in tvorno! Žlahtni meščan in sploh ves Molière je ob baročnem prekipevanju čustev in živahnosti poln globlje kritike življenja. Okretnost in ostrina besede bistveno sodelujeta pri miselni in situacijski komiki, a za vsem se skriva resnoba - da, celo tragika. Za pravilno predstavitev podobnih klasičnih del je potrebno obvladanje oblikovne razgibanosti, clovek bi dejal površinskosti, a razumen režiser odkrije prvine klasike, ki so: 1) razumska obravnava, proti pretirani fantaziji; 2) globoka življenska pomembnost; 3) resnost - klasična umetnost ima namen ugajati, a ne zabavati. Pri tem omenim, da je Molière zadnji dve dejanji Žlahtnega meščana, ko se farsa s Turki sprevrže v zabavnost, priredil na željo kralja, ki se je hotel znesti nad domišljavim turškim poslanikom. Psihologija klasične dramatike je psihologija moralnega razuma; ni čustveno zadržanje, ampak mentalna osvestitev. Moliéra je treba razumeti v njegovi resni kritiki življenja.

Uprizoritev Žlahtnega meščana na Slovenskem odru je bila delo režiserja Borštnika Maksa, ki je priredil tekst in, upoštevajoč

osnovne zahteve francoske klasike, pripravil igralce ter nekatere rekvizite, npr. številne kostume, ki so več ali manj kazali dobo Ludvika XIV. Videla se je skrbna roka, ki je znala ločiti ne bistveno od bistvenega. Borštnik je odstranil - kot je pri tej komediji navada in skoraj potreba - medigre, pesmi in plese, čeprav je v tem pogledu posrečeno postavil na oder pevca, ki ga je z diskretno zapetimi vložki podal Jerebič Stanko. Tudi oba muzikanta - Arnšek Anica in Arnšek Kati - sta ubrano spremljala dejanje. Režiser Borštnik je sam prevzel vlogo gospoda Jourdaina in kakor je bilo rečeno pri Tartuffu, mu je ta način igre kot prirojen. Zrela baročna teatralika je bila primerna za podajanje ekscentričnosti plebejskega meščana, ki mu je stopilo v glavo plemenitašenje in dvorjenje. Gospoda Jourdaina je v prvih predstavah leta 1670 igral Molière.

Tipizirane molierske značaje, ki jih moramo videti kot realne ljudi, s katerimi ustvarja avtor kritiko komične namišljenosti in grotesknega napuha, so podali Jereb Kristina (gospa Jourdainova), Batagelj Maruška (Lucila, njena hči), Fink Marko (Kleont, Lucilin častilec), Miklič Blaž (Koviel, Kleontov sluga), Kovačič Tine (grof Dorant), Pezdirc Milka (markiza Dorimena) in Rezelj Lojze (učitelj glasbe). Pri navedenih naj omenim prijetno dikcijo Finka, tetraliko Kovačiča, barok Pezdirc Milke in neprisiljeno komičnost Rezelj Lojzeta. - Pravtako plastično in s potrebnimi baročnimi efekti za klasično komedijsko snov so igrali še naslednji dobro izbrani igralci: Makovec Mari (služkinja Nikolaja), Magister Milan ml. (učitelj plesa), Šifrer Darjan (učitelj borjenja), Debeljak Tine ml. (učitelj filozofije), Golmajer Jure (krojač), Šturm Franci (krojaški vajenec), Rezelj Marko in Žerovnik Marjan (lakaja). Vsi navedeni so združevali človeške podobe tistega časa in vseh časov. V tem je Moliérova umetnost - obramba resnice, iskrenosti in strpnosti. V njegovih osebah je odkritost namerjena proti hinavščini in hlinjenju, človeškost proti samovoljnosti, pedanteriji in afektiranosti. In ta nauk je najvažnejši - ne toliko baročno dejanje in razplet, ki sta posebno pri Žlahtnem meščanu nekoliko slabotna, nepomembna.

Pri predstavi so sodelovali še Fink Helena (scenografija), Batagelj Gregor (inspicient), Beznik Frido (maske) in drugi. Vsi so si za svojo požrtvovalnost in trud zaslužili prisrčen aplavz. Saj tako si je zamišljal tudi tisti ubogi potujoči umetnik in igralec, ko je pisal vlogo učitelja plesa: "Ne tajite, da je nepopisno ugodje igrati pred publiko, ki more doživljati in ki hvaležno sprejme umetnino ter z odobravanjem nagradi vaš trud. Da, najlepše plačilo za umetnika je, če ga ljudje razumejo."

DIEGO FABBRI: PREISKAVA

Z uprizoritvijo drame PREISKAVA znanega italijanskega dramatika Diega Fabbrija so člani Slovenskega gledališča v Buenos Airesu vredno počastili praznik Kristusa Kralja, v okviru proslave, ki jo vsako leto prireja Slovensko dušno pastirstvo. Drama, ki je izrazit primer religiozne odrske obdelave perečih vprašanj modernega človeka, je delo nam že znanega avtorja. Preiskava je "povojno delo" - prvič je bila uprizorjena leta 1950 v Piccolo teatro de Milano - v katerem oznanja dramatik, da je v Bogu edina pot iz človeškega poloma in odtujenosti. Svetniški vikar pravi v tretjem dejanju: "Kadar ga vsi kličemo... On pride in tedaj je čudež: vezi so vzpostavljene, kraljestvo se oblikuje." Iz drame nam zasije eden najglobljih in za kristjana najbolj logičnih zaključkov: živeti skupaj in rešiti se skupaj v neminljivem občestvu ljubezni. Z odločnimi zamahi duha udarja Fabbri na srce in dušo modernega človeka - na razdejanost dušo, v kateri je vzkliklo seme prosvetljene, heglovske in liberalne miselnosti. Drama nas tako po izrazni moči, kot po religiozni zasnovi, spominja na Aishila in Sofokla; prepojena je s teološkimi vprašanji in rešitvami, kakor jih, za tisti čas primerno, najdemo že v antiki. Grški teater je izrazito religiozen in tak je tudi poznejši, srednjeveški - pred letom smo videli Calderonov Veliki oder sveta - vendar s to razliko, da je tam vse vnaprej določeno in dognano; tam ni ugovorov, ni kletve. Čeprav ima moderna katoliška dramatika svoj izvor v srednjeveški, je v današnjem prikazu človeške stvarnosti vse polno konfliktov in trenj in ugovorov. Značilnost in veličina grške, kakor tudi moderne visoke religiozne dramatike je v tem, da sta obe do srčike prežeti s tistim najbolj naravnim čustvom upanja in obupa, sovraštva in ljubezni. Najprej pokažeta vso bedo človeškega, nato pa se dvigneta naravnost v nebo, do samega božanstva.

Za predstavo Fabbrijeve Preiskave v dvorani Slovenske hiše, v petek 20., soboto 21. in nedeljo 22. novembra 1981 je mogoče reči, da je delo pritegnilo vsakega, ki pozna zablodeno in tragično problematiko današnjega sveta. Režiser Maks Borštnik je s stvarno režijo dosegel izrazite podobe duhovne propalosti. Brezobzirno je nakazal pekel v duši treh oseb, ki se zatečjo po rešitev k staremu vikarju gorske božjepotne cerkvice, kjer se leto za letom dogajajo čudeži. In morda je prav prvi pozitiven korak k odrešitvi dosežen s tem, da se zavedó, da jih samo čudež lahko reši. Režiser je znal prepričljivo podati obe skrajnosti: psihološko in vehementno človeško,

pa notranjo in duhovno nadstvarno. Tudi je Borštnik sam prevzel vlogo svetniškega vikarja in sijajno podal duhovniško žilavost starčka, ki raste iz zunanjega v notranje; v prvem dejanju je bilo mogoče čutiti poudarek na prvem - izganjanje hudobnega duha iz Angele - nato pa je vse bolj ponehaval ta človeška sila, dokler se ni v tretjem dejanju dokončno prevrgla v absolutno notranjo izraznost in duhovno silo. Najtežje mesto v drami je bil gotovo čudež, ki ga na koncu prikličje vikar; od vseh igralcev je zahteval posebno doživetje. Sploh je bila nevarnost za vsakega, da bi ne bil samo simbol in odmišljena podoba dramske pripovedi, kajti po svoji zgradbi je Preiskava analitična drama, se pravi, vse, kar je sprožilo konflikt, se je zgodilo dolgo prej, izven odra. - Težko in odgovorno vlogo je imel Frido Beznik v podajanju kaplana Don Sergija. Redek primer duhovnika, ki ga iz navadnega življenja, lahko rečem, skoraj ne poznamo. Izkušen igralec je podal prepričljivo to razdvojeno in bedno osebnost, ki zanikuje svojega Boga in namerja sleči talar, da s tem zadobi neko mišljeno svobodo. Frido Beznik je eden najbolj ekspresivnih igralskih talentov v naši sredi. Pravtako izreden in mnogo obetajoč igralski značaj je Makovec Mari - predstavila nam je izrazito Angelo, ki je poleg vikarja, kljub silni dramatski napetosti, najbolj pristna osebnost drame. Makovčeva je imela težko nalogo oživeti razdvojeno žensko, morilko, ter jo prevesti v osebnost, ki je bila prva na poti kesanja. Močna je bila njena igra v kritičnih trenutkih, vzemimo v tretjem dejanju, ko skuša z vso silo odstraniti Don Sergija. Globoko doživljanje z osebnostjo prevzete vloge - v tem je lepota odrskega ustvarjanja. Tudi Renat, njen mož, ki ga je Angela s svojim zapeljevanjem odvrnila, da ni šel v bogoslovje, kamor se je nekoč odločil, je bil skrbno izdelan človeški lik, katerega je prijetno predstavil Fajdiga Pavel. Podal je vlogo z disciplinirano resnostjo in umirjenostjo in pomeni ta nastop zanj nov korak v dramsko umetnost. Najbolj prepričljiv je bil na mestih mirne samozavesti in moškega ponosa.

S predstavitevijo Fabbrijeve Preiskave za praznik Kristusa Kralja, čudodelnega zdravnika tudi modernih izgublencev, smo imeli priliko videti aktualno in literarno pomembno delo sodobne katoliške dramatike. Pri uspehi predstavi so sodelovali tudi Fink Helena (scenerija), Magister Milan ml. (luči), Cukjati Jože (odrska tehnika), Rezelj Lojze in drugi. Bistvo gledališke, kakor vsake druge umetnosti, je tudi v družnem iskanju novih pogledov na življenje, novih vrednot duha.

TRAGEDIJA V CANTERBURYJU

Ameriško-angleški pesnik Thomas S. Eliot (rojen v St. Louisu, Missouri, 1888 - umrl v Londonu, 1965) je na prošnjo prijateljev canterburyjske stolnice napisal za festival 1935 dramski tekst UMOR V KATEDRALI.

Tragedija, ki se je zgodila v Canterburyju 29. decembra 1170, ko je vladal Angliji Henrik II. Plantagenet (1154-1189), čigar kraljestvo je obsegalo tudi dobršen del zahodne Francije, je iztopajoč dogodek v procesu dolgega spora med katoliško Cerkvijo in posvetnimi velikaši. Henrik si je lastil malodane neomejeno gospodstvo nad duhovščino in imetjem Cerkve, kljub temu, da je priznaval avtoriteto papeža Aleksandra III., ki je takrat živel v pregnanstvu v Franciji. Zato je po smrti nadškofa Theobalda povzdignil v čast primasa Anglije svojega kanclerja in prijatelja Tomaža Becketa, misleč da bo tako popolnoma svobodno odločal v zadevah Cerkve. Ni pa računal na trdovraten odpor Becketa, ki je vzel imenovanje zares in brez kraljevega odobrenja podal ostavko kot kancler in se v strogi duhovni gorečnosti predal nadškofovskim poslom. Predvsem ni nameraval sodelovati s kraljem pri njegovem samovoljnem postopanju proti duhovščini in cerkvenim stvarim. Stanje v državi se je slabšalo iz dneva v dan in ko je kralj Henrik sklical posebno zborovanje plemstva in višje duhovščine v Clarendonu (1164), jih je prisilil, da so sprejeli statut, ki je angleško Cerkev popolnoma podredil državni upravi - kralju osebno, pa tudi posameznim oblastnim knezom. Richard Hastings, prior templarjev je padel Tomažu k nogam in ga v solzah rotil, naj popusti pred tako odločnim in maščevalnim vladarjem. Tomaž je takrat popustil. Nekaj točk tega statuta: volitev škofov in opatov se mora izvesti pred kraljevimi uradniki in v kraljevi kapeli; izvoljeni opat mora priseči kralju in priznati, da izhaja njegova oblast od kralja; kot ostali svetni velikaši, je podvržen težkim fevdalnim dajatvam; noben škof ne more zapustiti države brez kraljevega dovoljenja; duhovščina je orodje v rokah kralja... Vendar Henriku ni bilo dovolj, da je podvrgel angleški kler - v svoji nadutosti je poslal statut Aleksandru III. v potrditev. Papež je takoj uvidel, kaj se dogaja v Angliji: nov razkol. Papež - že nazaj v Rimu - je odločno obsodil clarendonski statut in razveljavil vsakršen pristanek škofov. In tedaj se je Tomaž opogumil ter se z nekaterimi škofi pripravil na spopad.

Maščevalnost Henrika je bila nagla: zaplenil je vse imetje nadškofije, ukinil rente ter nadškofu naložil globo, ki je ne bi mogel nikdar

plačati in sploh ga je začel neizprosno preganjati, tako da Becketu ni preostalo drugega, kot zateči se v Francijo, kjer ga je dobrohotno sprejel Ludvik VII. Razjarjeni kralj je izgnal tudi štiristo oseb, ki so bile v sorodstvu z nadškofom ali pri njem v službi. Te ljudi je papež namestil po farah v Franciji. Papež Aleksander je tudi potrdil vsa izobčenja, ki jih je nadškof izrekel proti kraljevim ministrom in kralju vdanim škofom; zahteval je preklic statuta in zagrozil z izobčenjem kralju samemu. Tega se je Henrik II. ustrašil - ne zaradi izobčenja kot takega, ampak zaradi nevarnosti nemirov v državi, kajti izobčenje je pomenilo odvezo ljudem od prisege zvestobe. Po mnogih pogajanjih je zato prišlo meseca julija 1170 do nekakega sporazuma: za razveljavljenje izobčenj je bil kralj pripravljen vrniti Cerkvi zaplenjeno imetje in dovoliti Tomažu vrnitev v Anglijo in prevzeti nadškofijo. Ljudje so veseli sprejeli svojega nadpastirja na poti domov. Prihajal je sredi navdušenja in zmagoslavno. To pa je kralja spet zbadlo. In tudi se je zavedel, da je on tisti, ki je izgubil igro. Znova je vstalo v njem sovraštvo, ni odnehal v svojem napuhu. Ni držal besede o odpravi statuta in preganjanje se je nadaljevalo. A tudi Becket ni popustil pred škofi, ki so se vdali clarendonskim naredbam. Tako je uporni škof iz Yorka izjavil pred kraljem, da ne bo prej miru in kraljeva avtoriteta ne vzpostavljena, dokler bo upornik živel, nakar je Henrik v onemoglem srdu vzkliknil, če ni na dvoru nikogar, ki bi bil zmožen braniti pravice krone. Štirje dvorni vitezi so se po teh besedah zakleli, da bodo uporneža umorili in so ta naklep tudi izvršili, čeprav je kralj - namenoma prepozno - poslal za njimi sla s prepovedjo, naj ne storé nadškofu nič hudega. Pri prvem nastopu morilcev v nadškofijski dvorani je bil s Tomažem tajnik, učeni humanist Jean de Salisbury, ki je ponovno prosil nadškofa, da bi se pobotal s kraljem, a je ta vzkliknil: "Enkrat sem popustil, Jean - zdaj ne popustim več!"

Tomaža Becketa so vitezi umorili pred oltarjem v stolnici, pri večerniškem opravilu. Najprej ga je napadel Fitz-Urse in mu izbil mitro z glave, nato ga je Traci udaril z mečem po glavi, da je kri oblila obraz starega primasa. Tomaž ni izgubil poguma, samo glavo je nagnil in priporočil svojo dušo in stvar Cerkve Bogu, blaženemu Denisu in vsem svetnikom stolnice. Eden od štirih ubijalcev - Moreville - se je prestrašen umaknil, a Fitz-Urse (Orsini) ga je znova udaril, Traci pobil na tla in Rihard Brito dokončno usmrtil. Mladi duhovnik Edvard Grim, ki je hotel nadškofa braniti, je bil ranjen.

Novica o strahotnem zločinu je pretresla ves katoliški svet. Kralj se je skušal opravičiti pri papežu, kaznoval je zločince, romal na grob mučenca in tam ostal ves dan v postu in bičanju. Nihče ne ve, ali iz resnične spokornosti ali hinavske politične igre. Papež Aleksander III. je Tomaža Becketa proglasil za svetnika in njegov grob je postal svetišče, kamor so verniki trumoma romali.

Predstava Eliotove tragedije *Umor v katedrali*, ki so jo v režiji Frida Beznika uprizorili slovenski visokošolci ob srebrnem jubileju svojega društva (SKAD) v soboto 20. in v nedeljo 21. junija 1981, je bila kulturni dogodek prve vrste. Dokaz zavzetosti mladine za umetnost in za slovensko besedo.

Osebnost canterburyjskega nadškofa Tomaža Becketa, ki je umrl kot mučenec leta 1170, se v delu T.S. Eliota približa klasičnim dramatskim osebnostim. Po Aristotelu se poraja dramatično dejanje največkrat med osebami, ki so povezane z vezmi sorodstva. Tema umora v katedrali je spopad med dobrim in zlim, med duhovno in svetno oblastjo, med kraljem in nadškofom, ki sta bila nekoč prijatelja in sodelavca v državni upravi. V Becketu vidimo predanost prepričanju, ki nujno predpostavlja najprej zvestobo cerkvenemu poglavarju, nato šele kralju. Režiser Frido Beznik je po Eliotovem verzificiranem besedilu ustvaril resno osebnost katoliškega duhovnika, ki je energičen in odločen, čeprav ne toliko zunanje triumfalen (takšen je Becket morda tudi bil). Režiser je obdržal celoten Eliotov tekst; zanimiv je le njegov uprizoritveni poseg, ko je postavil zagovor morilcev na začetek, medtem ko je v originalu takoj po dejanju umora, se pravi, tik pred koncem. Štirje vitezi nas tako v jedernati prozi uvedejo v dejanje in pojasnijo, za kaj pravzaprav gre - seveda, iz vidika svetne oblasti in kraljevega nastopa proti Cerkvi.

Igralci, ki jih je zbral Beznik za to predstavo, so bili povečini novi, a so vendar s pridno vajo dosegli lep uspeh. Naj omenim le, da nobeno resno odrsko delo, posebno pa še poetično, ne more priti do veljave brez visoke govorne kulture. In ta je bila - treba je priznati - bolj ali manj polno dosežena. Izgovorjava in naglas težkega, včasih v abstrakcijo težečega jezika, sta bila - dejal bi - visokoslovenska.

Glavno vlogo - Tomaža Becketa - je igral Franci Žnidar in mu dal, kot rečeno, resne poteze, poduhovljen in za sveto stvar Cerkve nepopustljiv značaj. Njegovo igranje je bilo realistično, brez kakršnikoli nepotrebnih zunanjih učinkov.

Zbor revnih canterburyjskih žená je poleg protagonista glavni nosilec dramatskega dejanja, njegova igra je polna življenjske in

duhovne barvitosti; v trenutkih intenzivnega doživljanja zapada v delirij, ki so ga režiser in dekleta rešili res ekspresivno umetniško. Zbor, ki je v zgodnji grški tragediji štel dvanajst ljudi in ga je Sofokles povečal na petnajst, je v Umoru v katedrali sestavljalo trinajst deklet: Polona Pintar, Marisa Kalin, Francka Klanjšek, Ani Klemen, Helena Fink, Veronika Fink, Vera Breznikar, Vera Beltram, Aleksandra Iglič, Klavdija Malovrh, Kristina Jereb, Lučka Kremžar in Helena Urbančič.

V zbor je vložena največja poezija Eliotove drame; v lirični zanesenosti se kaže ljudska duša, obenem pa je fluktuacija zbora merilo Tomaževega duhovnega zmagovanja. Igra žená je bila izdelana do podrobnosti, tako na primer gibi rok (ki so v stari dramatik dostikrat nadomeščali besede). Recitacije so bile jasne, jezik nikdar deklamatoričen, ampak strogo podrejen čustvu, zaskrbljenosti, grozi in končni katarzi. V trenutkih dramatične napetosti in usodnosti je zbor sledil ritmičnim udarcem na boben, ki ga je za odrom upravljala Anica Arnšek.

Teater in liturgija sta bila združena v nastopu duhovnikov, zresnjenih v težkem času in poglobljenih v svoji duhovski zvestobi nadpastirju. Troje stolnih duhovnikov - Martin Lavrič, Andrej Osterc in Franci Papež - je naravno, a obenem na strogo zadržan način predstavljalo obrednost in dekor Cerkve. S himničnim gregorijanskim petjem, ki je vplivalo srednjeveško liturgično, pa sta sodelovala še Marko Fink in Janez Vasle. Bela oblačila benediktinskih menihov so delala dober poudarek boju svetlih in temnih sil. - V vlogi sla je nastopil Milan Magister ml.

Mefistovske pojave štirih skuševalcev so izredno prepričljivo podali Martin Dobovšek, Gregor Rant, Janez Krajnik in Jože Rožanc. Dobri teatralični dialektiki so besede zlih duhov govorili z ostro nazornostjo, njihova irealnost pa je bila poudarjena z belkasto maskiranimi obrazi.

Splošna resna struktura uprizoritve (misterij) je bila v ravnotežju z udarnim nastopom štirih vitezov, ki so napravili močan vtis tako v začetnem realistično političnem zagovoru, kot v končni zapalosti viracionalno strast morilcev. V duhu srednjeveške plemiške močnatosti so jih dobro predstavili Jože Korošec, Jože Oblak, Franci Schiffner in Darjan Šifrer. Obleke vitezov in sploh vsi kostumi uprizoritve so se približevali zgodovinskim, verodostojnim. Žené zbora so bile oblečene po vzoru grških obrednih halj.

Za sceno in ureditev odra je poskrbel arh. Franci Klemenc s sodelovanjem Boštjana Kocmurja. Preko odra, ki je bil podaljšan

proti dvorani (proskene), je prihajala pot iz leve strani, kjer so bile nakazane stavbe srednjeveškega mesta. Na desni strani se je pot ustavila pred težkimi vhodnimi vrati stolnice, okrašene s skulpturami. Tu se je prišlo v svetišče, na glavni oder, kjer je bilo v ozadju stebrovje z razpelom v sredi in pod njim oltar. Zelo posrečena scenska ureditev, pri kateri so delali tudi Lučka Voršič, Mirjam Oblak, Jože Cukjati, Jernej Štefe ml., Oskar Pregelj, Marko Jerman in Matija Debevec. - Osvetljava in zvočni učinki: Janez Jereb in Milan Magister ml.

Praznovanje 25-letnice SKAD-a je bilo s to uprizoritvijo vredno izraženo v resnobno ubranem večeru. Sodelovalo je nad trideset mladih ljudi, od katerih so bili mnogi sploh prvič na odru. Delali so z ljubeznijo, zavedajoč se, da s tem služijo splošni kulturni in svoji slovenski rasti. Igralec ni samo podrejen oblikovalec odrske umetnine, temveč izpovedovalec svoje osebnosti in svojega kulturnega kroga. In tokrat so fantje in dekleta dosegli razmeroma velik uspeh s požrtvovalnostjo in delovnim zanosom, slovenski skupnosti in sebi v spomin.

SEN KRESNE NOČI

Kakor sta Plautus in Seneka najboljša v komediji in tragediji med Latinci, tako je Shakespeare med Angleži velik v obeh; za tragedijo so zgled Hamlet, Macbeth, Julij Cezar, Kralj Lear, Romeo in Julija ter ciklus kraljevskih kronik, za komedijo Kar hočete, Ukročena trmoglavka, Komedija zmešnjav, Kakor vam drago - a najbolj očarljiva in najčistejša med vsemi je Sen kresne noči, napisana v letih 1595/96, ko je imel za seboj pravkar dokončano Romeo in Julija.

Ti zgodnji dosežki so združeni v komediji, ki ji ni para v izvirnosti, domiselnosti in poeziji. V Sen kresne noči je Shakespeare vpeljal nove in sveže romantične prvine, ki jih nežno usmerja razum. Romantika je obogatena po eni strani s pravljичnostjo in bajeslovjem, po drugi pa z idiliko narave in rustiko. Kljub burkastemu zapletu je komedija resna in življenjska. Od režiserja zahteva obyladanje klasične in renesančne teatralike, od igralcev globoko kulturo izraza. Shakespeare je v tem delu poetičen in obenem življenjsko filozofski. Vse pa usmerja komedija, prehajajoča v farso.

Ko so se igralci Slovenskega gledališča v Buenos Airesu odločili, da predstavijo slovenski publiki Shakespearja, so si naredili težko

nalogo, a v glavnem moramo reči, da je pet predstav - prvi dve v soboto 5. avgusta, ena v nedeljo in zadnji dve v soboto 12 avgusta - lepo uspelo, bile so na zadovoljivi umetniški ravni, obenem pa namenjene široki publiki. Igro je režiral Maks Borštnik, za katerega vemo, da ima posluh za odrsko razgibanost in komiko.

Sen kresne noči je delo, v katerem se zlivajo prvine realizma, romantike in fantastike v ubrano enoto. Tezej, vojvoda atenski in Hipolita, amazonska kraljica - Frido Beznik in Milka Pezdirc sta bila dobro izbrana za ti vloži - predstavljata najbolj stvarni del komedije. Milka Pezdirc je igrala sproščeno in umerjeno precizno, Frido Beznik teatralično dovršeno, morda bi bil na mestih lahko nekoliko bolj zadržan. Oba spadata v najboljše odrske ustvarjalce (Borštnik, Rezelj, Nose).

Kresna noč sredi poletja... idilični gozd zunaj mesta. Romantične in fantastične skupine igralcev se živahno prepletajo v igri, ki je kot sen. Prva skupina: Hermija in Lisander pribežita sem, ker hoče Hermijin oče Egej nasiloma dati hčer v zakon Demetriju, ki ga Hermija ne ljubi. Vanj je zaljubljena Helena. Demetriji, ki zve za pobeg ljubimcev, ju zasleduje v gozdu, za njim pa hodi Helena, ki mu zagotavlja, kljub vsemu, svojo neugasno ljubezen. Zaljubljenice so igrali: Janika Pezdirc - Hermijo; Mari Makovec - Heleno; Gregor Batagelj - Lisandra in Franci Stanovnik - Demetrija. Njihov nastop je bil vseskozi prijeten, primeren mladostnemu romantičnemu zanosu, nikjer pretirano melodramatičen. To so igrske moči, od katerih lahko še kaj pričakujemo. Egeja, Hermijinega očeta je predstavil Marko Mele.

Druga skupina v gozdnem svetu so preprosti atenski rokodelci, ki so se zbrali, da se pripravijo za nastop pred Tezejem na dan njegove svatbe. Tipični odrski diletanti. Shakespeare se jih poslužil, da spregovori - kot v Hamletu - o gledališču. Tam resno, tu komično. Obenem daje njihova prisotnost poudarek rustiki, eni najznačilnejših prvin romantičnosti. Neuke, a pogumne "gledališčenike" so podali v vsej njihovi zarobljenosti komiki Lojze Rezelj (tesar Dunja), Maks Borštnik (tkalec Klobčič), Franci Šturm (mizar Smuk), Darjan Šifrer (mehokrp Pisk), Marko Kočar (krojač Trlica) in Blaž Miklič (kotlar Nosan). Voditelja zabav pri Tezeju, Filostrata, je predstavil Marjan Adamič.

Tretja skupina so duhovna bitja iz sveta pravljice in bajke. Vilinski kralj Oberon in vilinska kraljica Titanija sta se sprla zaradi paža, na katerega je Oberon ljubosumen. Ker mu ga kraljica noče izročiti, ji kralj vlije v oči čarobni sok rože, na katero je padla

puščica, ki jo je iztrelil Kupido. Ta sok stori, da se žena ali mož razvnameta v ljubezni za prvi živi stvar, ki ga uzreta. Ko se Titanija zbudi, zagleda najprej enega od nerodnih igralcev - Klobčiča - katerega pa je nagajivi gozdni duh Spak medtem že spremenil v osla, ne da bi se možakar zavedel. Oberona je predstavil dostojanstveno Maks Nose, Titanijo Kristina Jereb. Treba je poudariti - v dobro obema - da ni lahka stvar igrati pravljične in nadnaravne osebe. To so najtežje vloge. Nagajivega Spaka, glavno osebo v komediji, je podala Maruška Batagelj gibko in igrivo. Če odštejemo nekatere nejasnosti v naglem govorenju (ki ga tekst zahteva), je bilo njeno igranje posrečeno in domiselno. Pravljični svet so predstavljale še sledeče vile: Sonja Čop kot Gorčica, Marta Križ kot Pajčevina, Ivanka Čop kot Grašek in Irena Rezelj kot Vešča.

V prvem, idiličnem delu komedije, pokaže Shakespeare, kako hudomušna in obenem dobrodušna narava rešuje ljubezenske težave mladih ljudi. Spak očara Demetrija in po pomoti tudi Lisandra, da se oba zaljubita v Heleno. A ko pred zoro popustijo vsi čari, ko da Oberon Titaniji, da se zave v kakšen stvar je bila zaljubljena, in Spak sname oslovsko glavo Klobčiču in ko Lisander spregleda - ostane Demetrij zaljubljen v Heleno. V tem je smisel kresne igre: zaljubljeni se vrnejo v svet stvarnosti, v njih pride do pozitivne spremembe in očiščenja.

Zdaj se začne drugi, realni del komedije - človeški del proti sanjskemu in pravljičnemu. Atenski rokodelci zaigrajo pred Tezejem in njegovim spremstvom svojo groteskno tragedijo o PIRAMU in TIZBI. Lojze Rezelj, Maks Borštnik, Franci Šturm, Darjan Šifrer, Marko Kočar in Blaž Miklič so bili tako izvirni, da smo se vprašali, ali ni smisel Shakespearove komedije v tem, da prikaže kako sicer voljni diletanti onegavijo umetnost in celo najbolj resno tragedijo spremené v smešno parodijo. Po vsem lahko rečemo, da se je režiser Borštnik odločil, da predstavi Sen kresne noči čim bližje originalni elizabetinski tehniki. Dosegel je seveda, kar se v naših razmerah doseči da. V zraku plavajoči spak, v drugem prizoru tretjega dejanja, je bil bolj v znamenju rokokoja kot elizabetinskega renesančnega realizma. Na splošno pa si je človek pri predstavah Slovenskega gledališča lahko zamišljal oder, ki je bil majhen, bolj domač in bližje publiki. Ponavadi ni bilo zavese, dejanje se je začelo, ko so igralci prišli na oder in končalo, ko so odšli. Scenerije skoraj ni bilo, zadostovala je obleka ali kak drug predmet, ki je določal takšno ali drugačno prizorišče. Ta preprostost je imela svoje prednosti. Gledalca ni raztresalo okolje, dogajanje se je moglo razvijati naglo.

Za tehnično ureditev naše predstave so skrbeli Marko Jerman (scenografija), arh. Jure Vombergar (maske), Janez Jereb (luči), Narte Kinkel (zvok). Obleke so bile v glavnem primerne. Kot rečeno, vsa tehnika v znamenju originalnega Shakespearja. Dobro, da ni bilo nikakega muzikalnega simfoničnega vmešavanja, kot je včasih navada pri podobnih delih.

Veliki požrtvovalnosti igralcev in ostalega osebja Slovenskega gledališča se moramo zahvaliti, da smo videli to delo, polno iskrivosti, poezije in veselega humorja. Naj omenim, da so stroški za te predstave gotovo nemajhni. Spomin pa se vrača tudi k avtorju, ki je umetnino pisal v najtežjih dneh poletja 1596 - bilo je hladno, deževno, razsajale so epidemije, zapirali so gledališča. Shakespeare sam je doživel najbolj krut udarec usode: v začetku avgusta mu je umrl sin Hamnet, enajst let star, ki je pomenil dramatiku vso srečo in veselje.

LEPA VIDA - PRAZNIK GLEDALIŠČA

Spet smo doživeli Cankarja - kot pozdrav iz tistih trpko lepih časov slovenske moderne; Cankarja, polnega idealizma, poezije in najgljobljega človeškega občutja. Predstava Lepe Vide v dvorani Slovenske hiše, v Buenos Airesu 6. in 7. avgusta 1982 je pomenila naše intimno srečanje s Cankarjem. Že pred leti si je prizadevala Slovenska kulturna akcija, da bi se poklonila velikemu modernistu s predstavo tega svojkega odrskega dela - zdaj so to izvedli člani gledališkega odseka SKA s sodelovanjem članov Slovenskega gledališča.

Med izrazite lastnosti Cankarjevega sveta spada tudi tisti simbolični spiritualizem, ki ga vidimo v tolikih njegovih delih, v dramatiki pa predvsem v poetični drami Lepa Vida. Dekadenca, kot prevladujoča literarna smer, ki se je uveljavljala pri nas nekako od tistega navdušenega Stritarjevega sporočila, leta 1885, češ, da nastopa nova doba, ni mogla odvrniti Cankarja od njegovega individualizma, od duhovnosti in vere v človeka. Razumljivo je, da se je prav tako, in še bolj, odvrnil tudi od druge skrajnosti - od materialističnega pozitivizma. Prvine simbolizma se mu najbolj prilagajajo, kajti simbolizem je poezija, je duša, in za Cankarja življenje brez duše in brez poezije nima cene.

Lepa Vida je drama hrepenenja, ki mu je Cankar zapel najvišjo pesem. Hrepenenje slovenskega človeka in predvsem mladine v tistem najtežjem času ob prehodu stoletja. Hrepenenje, ki je kakor

vera najbolj človeška snov v nas in ki plemeniti mladino vseh časov - tudi našo. Tragedija v tej odrski umetnini se ne kaže toliko v dejanju, ampak bolj v občutju celotnega človeškega trpljenja in v hrepenenju po odrešitvi. Takole piše Cankar: "Dolgo sem jo nosil v srcu, in ko je bila na papirju, sem z začudenjem opazil, da je pesem." In ta pesem je osnovna téma drame. Vida je ideal, o katerem sanja človek v svetu trpljenja. Cankar je svojo dramo o hrepenenju postavil v Cukrarno ob Ljubljani, kraj bede in umiranja, kjer je tudi sam nekaj časa prebival z Murnom. Tam so sanjali naši pesniki moderne, tam sta umrla - oba na pomlad - Dragotin Kette (1899) in Josip Murn-Aleksandrov (1901). In prav njima so posvečeni najbolj občuteni prizori v Lepi Vidi, prizori hrepenenja po ljubezni, zdravju in odrešitvi.

Režiser te prve zdomske predstavitve, Maks Borštnik, je ujel sozvenenje s Cankarjem v njegovem osnovnem občutju poetičnosti; njegova zasluga je, da je jasno in razumljivo podal abstraktne in simbolične motive, obenem pa dosegel živo odrsko dogajanje, tako da ne bi mogel reči - kot je zapisal V. Mole ob premieri, leta 1912 -, da Lepa Vida obstoji samo iz besed in so osebe v njej same sence. Ni se ustrašil zahtevne odrske umetnine, ki bolj ali manj slovi kot nedosegljiv ideal. Dobro in kolikor mogoče realno je bilo prikazano cukrarniško okolje in v njem podoba tiste generacije slovenske moderne, ki je legla v prezgodnji grob, a je bila duhovno tako svetla, da nam še danes vodilno sveti. Tudi je režiser poskrbel, da je bil jezik vseh - z izjemo študenta, ki bere umirajočemu Poljancu njegovo pesem, Fant je videl rožo čudotvorno - poetično nadahnjena, čista slovenščina v daljnem Buenos Airesu, jezik lepe Vide... Uprizoritev je uspela, ker je Borštnik, ki je dramo priredil, znal izločiti iz tega eteričnega dela mesta, ki dramsko niso uspešna. Tudi je bil dobro rešen scenični problem v delikatnem prizoru, ko na bolniški postelji ležeči Poljanec (Kette, Murn...) ugleda v ontranski viziji poveličanje vseh trpečih in verujočih. Samo korak čez črni most in že je vse pozabljeno - noč temna in strašna, kot bi bilo pred tisoč leti. Za zastorom tančice, v žarni luči, sprejema pesnik svoje goste, svate in prijatelje.

Kar se tiče pozhrtvovalnih igralcev - starejših in mlajših - je mogoče reči, da so se zavedali, da je Lepa Vida sicer polnokrvno gledališko delo, da pa je predvsem tudi dramska pesnitev. In da so predstavljali umetnino, ki mora iti enkrat preko našega odra, pa vendar na splošno ne bo pritegnila s svojim notranjim dejanjem. Lahko pa rečem tudi, da nisem bil sam, ki sem ob tej predstavitvi imel občutek doživetja slave slovenske moderne. Pri oceni igre

posameznih igralcev je treba vedeti, da glavna vloga Vide vibrira s svojo liriko in da so vsi ostali nastopajoči v bitnem razmerju z njenim simbolom. Vida ki nam jo je predstavila Makovec Mari, je bila izvirna in živa, obenem pa sanjsko odmaknjena in daljna. Ljubezen, ki jo vsak doživlja kot hrepenenje po nečem nadrealnem; simbol ki ga je treba predstaviti drugače, in Mari je to zmogla vsaj v toliki meri, kot je bilo navadno doseženo v dobrih predstavah. Simbol Vide je ideal, ki ga je težko uresničiti. Naj navedem samo, kar je zapisal France Koblar ob predstavi v Ljubljani za desetletnico Cankarjeve smrti: "Vida M. Šaričeve žal ni mogla zadovoljiti. Njena beseda je bila težka in notranje raztrgana..." A to naj bo le primer za oceno naših igralcev, h katerim se vrnem. Kot mati je nastopila Pezdirc Milka, v prijetni igri in okolju primerno. V zadnjem dejanju streže Poljancu in potem ga pokriža z besedami: "Najlepšo pot je šel!" njegovo pesniško osebnost je podal Fajdiga Pavel, vloga mu je bila primerna in je lahko sproščeno ustvaril lik mladega slovenskega umetnika-trpina. Tudi oba naša znana igralca - Frido Beznik in Maks Borštnik - sta nastopila v prepričljivih vlogah. Mlademu poetu Poljancu je sorodna filozofska osebnost Mrve, zapitega pisarja. Blizu mu je po trpljenju, vendar njega je presunilo grenko spoznanje, ki ga pripelje nazadnje do prežalostnega konca. Tega pisarja-filozofa je občuteno podal Frido, medtem ko je Borštnik predstavil starega Damjana, izrazito cankarjansko osebnost, simbol popotništva, zdomstva in domovinske ljubezni. Romar v Ameriko; podoba slovenskega človeka, ki ne najde domá ne kruha ne mirú. Nenehno ga vabita hrepenenje in nemir - iz domovine v Ameriko, pa spet nazaj. O Bog, kakšna je bila - in je še - usoda tolikih naših ljudi!

Ivan Cankar je v Lepi Vidi povzel bistvo oseb, ki jih najdemo že v drugih njegovih delih: trpeča, hrepeneča in umirajoča mladina, polna idealov. Med njimi je Dioniz, petnajstleten študent, ki mu je določeno, da najde pot iz mračne ječe, prežet z optimizmom in vero v življenje (Župančič...). Njegovo vdanost in pogum je mladostno iskrivo in ubrano podal Marjan Loboda. Po drugi strani pa je, v vmesnem dejanju, prikazan svet, ki je bil Cankarju vedno tuj; svet udobno živečih in zadovoljnih ljudi, svet brezskrbnega uživanja. V drami ga predstavljajo trije: Dolinar, mlad posestnik ob Blejskem jezeru, ki mu je Vida ranila srce in bi bil rad umetnik, pa ga zmaga vsakdanja stvarnost - njegovo vlogo je odlično podal Nose Maks; Milena, njegova od življenja prekipevala nevesta, ki jo je prepričujoče predstavila Mavrič Monika; in praktičen življenjski zdravnik, kateremu je dal trdno podobo Rezelj Lojze.

V veličastnem prizoru, kjer sta Dioniz in Vida ovenčana kot ženin in nevesta, so nastopili svatje: Peršuh Andrej, Žerovnik Marjan, Rezelj Marko, Irena, Lojze in Andrej ter Papež Franci in Rant Gabrijel, ki sta bila pozneje študenta ob umirajočem poetu. In naj navedem še vse, ki so pripomogli k uspehu prireditve: Batagelj Gregor (glas), Žerovnik Marjan (scenski prostor), Magister Milan ml. (osvetljava), Fajdiga Pavel (inspicient) ter Rezelj Lojze (asistent režije).

Predstava Lepe Vide v našem gledališču je bila praznik slovenske besede in duha. Režiser in igralci so ga "praznovali" z zavzetostjo, predvsem pa z voljo, da hočejo ohraniti v zdomstvu pristne vrednote slovenstva, med katerimi je Cankarjeva Lepa Vida med prvimi.

ŽIVI IN MRTVI BRATJE

Nova izvirna drama Živi in mrtvi bratje, ki jo je napisal Marko Kremžar, se je izkazala kot delo, zgrajeno na način bralnih radijskih iger, z dejanjem, ki se odvija iz notranjega spora posameznih oseb, njihove preteklosti in zgodovinske usodnosti. vendar nas more kljub temu zadovoljiti tudi kot predstavljivo odrsko delo. Sicer pa je bila tudi grška tragedija v veliki meri oprta na pripoved zbora, na indirektno dejanje. Moderen primer drame, kjer se na zunaj ničesar ne zgodi, najdemo v Beckettovi Pričakujoč Godota. Tam že bolj proti koncu reče Vladimir: Da, v tej silni zmešnjavi je ena stvar jasna - iščemo in pričakujemo Resnico (Godot). Tudi Kremžar išče resnico iz preteklosti svojih dramatskih oseb, a to iskanje v notranji igri in dialogu se mu na koncu kljub vsemu razživi v pravo dramatično akcijo.

V prikazu težkih in tragičnih dejanj iz pretekle revolucije je drama Živi in mrtvi bratje na svoj način podobna grški tragediji - kralj Oidip nosi na primer v sebi tragiko, ki se mu počasi odgrinja v življenju in v zavesti. Podobna usodnost kot je v Sofoklovi žaloigri, teži danes mnoge borce zadnje vojne in revolucije. To je grozota spoznanja, ki ga Kremžar označuje kot javljanje resnice. Glavna junaka drame Živi in mrtvi bratje - domobranski poveljnik Tomaž in partizan Gregor - si medsebojno odkrivata svojo resnico in tragiko: Tomaž je streljal na Janeza, mladega fanta, verjetno mobiliziranca, ki je skušal najti pot iz zablode. Kmeta Blaža, ki je fantu hotel pomagati, je obdolžil izdajstva, medtem pa trdi Gregor, da je bil izdajalec prav Tomažev brat Rudi, ki je zdaj - begunec v Buenos Airesu. Po drugi strani pa je partizan Gregor končno ubil

Janeza, ki je bil njegov lastni brat, da bi ta ne postal izdajalec komunistične revolucije. Pri dvomih in resnicah, ki teže glavna junaka, so udeležene ostale osebe, vsaka na svoj način.

Morda nas dirnejo mnoga dejstva, ki so zapletena kot v kaki Shakespearovi komediji. A vemo tudi, da so se dogajale podobne in hujše stvari in da je bila tista revolucija ena sama tragedija. Mnogokrat so bile stvari tako zapletene... V drami *Živi in mrtvi* bratje smo kot v labirintu, kjer se odpirajo vedno novi hodniki - ozki, zaviti, brezizhodni. Osebe se srečujejo, njihove poti se križajo, bakla za trenutek osvetli hodnik in človek bi mislil, da smo blizu izhoda, pa ni tako. Kdo bi izmeril globino človekove notranje resnice, namenov in dejanj!

Predstavitev Kremžarjeve drame je bil dogodek v našem kulturnem življenju in za ta dogodek se moramo zahvaliti ne samo avtorju, ampak v veliki meri tudi režiserju Stanku Jerebiču in igralcem, ki so dobro pripravljeni podali to več ali manj težko dramo. Navznoter obrnjena igra je zahtevala jasno in čisto dikcijo, prepričevalne nastope in živo občutje posameznih vlog. Tudi je vsako novo, izvirno delo, za katerega nima režiser predhodnih uprizoritvenih primerov, mnogo trši oreh, kot kako znano in že predvajano delo. Stanko Jerebič je doumel bistvo nove drame: analitična igra v prvem in drugem dejanju postane v tretjem resnični odrski prikaz, dramsko dinamična razrešitev. Za vse to je imel režiser v igralcih dober material - glavne vloge je razdelil starejšim, izkušenim, medtem ko je za stranske pritegnil mlade moči. Realizem, ki se iz dejanja v dejanje spreminja v ekspresionizem, je dobro podal Jure Vombergar, predstavljajoč Tomaža, nekdanjega poveljnika domobrancev na Razvodju. Vidno ga razjeda dvom, notranji črv, dokler se ne dokoplje do končne izravnave, do iskanja in sprejetja resnice, ki pa mu še ne prinese zaželenega miru. - Lojze Rezelj je v vlogi tujca Gregorja, ki se izkaže kot nekdanji partizan, ki je prišel v Buenos Aires preiskovat in iskat svoje maščevanje, spet razvil znano igalsko izkušnost in odrsko izrazno naravnost. Tak je bil od začetne flegme tujega obiskovalca, ko nas je spominjal na nepoznanega gosta v Eliotovem Koktajlu, pa do končne čustvene udeležnosti pri dramskem razpletu, ko ga prevzameta obup in praznina. Prepričljiv in prijeten je bil tudi nastop Milke Rezelj Pezdirčeve v vlogi Ane, ki se hoče rešiti ran in bolečine preteklosti. Tudi njo je strla na koncu resnica.

Zanimiv je avtorjev prikaz slovenske mladine, vsaj tiste na odru, junija 1955 v Buenos Airesu, kamor je postavljeno dramsko

dejanje. Vili, ki ga je krepko in značilno predstavil Andrej Peršuh, in Vanda, ki jo je podala Kristina Jereb, si zgodovino predstavljata po svoje: zanju domobranska proslava tiste prve nedelje v juniju že nima več pietetno transcendentnega pomena, vendar Vanda v toku dogajanja spozna, da je mogoče živeti le na podlagi resnične preteklosti.

Med nastopajočimi sta še Stanko Jerebič kot Rudi, bivši župan na Razvodju, zdaj begunec, in Anamarija Jerebič kot Mira, županova hči, ki je bila zaročena s pokojnim Alešem, podpoveljnikom domobrancev na Razvodju. Z Mirinim vedrim nastopom se dejanje na odru začne in konča. Vendar pusti prav zaključek vrsto odprtih vprašanj, ki so - po avtorjevem mnenju - najbolj šibka točka te pred več kot petnajstimi leti napisane drame. Strinjamo se z avtorjem, da zasluži drama po svojem prvem odrskem prikazu predvsem v zaključnih trenutkih močnejše obdelave.

K uspešni predstavitvi nove drame pa so pripomogli še: Frido Beznik (tehnično vodstvo); Jože Cukjati, Ivan Jerman, Tone Jerman, Karel Pregelj, Oskar Pregelj, Lojze Rezelj ml., Marko Rezelj, Andrej Rezelj (izdelava scene); Bogdan Magister (luči in zvok); Tine Debeljak ml. (šepetalec); Marjan Eiletz (scenograf).

Igra, ki jo je pripravil Gledališki odsek Slovenske kulturne akcije, je v obeh predstavah v dvorani Slovenske hiše - krstni, v petek 27. septembra 1985 in ponovitveni, v soboto - privabila številne obiskovalce.

AMERIKA, AMERIKA ...!

Gledališki odsek SKA je v počastitev priprav na petsto let pokristjanjenja Amerike pripravil igro argentinskega pisatelja Alberta de Zavalía "Osmi dan", ki je bila uprizorjena na odru Slovenske hiše 24. avgusta in potem še na misijonsko nedeljo 19. oktobra 1986. Pretežno didaktično in zgodovinsko odrsko delo v osmih podobah prikazuje težave in uspehe tistih pionirjev, ki so se napotili odkrivat in osvajat nov svet - vojaki, vitezi in misijonarji, iskalci svobode in zlata ter vsakršnega bogastva novega sveta. Kot je v skoraj himnični pesmi "America, the Beautiful" zapisala pesnica "Amerika, Amerika, Bog naj prečisti tvoje zlato!" tako je tudi v igri Osmi dan hotel dramatik poudariti, da so resnično zlato Amerike ljudje, ki so s trdim delom ustvarili njeno svobodo in bogastvo. Predstava je bila še posebej zanimiva za nas ki smo tudi postali "zlato" Amerike.

V režiji Frida Beznika so Osmi dan podali slovenski publiki igralci nove generacije, ki so svoje vloge rešili z veliko prizadevnostjo, poznal se je resen trud in zato tudi uspeh ni izostal. Junaštvo in žilavost glavne osebnosti Adelantada, španskega poveljnika odprave, je dobro predstavil Jože Korošec.

Osmi dan je epopeja odkrivanja in naselitve novega sveta, Amerike - tako južne kot severne. Španski osvojevalci so skoraj eno stoletje pred prihodom Angležev (prvo naselje Jamestown, Virginija, 1607) že stalno poselili širna ozemlja od Kalifornije do Floride, saj je 27. marca 1512 Juan Ponce de León odkril divje in goščavske predele Floride, ki jih je krstil po tistem dnevu - bila je namreč Velika Noč, špansko: Pascua Florida. Osebnost tega legendarnega zavojevalca je v naši epopeji Don Floreal. Franci Papež ga je predstavil res kot viteza, eno najbolj idealnih osebnosti igre Osmi dan. Njegov zvesti (nazadje nezvesti) sluga Donoso je bil spretni Blaž Miklič. Tudi ostale vloge so bile povečini dobro zasedene: Emil Urbančič (škof-aristokrat), Janko Erjavec (fray Timotej), Boštjan Modic (avanturistični kapitan Mendía), Jože Oblak (Alonso Pérez). Špansko vzdušje sta dobro ustvarili Kristina Kremžar in Andrejka Vombergar kot Pripovednici. Nastopili so še: Marko Selan, Marko Vombergar, Franci Šturm, Ivo Urbančič, Jože Oberžan, Janko Jereb in Klavdija Malovrh. Luči: Bogdan Magister; scena: Franci Klemen; realizacija scene: Jože Cukjati, Magda Klemenc in Helena Klemenc.

TRIJE PODVOJENI SONETI

ČE IMAŠ VERO, KI GORE PRESTAVLJA...

Če imaš vero, ki goré prestavlja,
 kot jo Zveličar terja,
 če biči strel doslej so s tebe zbili
 le nekaj trsk, iverja,
 če križi niso sklepov ti zlomili,
 ko z njimi Bog usmerja
 te k Sebi, - niti nisi žrtev kavlja,
 ki vrag ti ga naperja:

Če tu in tam te s pljunki svet poplavlja,
 ker ga ne ščuješ v klanje,
 če rablji niso ti vratu zavili,
 ker se ne meniš zanje
 in ne zarotniki ti zastrupili
 načel in ne lobanje,
 čeprav se vse iz dneva v dan ponavlja, -
 od kod tedaj to stanje:

Zakaj si k ustnicam prislonil žveglo,
 ki toži in zdihuje,
 da spev iz nje kot sôlze se poceja
 in muke objokuje?
 To komaj cmeravcu bi se prileglo,
 ki sôlze obožuje!

Zavriskaj, da je še zelena veja
 slovenska in slovanska,
 da bo kot klic vstajenja v srca seglo,
 ki še so človečanska,
 da narodna pomlad nam se nasmeja, -
 kot še nikdár krščanska!

LE PADAJTE NA MOJ HRBET, UDARCI!

Le padajte na moj hrbet, udarci
usode zle, objestno!
Čemu bi se držali mere srednje
sodniško tankovestno!
Vrzite me v tem boju v vrste prednje
čez bojazljivost mestno,
da hrom ne obtičim odzad med starce
z utrujenostjo cestno!

Eh, kaj, če so v črepinjah vsi kozarci
pričakovani tostranskih,
če med razlit do kaplje je poslednje
na grenkih tleh izgnanskih!
Ne bom se s hrepenenjem vračal mednje
iz sanj, osnutkov lanskih!
Zdaj vem, da je moj kót med proletarci
krdel rodov krščanskih!

Sestradan gost sem potepuške črede
brez kruha polne torbe,
skrivnostno včlenjen v nedogledni vrsti
presnavljajoče tvorbe
človeštva skozi stanove in razrede
tekoče silne borbe!

V tem sivem dnu bude se pozni brsti
pravice v last vseh nizkih.
V njih čas človeštvu in Slovenstvu prede
v spoznanj mogočnih bliskih
blaginjo splošno z delavskimi prsti
ob zmagovitih vriskih!

ZAKAJ ME PUŠČAŠ V TEJ TEMI GLOBOKI?

Zakaj me puščaš v tej temi globoki
in kot ves svet široki?
Razgrni Svoj sijaj na moja pota,
da zanj ne bo več plota
in si ne prisvoji me siva zmota
kot naše dobe dota!
Pripusti me z izmučenimi boki
v sij, mir ob Svoji roki!

V svoj krog velé mi krivih ver preroki,
njih bučni, blodni zvoki.
Zakaj pustiš zlu vladati, Dobrota?
Zakaj potiska v kota
Te vsak predrzneš, ko da si Sirota
brez meča ali prota?
Zakaj zvodniki k vrhu zmag s poskoki
teko pod slavoloki?

Pretrgaj zlodejevo zagrinjalo,
da se bo zabliskalo,
da Tvoj božanski sij naš čas presije
ter Tvoja doba vzklije,
da lice v licu brata bo spoznalo,
vanj zroč kot v ogledalo!

Za žezlo, prestol Tvoj se boj še bije,
še divja vihra vije!
Tvoj zbor še upa, da bo (kot na Skalo
postavljen) s silo, vstalo
in Tebe, svet otel zla razprtije,
ki po rešitvi vpije!

PRISOTNOST ŠPANSKO-BIZANTINSKE SLIKE V AMERIKI

V zgodovini kolonialne umetnosti so pogosti slučaji slikarskih anahronizmov. Eden izmed najbolj pogostih primerov je podoba Sv. Trojice, ki jo je razširila šola iz Cuzca, na kateri so predstavljene tri osebe z istim obrazom in obliko.

Znano je, da je ta bizantinska ikonografija bila zelo pogosta v Srednjem veku v Evropi, posebno v Španiji. In da ko je renesansa že odmirala, je bila končno prepovedana po tridentinskem koncilu.

Zdi se, da so bili ta in drugi anahronizmi lastni šolam z globoko zakoreninjenostjo v kolonialni umetnosti, kot je bila meksikanska, iz Quita in v peruanski iz Cuzca. Kljub temu se dobijo primeri, in obstoja vsaj eden poznan od njih, ki pričajo o prisotnosti do 19. stoletja v Rio de la Plati nekaterih špansko-bizantinskih podob, katerih ikonografski model je bil izven rabe že več stoletij v Evropi.

Gre za slike, ki jih imenujemo "veronike", ki obstoje na eni strani iz obličja Kristusovega ali Device Marije, in ki so imele pravi videz portretov ene ali druge figure. Ime-veronika- (vero-ikono) nam dokazuje, da gre za slike Kristusa, in da izvirajo naravnost iz Sv. obraza, ki je po izročilu bil vtisnjen v platno na poti na Kalvarijo in v primeru Device Marije je nastal iz domnevnega portreta, ki ga je naslikal Sv. Luka.⁽¹⁾

Veronike Kristusa in Device Marije so častili združene v enem samem distihu, včasih pa tudi neodvisno eno od druge, kot vidimo na podobi iz katedrale v Valenciji, ki je poznana pod imenom "La Mare de Deu" ali tudi kot "Veronika kralja Martina". Okrog te slike je nastalo veliko število veronik z psevdo bizantinskim videzom. "V tem času so bile v modi, predvsem v Kataluniji in Valenciji, majhne deščice z Madonami bizantinskega sloga, tako umetno izdelane, da jih zamenjujemo z resničnimi, vzhodnimi".⁽²⁾

Verónika Kralja Martina, 1397, Katedrala
Valencije.

Ena izmed veronik, zelo podobna oni iz Valencije, je navdihnili Greca, da je napravil portret Device Marije, na katerem je prikazana, kot na drugih njegovih delih, bizantinska tematika in kompozicija. Genialnemu čopiču kot je bil njegov, je pripadla neverjetna naloga, da je priklical v spomin silovitost starinskih ikon z realističnimi pripomočki umetnosti 16. stoletja.⁽³⁾

Kot nam predaja sporočilo, je bila ena kopija Device Marije Sv. Luka, ki jo je blaženi jezuit Ignacij Acevedo stisnil na prsi, ko so l. 1570 on in tovariši bili pomorjeni in vrženi v morje po kalvinističnih roparjih. Misijonar jo je prejel od Sv. Francisca

Borgija, ki jo je zelo častil. Njegov naslednik Everardo Mercurian je poslal štiri druge v Novo Španijo. Te je odnesel l. 1576 brat Gregorio Montes.⁽⁴⁾

Bila je tudi ena izmed španskih veronik, tista iz kolegija družbe v Córdoba, ki je navdihnili ameriškim umetnikom več kopij te starinske ikone, ki je bila zelo upoštevana med jezuitskimi misijonarji.

Slika je prišla pod imenom Device Marije Miru in jo je prinesel morda kakšen od jezuitov, ki so ustanovili kolegij. To obvestilo izhaja iz legend o sliki iz Muzeja Jezus Marija, ki predstavlja na vrhni strani portret Device Marije, kot da bi bila veronika.⁽⁵⁾

Posebej, na nižji strani, pod neke vrste "predella", se nahajajo tri osebe v molitveni drži: Sv. Jožef, Sv. Diego de Alcalá in otrok (najbrž umrli sin darovalca).

Med obema deloma je pas z napisom : "N. S. DE LA PAZ QUE SE VENERA EN EL COLEGIO DE CORDOBA PROVINCIA DE TUCUMAN DE LA COMPa DE JESUS"

Pod spodnjo sliko je drug napis, sedaj rokopisen, ki pravi: "S. emin. Sr. Card. Barni (?) siervo Nuncido de su santidad en España concedió 100 días de indulgencia a los que rezaren una ave María delante de esta imagen de Ntra. Sra. de la Paz rogando a Dios por la concordia de;... (Njegova emin., g. kard. Barni (?), nuncij njegove svetosti v Španiji, je podelil 100 dni odpustka tistim, ki bi zmolili eno Zdravo Marijo pred to sliko Naše Gospe Miru, proseč Boga za spravo med...)

Ker je ameriški izvor te slike zelo opazen, napis brez dvoma namiguje na drugo sliko, ki je bila pripeljana iz Španije, katere bizantinski videz je vključeval tudi tri zvezde na plašču, na ramah in na glavi Marije.

Zdi se, da je ta skrivnostna slika izginila, ne da bi pustila sled za seboj. Toda, kot smo že rekli, je bilo več portretov, ki so bili naslikani po njenem vzoru. Pomanjkanje napisov bi moglo vreči tozadevne dvome, če se ne bi poznala deska, vrezana iz konca 18. stol. iz Imprente de los Expósitos (Tiskarna izpostavljenih otrok), ki osvetli tudi druge kopije.

Na njej je naslikano naše obličje čisto jasno in istovetno z napisom "N. S.D. LA PAZ". Kljub temu da je bila obnovljena na prsih z dodatkom baročnih oblakov, ohranja videz veronike, ne da bi ji manjkale tri zvezde z originala iz Córdoba. Okoliščina, da je dleto iz Tiskarne izpostavljenih otrok imelo tisk majhnih podob iz te slike, nam govori čisto jasno o pomembnosti te pobožnosti.⁽⁶⁾

Vzbuja našo pozornost, da v 18. stoletju, ko se je povsod ta priprošnjica že predstavljala s celim telesom in sedé, da se je v Rio de la Plata obdržala stara ikonografija veronike. Če bi v tem stoletju prišla iz

"Virgen de la Paz" Muzej Jesús María , Córdoba.

Španije, bi morala biti že zelo slavna, da bi dosegla tako veliko in hitro čaščenje. Noben dokument ne omenja take slike niti se ne spominja njenega potovanja in sprejema v pristaniškem mestu. Razumsko bolj utemeljena je domneva, da je prišla na konec 16. stol. ali na začetku 17. stol. in da jo je prinesel kakšen od jezuitov, ki so prišli iz Peruja. Samo tisti čas, ko je stala na jezuitskih oltarjih, nam lahko razloži trdno zakoreninjenost in anahronično trajanje. Izgon je vplival na zmanjšanje njenega čaščenja.

Od te veronike -Device Miru- je obstajalo več variant. Eno izmed njih hrani samostan Sv. Katarine v Córdobi. Čeprav nima napisa ne zvezd, se v točnem obratu glave in nekaterih podrobnostih

Nuestra Señora de la Paz (Naša Gospa Miru)
Bakrorez tiskarne "Expósitos" - 18. stoletje.

obrazu pozna sorodnost z istim modelom iz muzeja Jezusa Marije.⁽⁷⁾

Leta 1701 je oče Antonio Sepp omenil kipec Sv. Jožefa, ki so ga sovražni Indijanci sežgali, obenem pa tudi veroniko: "O portretu Naše Gospe, ki je bila pobarvana, so postrgali barvo in jo uničili."⁽⁸⁾

Iz Córdobe izhaja pričevanje, ki omenja drugo veroniko, katere avtor je bil nepoznani indijanski umetnik. 6. oktobra 1740 je pisal od tam oče Ladislav Orosz rektorju madžarskega kolegija v Poszniju: "V svojih rokah imam skoraj dva čevlja visoko sliko, ki jo je naslikal eden izmed Indijancev. Pred-

stavlja portret Device Marije in bi zbudila zanimanje in občudovanje celo v Rimu zaradi dovršenosti in lepote."⁽⁹⁾

Je bil morda eden izmed učencev Brasanellija avtor veronike očeta Orosza? Datum pisma je dvanajst let po smrti v Santi Ani velikega milanskega umetnika in bi nas navajalo na to domnevo.

Tema je kljub temu malo verjetna za okolje mojstra, ki je sledil Caravaggu in Berniniju; bolj je logično misliti na kakšnega izmed

Marija - Habiyú - Itapúa 1618. Muzej Enrique Udaondo - Luján.

učencev Luisa Bergerja ali Luisa de la Croix. Ne vemo za imena lokalnih umetnikov, ki so bili izučeni po francosko-flamskih učiteljih. Letna poročila omenjajo samo Estebana, učenca Luisa Bergerja, ki je umrl l. 1644.

Veronika J.M. Habiyuja. Mogel je biti tudi učenec Bergerja avtor slovite veronike, ki pripada Muzeju v Lujanu.⁽¹⁰⁾ Ne bi bilo nemogoče, da bi oba slikala isto temo, da bi ju vodil isti učitelj.

Fotografija z infrardečimi žarki Habiyú-jeve Marije.

Če pustimo ob strani domneve, je mogoče končno študirati v omenjenem delu v Lujanu veroniko s podpisom in datumom, kar predstavlja edinstven in izreden primer tega časa.

Poleg tega da je overovljen njen nastanek, bi šlo za najstarejše argentinsko umetniško delo, ker se je redukcija Itapúa, kjer naj bi bilo -kot trdi napisnaslikano, nahajalo do leta 1621 na južni obali reke Paraná, na sedanjem argentinskem ozemlju.⁽¹¹⁾

Ta dejstva, bolje rečeno dogodki, porajajo neizmerne zapreke.

Malo sličico, 20x20, 2 cm je prinesel v prejšnjem stoletju Rafael Trelles iz Paragvaja. Ta je bila del zbirke Manuela Ricarda Trellesa, potem Enriqueja Peñe in njegove hčere Elise Peñe.⁽¹²⁾ Od nje je šla v Muzej Enrique Udaondo v Lujanu.

Prvič jo je omenil pred sto leti (1891) Manuel Trelles v Patriotični reviji (*Revista patriótica*)⁽¹³⁾, večkrat so jo preslikali: l. 1934 v Buenos Airesu, ko je bila retrospektivna razstava verske umetnosti⁽¹⁴⁾; l. 1934 za zvezek *XX Documentos de arte argentino*;⁽¹⁵⁾ l. 1975. jo je preslikala Josefina Plá za svoje delo *El barroco hispano-guaraní*;⁽¹⁶⁾ l. 1980 Adolf Luis Ribera za svoj članek "*La pintura en las misiones jesuíticas guaraníes*";⁽¹⁷⁾ in l. 1983. Héctor Schenone za zvezek II "*Historia general del arte en la Argentina*".⁽¹⁸⁾

K njeni slavi je pripomogel napis na lesu, ki pokriva zadnjo stran slike in ki pravi: J.M. Kabiýú fecit Itapúa 1618. "Kljub datumu so težave za njeno katalogizacijo prisilile, da jo je že Enrique Peña podvrigel pregledu evropskih strokovnjakov. Poznavalci, ki so sliko preiskali, so sodili, da je iz flamske šole, odbili so njen izvor iz jezuitskih misijonov. Tudi Josefina Plá ni sprejela datuma l. 1618 in je predložila l. 1718, čeprav je bila razločno čitljiva pisava prejšnjega datuma. Ker ni poznala obstoja cordobske veronike, je domnevala, da je kopija kakega portreta Izabele Katoliške."⁽¹⁹⁾

Večjo težo imajo predsodki prof. Héctorja H. Schenoneja, ki pritegne našo pozornost na kaligrafijo, relativno moderno, tega napisa in njegovo nameščenost na lesu, ki je tuj sliki. Poleg tega naznačuje dvojje dejstev, ki nezaupljivost še povečata. Prvo je, da je Itapúa bila ustanovljena l. 1615. in težko da bi že imela slikarsko delavnico samo tri leta potem. Drugi ugovor se nanaša na prisotnost Marijinega srca na vrhnjem robu, ki ga navajajo kot nepogrešljivega za čaščenje, ki ga je začel San Juan Eudes šele petdeset let kasneje.⁽²⁰⁾

Pred nedavnim je slika utrpela nekaj poškodb, zato je bila potrebna obnove. Ta se sedaj vrši v delavnicah ustanove Tarea.⁽²¹⁾

Najbolj važna najdba te obnove je bil napis, čeprav nima potrjenega datuma, je pa brez dvoma starejši kot pa oni na lesu, ki je šele prepis prvega. Ta kopija, ki je zbudila upravičen sum prof. Schenoneja, je povzročila napačno branje črke "K", ki je bila črka "H" in zato ni šlo za ime Kabiýú, ampak Habiyú, ki je bil zelo pogost priimek in zelo podoben po svoji izgovorjavi drugim gvaranijskim imenom, omenjenim pogosto v dokumentih tega časa.

Iz raziskave dela, ki ga je naslikal domnevni novopečeni gvaraní, sovпада s tem, kar so opazili španski strokovnjaki o sorodnosti s flamskim slikarstvom. Nevelike sledi ampak sigurne poteze

čopiča, posebno "cangeamenti" v gubah plašča, ki pokriva glavo in prsa, je zelo težko, da bi mogla priti od vajenca iz Paraná.

Študijslike s podrdečimi žarki v ustanovi Tarea je odkril pripravljalni črtež, ki ga je napravila evropska roka z veliko občutljivostjo in lahkoto, in ki ne more biti od drugega, kot od brata Luisa Bergerja. Primerjava med črtežem z barvo nam omogoča prepoznati več kot

Verónica iz Asunción-a, Muzej
Katedrale.

samo odnos med učiteljem in učencem, ampak tudi način različnega razmišljanja in delovanja.

Črtež je renesančni, medtem ko je slika veliko več kot ikona - njena težnja k planimetriji in poudarek v pogledu ji dajeta čudežni značaj močne sporočilnosti gledalcem.

Kot druge veronike, ima čustveno religiozni naboj, ki ga nimajo bolj realistične baročne slike.

Vemo, da je ustanovitelj flamske šole Johannes Van Eyck tisti, ki je znova odkril ta magični učinek, ki ga ni poznal njegov čas. Skrbno začrtane oči Habiyujeve Device Marije in nagrmdena barvna snov v punčicah s katero je slikar dosegel globino in navdih v pogledu, so brez dvoma flamskega izvora. Moč tega

pogleda prekaša onega, ki jo ima slika iz muzeja "Jezus Marija", tako da je težko spraviti v zvezo s kakršnokoli drugo kolonialno ali misijonsko sliko.⁽²²⁾

V letnih poročilih za l. 1618 in 1619 najdemo pripoved o vtisu, ki so ga povzročale osebe Bergerja na kacikeja in njegove ljudi iz Urugvaja. "Pogled na ornamente in slike v cerkvi Itapúa jih je pustil očarane in kot zamišljene (—), posebno so se čudili sliki Cuatro Novissimos (—), ki jo je naslikal H. Luis."⁽²³⁾

Nemogoče nam je bilo ugotoviti dokumentacijo, ki je dovolila večim raziskovalcem zatrditi, da je Luis Berger bil prisoten v Itapúa.⁽²⁴⁾ Kljub temu je omenjeni kraj mogel označevati etični in geografski izvor avtorja in ne samo kraja, kjer je bila slika izdelana. Letna poročila za leta 1626-1627 nam poročajo o višjem položaju prebivalcev v Itapúa in zavesti, da so tudi drugod mislili enako: "Indijanci iz te redukcije so najbolj delavni in pogumni in ki imajo najbolj razumevajoče srce v celi pokrajini Paraná in to jim priznavajo tudi vsi drugi" (—).⁽²⁵⁾

Ker so vsa umetniška dela iz misijonov brezimna, je taka trditev avtorstva res nekaj izrednega. Kljub temu imamo primere rezbarij, ki so podpisane, ki sovpadajo v tem, da so novosti v umetnosti, ki so namenjene, da o njih spregovore tudi višji in da dobijo pomoč za misijonsko podjetje. Vemo, da so prva desetletja potovali več kot tristo leg iz daljnega Sv. Ignacija Guazú v Buenos Aires z zbori in orkestrom Gvaranijev, ki so bili pravkar spreobrnjeni, da so pokazali napredek misijonskega dela Družbe Jezusove. Vemo tudi, kakšen vtis so pustili med ljudmi in pred oblastmi ti koncerti bojevitih in ponosnih Gvaranijev.

Kakšen dokaz bi bil boljši za uspeh jezuitskega dela kot delikatna slika, ki jo je naslikal nekdanji divjak, katerega gvaranijsko ime, kraj izvora in pravkaršnja spreobrnitev so potrjene z napisom. Najsibo že iz tega ali poznejšega časa, bila je zasnovana s tem in ne drugim namenom. Torej je razumljivo, da je v zgodovinskem kontekstu ustanov, v katerih je deloval Luis Berger, vzniknilo delo s poudarkom na podpisu in datumu, ne da bi bila potrebna organizacija, istočasna ali kasnejša, delavnic tistega kraja.

Važen ugovor zaradi prisotnosti Srca Marijinega bi imel olajševalno okoliščino v dejstvu, da je ta pobožnost, ki se je začela med benediktinci, sedaj se je pa prikazala med jezuiti že pred pridi-govanjem Sv. Janeza Eudesa. Izmed dejavnikov, ki to potrjujejo in drugih, ki temu nasprotujejo in zanikajo avtentičnost te slike, nam ostaja potreba študija materiala in tehnike, uporabljenih pri njej, da jo moremo primerjati z drugim platnom, ki ga poznamo od Luisa Bergerja: slavno Našo Gospo Čudežev iz Santa Fe.⁽²⁶⁾

Zaključek

Ne nazadnje bi bilo treba razčistiti, če so te veronike iz Río de la Plata s priprošnjo k Devici Mariji osamljen primer, ali če so dokaz, kot domnevamo, stoletne preobrazbe, ko so se spremenile v slike s celim telesom, sedeče in z Otrokom na eni roki in včasih tudi z

oljčno vejico v drugi. Take se časti danes v Španiji in v vsej Južni Ameriki, v naši deželi v Mendozi, Corrientesu in Buenos Airesu (Lomas de Zamora). Omenjeni razvoj se je zaključil v Rio de la Plata v prejšnjem stoletju, medtem ko se je v Evropi pojavil pred in med renesanso. Med mnogimi važnimi primeri dobimo Devico Marijo Mirú na prestolu, ki jo je naslikal Juan Bautista Vázquez Starejši, ki je delal v Avili, Toledu in Sevilli, in ki je dobival veliko naročil iz Amerike. Umrl je l. 1589.⁽²⁷⁾

Zvezde, ki jih ohranjajo nekatere teh sedečih postav, kot ona iz Corrientesa, bi bile ostanek daljnega bizantinskega izvora.

Ne izvirajo vse Device Marije Mirú iz starega in novega kontinenta od prejšnjih veronik, kajti nova ikonografija je imela lastno in hitro širjenje.

Naslov Naša Gospa Mirú je bil dan l. 1095 eni izmed Devic, ki je po vsej verjetnosti bila bizantinska veronika in katero so častili v takrat zavojevanem Toledu. V omenjenem mestu, katerega marijanski precedensi so poznani od časov Sv. Ildefonsa (7. stoletje), je prišlo do miru s posredovanjem, ki so ga pripisovali Devici Mariji, po vihnih dogodkih, ko so se spoprijeli Mavri in kristijani za posest glavne mošeje. Praznik Device Marije Miru, 24. januarja, nas spominja na te dogodke.⁽²⁸⁾

Začetek in konec tisočletne verige se na ta način moreta nakazati. Nasprotno pa ostajajo temni še mnogi vmesni členi. Eden od njih je veronika iz Asunciona, ki jo omenja J. Plá⁽²⁹⁾ in drugi "Mater Admirabilis" Miguela de Santiago iz Cuzca.⁽³⁰⁾

Dejstvo, da je Devica Marija Mirú zaščitnica Ekvadorja in da glavno mesto Bolivije in številna naselja nosijo njeno ime, potrjuje globoke korenine stare pobožnosti.

Upajmo, da bo ta tema pobuda za študirajoče, da bodo dodali nove informacije in da bodo poznali bolje naravo ikonoloških sprememb in premeno miselnosti, ki izvirajo iz njih.

OPOMBE:

1. Med slikami, ki si pripisujejo omenjeno delo je Santa Marija Velika (Rim), Madona iz Sv. Luke (Bologna), Madona in Fileremo, katero je od XIII. stoletja imel Red malteških vitezov, in tudi druge.
2. "Glej, na primer Veroniko iz Pega (Alicante). Kot toliko drugih ima na hrbtni strani veroniko Kristusa. Toda navadno sta bili obe veroniki ločeni in tako sta bili bolj prikladni, da se ju postavi na oltar (—). Te veronike iz renesanse so dosegle velika razmerja (—). Presenetljivo je poudarjen vzhodnjaški okus, ki

ga nudijo ti resnični liturgični biseri (—). Zdi se, da ni dvoma, da so v Španijo prišle z onkrajšnjega brega Mediterana, Manuel Trelles, Maria, ikonografija de la Virgen en el arte español. Madrid. Ed. Plus Ultra, 1947, str. 243-246. Zahvaljujemo se sestram klarisinjam z Morena, ki so nam omogočile, da smo se poslužili bibliografije.

3. Ta portret Device Marije je bil preslikan po Pál Klemenu, Nueva visión de El Greco. Trad. Alfredo del Carril, Buenos Aires-Barcelona, Ed. Emecé, 1967 pl.93 c.V poglavju Venecia, str. 127 beremo: "Hagiografi in portretisti svetnikov se niso držali samo pri svojih dejavnostih grške skupnosti. Njihova dela so se širila na razstavi na Ponte Rialto in sosednjih ulicah, ki so bile središče živahnega trgovskega življenja, poleg italijanskih "madonnieri", ali slikarjev, ki so izdelovali po naročilu slike Madone (—). Mornarji (—) so bili najboljši kupci ikon. Na ta način so bizantinski prototipi potovali na velike razdalje." Ta opis Benetk 16. stoletja razloži obstoj importiranih ikon, poleg produkcije v Španiji pred in med stoletjem Greca. Greco sam se je zavzel za to temo ob različnih prilikah. Ena izmed najbolj poznanih je, ko predstavlja Devico Marijo, ki drži platno z obrazom svojega Sina, ne več trpečega in brez trnjeve krone. Ideja, da bi združili v enem portretu oba, Kristusa in Marije, je morda izvirala iz španskega sporočila obeh veronik. Osebnost Marije je poudarjena, če jo primerjamo z isto osebo iz Svete družine iz zbirke Carreras iz Barcelone ali Clelendonskega muzeja umetnosti.

Ta dvojni portret je pripadal zbirki dr. Bonifacija del Carril in je bil predstavljen kot "slika v sliki" po slikarju Casadó del Alisal v "Goya, ki slika majo". Najde se v Enciklopediji Espasa Calpe, zvezek 26. str. 191. Slika Greca je na platnicah knjige Pála Klemenca, ki smo ga citirali.

Zahvaljujemo se dr. Bonifaciju del Carril za dragoceno informacijo, ki nam jo je nudil poleg tega da je napisal kritično študijo o avtentičnosti omenjene slike.

4. Vargas Ugarte, XXX. Ruben S.J. Zgodovina češčenja Marije v Ameriki, njenih slik in najbolj poznanih svetišč, Buenos Aires, Ediciones Huarpe. 1947, str. 50-51. Ta avtor tudi omenja, da je slika čudežno prišla v Bahio. (Brazil). Ta slika je bila v cerkvi jezuitov že pred letom 1585. Takrat je vizitator naročil, da se napravi relikvarij: "E' grande, tem dezesseis armarios com suas portas de vidraças, e no meio um grande, para a imagen de Nossa Senhora de S. Lucas..." Lucio Costa, Arquitectura dos Jesuitas no Brasil, Revista do Serviço do Patrimônio Histórico e Artístico Nacional 5, Rio de Janeiro, 1949. str. 69.
5. El arte en las misiones jesuíticas. Exposición en el Museo Hispanoamericano, Isaac Fernandez Blanco, agosto-setiembre, 1985, N. 118.
6. Furlong, Guillermo, S.J. Historia social y cultural del Rio de la Plata. 1536-1810. El trasplante cultural y social. Arte. Buenos Aires, 1969. str. 261.
7. Hector H. Schenone, Članek Pintura v knjigi Historia general del arte en la Argentina, zvezek II. Buenos Aires, Academia Nacional de Bellas Artes, 1983, str. 63.
8. Antonio Sepp, Continuación de las labores apostólicas, Buenos Aires, Eudeba, 1973, str. 278.
9. Loyolski arhiv, Španija 2-2-22 4/3, v Ladislao Szabó. El húngaro Ladislao Orosz en tierras argentinas. 1729-1767. FECIC, 1984, str. 69.
10. Guillermo S.J. Furlong, Justo Van Suerck y su carta sobre Buenos Aires. (1626). Buenos Aires. Ed. Theoria, 1963, str. 11, in istega avtorja Historia social (—), op. cit., str. 229.

11. Guillermo Furlong S.J. Misiones y sus pueblos de guaraníes. 1610-1813, Posadas, 1978. 2. izdaja, str. 354.
12. Adolfo Luis Ribera, La pintura en las misiones jesuíticas de Guaraníes. iz Boletina del Instituto de Historia Argentina y Americana, dr. Emilio Ravignani, nº 26, 1980, str. 525.
13. ibidem.
14. ibidem.
15. Documentos del arte argentino, zvezek XX. Buenos Aires, Academia Nacional de Bellas Artes. 1946, pl. XXXII.
16. Josefina Plá, El barroco hispano-guaraní, Asunción, 1975, lam. XIII.
17. Ribera, Adolfo Luis, op. cit. str. 535.
18. Hector H. Schenone, op. cit. str. 195.
19. Josefina Plá, op. cit. str. 195.
20. Hector H. Schenone, op. cit. str. 64.
21. Se zahvaljujemo ustanovi Tarea za fotografski material in možnost direktnega raziskovanja, posebno pa še njenemu asessorju prof. Hectorju H. Schenone-ju za dragocene opombe in nasvete, ki smo jih prejeli v teku raziskave.
22. Izjema je Naša Gospa Paraviense (slovenska Marija Pomagaj), ki izhaja iz slike Luka Cranacha. Njen odkriti pogled naprej jo je napravil priljubljeno med Gvaraniji.
23. Fakulteta za filozofijo in literaturo. Documentos para la Historia Argentina, zvezek 20, Iglesia, cartas anuas de la Provincia del Paraguay y Tucumán de la Compania de Jesús (1615-1637) Buenos Aires, str. 218-219.
24. Josefina Plá, op. cit., str. 158-195; Guillermo S.J. Furlong, Historia social (—), op. cit. str. 229 istega avtorja, Justo Van Snerck, op. cit. str. 11.
25. Cartas anuas (—), op. cit. str. 270.
26. Guillermo S.J. Furlong, Nuestra Señora de los Milagros, Buenos Aires, 1930, str. 38.
27. Margarita Estella, Sobre escultura española en América y Filipinas v Relaciones Artísticas entre España y América. Višji svet za znanstvena raziskovanja, Centro de Estudios Históricos Diego Velásquez, Madrid. 1990, str. 89.
28. Mariano Galván Rivera, Año cristiano. México, 1835, vol. I., str. 324-327. Toledo. Enciclopedia Voz, zvezek III, str. 920-922. Po drugih virih so se ti dogodki zgodili l. 1086. Francisco Hernández, La catedral, instrumento de asimilación v Cardaillac, Luis, Toledo XII in XIII, stol., Madrid, Alianza Editorial, 1991, str. 84.
29. Josefina Plá, op. cit. str. 195. Ta veronika je sedaj v muzeju katedrale v Asuncionu. Gre za odlično sliko, katere avtor je brez dvoma Evropejec, ki je slikal na koncu XVI, ali na začetku XVII. stoletja. Ima na hrbtni strani zelo slabo čitljiv napis, ki še ni bil razbran do danes. Naslikane so tri zvezde ali dve in ena v obliki križa, torej ne na plašču, pač pa kot avreola. Veronika iz samostana Sv. Katarine Sienske (Córdoba) je tudi navdahnjena po njej. Ker je obrnjena v drugo stran, domnevamo, da je morala obstojati med obema lamina s katero so jo ponatisnili. Devica Marija iz katedrale v Asuncion-u je v zvezi s sliko Sv. Luke, ki se nahaja v Santa Maria Maggiore v Rimu. Tako zasuk glave kot nekatere podrobnosti nakazujejo večjo odvisnost od rimske kot pa od kordobske Device. Morda jo je prinesel kakšen jezuit iz Italije.
30. Josefina Plá, op. cit. str. 195.

KAJ JE RESNICA? QUID EST VERITAS? TI ESTIN ALETHEIA

Pilat se je brezmočno ozrl po ujetniku. Hotel je končati z neprijetno zadevo na najlažji način: žena mu je navsezgodaj poslala sporočilo po enem dvornih sužnjev, da naj ujetnika, ki mu ga bodo pripeljali s strani velikih duhovnov in farizejev izpusti, ker da je imela težke in mučne sanje o njem. Zamislil se je in za hip odvrnil obraz od Ana in Kajfe ter si skušal predstaviti obraz Klavdije Prokule, ki se je zbudila iz težkih sanj. Gotovo je stiskala drobne pesti v sanjah, nemirno premikala glavo na prepoteni blazini, govorila napol v latinščini napol v hebrejščini. Prosila? Koga? Njega! Poncija Pilata, kraljevega predstavnika, ki je imel pravico in dolžnost, da deli v Cezarjevem imenu pravico Judom. Da, skušal je biti pravičen, toda biti to med Judi, je bilo težko.

Zopet se je zazrl v razgreta obraza Ane in Kajfa, ki sta prišla z jetnikom, sinom mizarja iz Nazareta. "Tast in zet, oba se bojita, da bi prišla ob oblast. Tast vpeljuje zeta v skrivnosti gospodarstva. Eden bolj požrt kot drugi." je neprijazno pomislil. V hiši je resda trpel judovske navade, toda čutil je, da so mu odtujili Klavdijo Prokulo; na kakšen način, sam ni vedel. On se je gibal v družbi Rimljanov, predvsem vojakov, tako da ni dosti prišel v stik z ljudstvom. Če je bila kakšna pritožba ali prošnja, je vedno prišla čez velike duhovne, tudi med farizeji je imel več prijateljev, ni se mu bilo treba ukvarjati z neuko množico. Sam je iz izkušnje vedel, da je množico lahko prepričati, zato je imel svoje obveščevalce, ki so mu sporočali vsako novost tudi izmed ljudstva. Praznik opresnikov je zbral v Jeruzalemu velike množice, ki jih sam morda ne bi mogel nadzorovati. Prisiljen je bil, da je prosil za sodelovanje velike judovskega ljudstva, čeprav jim ni nikoli popolnoma zaupal. Tudi oni so bili v enakem položaju: Judje, veliki duhovni, vendar so morali iskati zaščite pri tujcu, zasovraženem okupatorju svoje domovine, kar so jim marsikateri zamerili. Slutili so, da bo Pasha vsem prinesla nekaj izrednega. Tudi oni so imeli svoje zaupnike

med ljudstvom, ki se je zgrinjalo v Jeruzalem, da proslavi izhod iz Egipta, kakor so delali njihovi očetje in dedje po odhodu iz Egipta. Vse je bilo točno določeno za obred in praznovanje Pashe, toda ali se moreš zanesti na ljudi, ki ti danes verno in zvesto gledajo v oči, jutri pa bodo sledili prvemu sleparju, ki jih bo prepričal, da je Mesija, ki je prišel osvobodit judovski narod rimskega jarma.

Ali niso pretekla že leta odkar jim moti glave in jasen pogled na bodočnost judovskega naroda Jezus iz Nazareta? Z bogokletnimi obljubami jih vodi sem in tja po deželi, da mu sledijo kakor ovnu vodiču. Začelo se je takrat, ko je z bičem razgnal prodajalce žrtvenih darov in menjalce denarja iz tempeljskega preddverja, od katerih je imela duhovščina kar lepe dohodke. Potem so morali vsak dan poslušati: Nazarečan je ozdravil tega in onega, Nazarečan je nasitil toliko in toliko ljudi, Nazarečan je izgnal hudiča, obudil mrtvega, da, celo hčer rimskega stotnika je obudil od smrti. Njihova oblast je bila v nevarnosti, ljudstvo je vsak dan bolj sledilo Nazarečanu, ki ga je imelo za Mesijo. Če so pa bili ogroženi oni, potem je bila ogrožena tudi oblast Cezarja, tako so sklepali. "Brez dvoma je moral Pilat slišati zadnjo soboto vzklike: Bog se je spomnil svojega ljudstva! Izpolnil bo obljube, ki mu jih je dal. Mesija! Mesija! Blagoslovljen Maziljenec božji, blagoslovljen, ki prihajaš v imenu Gospodovem!"

Plašče in palmove veje so pokladali pred njim na poti, da se oslu, ki ga je jahal, ni bilo treba dotakniti s kopiti tal svetega mesta. Iz vseh strani se je zgrinjalo ljudstvo v Jeruzalem, iz vseh rodov Jakoba so prišli in po praznikih ne bo več judovske sinagoge, kjer ne bi oznanjali: "Pričakovani Mesija je prišel! Gospod se je usmilil svojega ljudstva! Kdo bo še verjel njim, kdo bo prinašal darove v tempelj!?"

Zaradi tega so prosili Poncija Pilata, da naj jim posodi nekaj vojakov, da Nazarečana na skrivaj z njegovimi služabniki primejo, da napravijo konec njegovemu delovanju, istočasno pa tudi konec upom ljudstva, ki je v njem gledalo Odrešenika judovskega naroda. Na pristavi Getsemani, v dolini Gehinoma, na odročnem kraju naj bi se to zgodilo, ker niso bili prepričani s kom bo potegnilo ljudstvo.

"Če nam ne pomagaš, da ga primemo za čas praznovanja Pashe, potem ne moremo odgovarjati za red in mir v Jeruzalemu. Ti glej, da najdeš ščuvalce k upor, podžigalce k neredu, bogokletneže, ki se upirajo duhovski in Cezarjevi vladi. Če nam pomagaš, samemu sebi pomagaš in izpolniš nalogo, ki ti jo je dal Cezar. Ti ga zastopaš,

ti si dolžan vzdrževati red in mir v deželi, predvsem pa v Jeruzalemu, kjer je svetišče Najvišjega in sedež Cezarjeve oblasti. Če tukaj vzniknejo nemiri, se bodo razpasli po vsej deželi. Z desetino vojakov in našimi služabniki ga bomo prijeli, Njega in njegove učence, če ga bodo pa skušali braniti, bomo pa s trdo roko naredili red. Nihče ga ne bo branil, Nazarečana, ne njegovih učencev, ker bomo vse storili skrivaj.”

Dokončno so se domenili šele po dolgih pregovarjanjih; pristaš velikih duhovnov bo pokazal Nazarečana rimskim vojakom, ti ga primejo, ker se izdaja za kralja Judov in v spremstvu judovskih stražnikov ga odpeljejo k velikemu duhovnu Anu, kjer jih bo počakal tudi Kajfa, ki je že prej svetoval velikemu zboru, da je bolje, da umrje en človek, kot pa da pogine ves narod. Zaradi zgodnje ure ni nihče izvedel, razen učencev, kaj se je zgodilo, ti pa so bili tako pretreseni že po napovedih Jezusa, potem pa še ob pogledu na vojake Rimljanov, da so se razpršili, le Peter jim je sledil od daleč.

Ana je hotel dati vsemu skupaj videz, da gre za versko zadevo in je začel spraševati Jezusa o njegovem nauku, o učencih, kot da bi prvič slišal o njem.

Jezus je molčal in mirno poslušal, dokler ni Ana končal z vprašanji.

“Ali nisem tri leta učil v sinagogi in templju pred vsemi? Ali sem učil kdaj na skrivaj? Ali nisem bil odkrit v učenju? Ali sem učil kaj nasprotnega pisanju? Zakaj ne vprašaš tiste, ki so me poslušali?” Vprašanja niso zahtevala odgovorov: sipala so se mehko kot volna enoletnega jagenjčka na Ano. Tudi prisotni so čutili to, le eden izmed stražnikov ga je udaril po licu: “Ali tako odgovarjaš velikemu duhovniku?” Hotel je rešiti Ana iz neprijetnega položaja, vendar ga je samo še poslabšal.

Jetnik se je mirno obrnil k njemu in ga vprašal: “Kaj je bilo v mojih vprašanjih slabega ali neresničnega, da si me udaril? In če ni bilo ničesar, zakaj si me udaril?”

Ana ga je poslal zvezanega h Kajfu in od Kajfa so ga odpeljali k Pilatu, da bi bilo čimprej vse končano, ker je bil praznik Gospodovega obhoda blizu.

“Česa dolžite tega človeka?” je hotel zvedeti Pilat, ki je poznal spletke judovske družbe. Govoril je na vratih, tako da so ga vsi

slišali, prav tako pa tudi vprašanja in odgovore jetnika in velikih duhovnov. Ti so hoteli pokazati pred ljudmi, da se ne marajo oskruniti v poganski hiši.

"Zločinec je, drugače ti ga ne bi privedli!" so mu odgovorili.

"Če je zločinec, sodite ga vi po vaših zakonih!" Vedel je, da ima rimska pravica končno veljavo in da ga ne morejo obsoditi na smrt. Hotel pa je še sam spregovoriti z jetnikom.

"Ali si res judovski kralj?" ga je vprašal.

Jezus ga je pogledal in odgovoril s vprašanjem: "Vprašuješ sam od sebe ali so ti drugi to povedali?"

"Mar sem Jud? Tvoje ljudstvo in veliki duhovni so te izročili meni. Povej, kaj si storil?" Pričakoval je strastne obrambe in dokazovanja nedolžnosti, toda nič takega se ni zgodilo.

Jezus mu je krotko odgovoril: "Moje kraljestvo ni od tega sveta."

"Torej si vendar kralj?" ga je vprašal znova.

"Tako je, kakor praviš, kralj sem. Rojen sem bil zato in na svet sem prišel, da bi pričeval o resnici. Tisti, ki pozna resnico, posluša mojo besedo."

Zamišljen je obstal Pilat: "Kaj je resnica?" Bilo je prvič, da mu je nekdo spregovoril o resnici in da je tudi sam začel razmišljati o njej. Brez dvoma je Jezus govoril resnico, ker je rekel da je kralj, toda ne kralj od tega sveta. Torej ni nevaren njemu ne Cezarju, on pa je predstavljal Cezarjevo oblast v deželi, ta pa je imela opraviti z ljudmi, ne pa pravico med ljudmi in judovskim bogom, ki ga ni poznal.

Tudi pravico velikih duhovnov je bolj slutil kot pa poznal. Znebiti se hočejo Jezusa z njegovimi rokami, ker je nevaren njihovi veri. Morda še bolj njihovim pravicam, ki so bile okrnjene z rimsko zasedbo Judeje, čeprav so jim pustili upravo in sodstvo. Ne vsega, to oni dobro vedo, zato so se obrnili nanj. Z njegovimi rokami naj bo podpisana obsodba, medtem ko bodo oni ostali nedolžni. Že tako so zasovraženi Rimljani, potem bodo pa še bolj. Je resnica tega Nazarečana, ki bo ostala kot primer krivičnega procesa. Če ga obsodi in pride potem na dan vsa podlost človeka posameznika in družbe, sodstva, podkupljenih prič, vmešavanje duhovščine v čisto posvetne zadeve, mešanje dveh sodstev in dveh pravic - rimske in hebrejske, cerkvene in svetne - prizadevanje nižjih in višjih, okupatorjev in okupiranih. Kako izluščiti iz vsega tega resnico? Kako dodeliti pravico vsakemu izmed njih?

Sploh pa je bil ves sodni proces, sedaj je videl to, neke vrste quid pro quo, ki ga je judovska vodilna oblast dobro razumela, prav tako Pilat, le množica, nahujskana po velikih duhovnikih, pismarjih in farizejih, ni imela pojma o tem. On naj bi sodil Nazarečana, ker da je rekel, da je judovski kralj, v resnici so se pa veliki duhovni bali za svojo oblast pred narodom, ker se je proglašal za Mesija, ki je prišel odrešit svoje ljudstvo. Premalo časa je obstojala rimska oblast, da bi Judje mogli razumeti, da so veliki duhovni z zasedbo Rimljanov izgubili oblast nad življenjem in smrtjo, katero so imeli prej, ko so lahko sodili vse kazenske, zakonske, trgovske in celo higienske zadeve svojega naroda. Mojzesov zakon, sporočilo in veliki duhovni so odločali o vsem. Pred Pilatom so Nazarečana dolžili veleizdaje in da se proglaša kralja Judov, za Ano in Kajfa pa je veljal za bogokletneža, ki bi ga bilo treba kamenjati po Mojzesovi postavi.

Zopet se je spomnil Pilat na poročilo Klavdije Prokle, kjer ga je prosila milosti in pravice za Nazarečana, ki ga Judje imenujejo Jezusa. Skušal ga je rešiti enkrat, ko je rekel, da ne najde ničesar na njem, drugič, ko jim je dal na izbiro Baraba ali Jezusa zaradi slavlja Pashe, tretjič ga je prepustil vojakom, da so ga prebičali, kronali s trnjevo krono, ga zasramovali in oblekli v rdeče oblačilo, kot da bi bil kralj. Pokazal ga je ljudstvu, ker je mislil, da se bo zavzelo zanj iz usmiljenja. Ecce homo! ni deloval več, če je, je pa ravno nasprotno; okrvavljeni in razbičani človek je budil samo najnižje strasti, ki jih niso bili zmožni njegovi najkrvoločnejši legionarji.

Še zadnji poskus, da bi ga rešil, je napravil, ko je slišal, da je Galilejec - poslal ga je k Herodu, pod katerim je bila Galileja. Naj si on umaže roke z njegovo krvjo, ali pa ga naj izpusti. Zastonj! Et facti sunt amici Herode et Pilatus ipso die: nam antea erant invicem! poroča evangelist. Spoprijateljila sta se Herod in Pilat tistega dne, ker sta se prej sovražila. Z ljubeznijo je povračal hudo, ki ga je trpel zaradi njegove neznačajnosti. Še mu je šumela v ušesih grožnja velikih duhovnov: "Če tega izpustiš, nisi prijatelj Cezarja. Vsakdo, ki se dela kralja, je proti cesarju."

Kako lahko bi se izognil Pilat sojenju Jezusa, kako bi Judom lahko dokazal, da nima pravice soditi nedolžnega, imel je celo pogum, da jim je to poočital, vendar odgovarjali so mu: "Zakone imamo in po njih mora umreti, ker je rekel, da je božji sin." Sedaj ni šlo več zato, da mora umreti, ker da je kralj. Če ni kriv zaradi prvega, je zaradi drugega. Obtožnica, ki je veljala za Rimljana, je bila, da

se je delal judovskega kralja, medtem ko je velike duhovne bolela najprej zapravljenost priložnost trgovanja v templju. Še v sanjah so ga videli, kako vihti bič in izganja trgovce. Tako, tako! Ti da boš sezidal tempelj v treh dneh?

Poncij Pilat se je spomnil, da naj dado Bogu, kar je božjega in Cezarju, kar je Cezarjevega! So bili veliki duhovni vsaj polovico tako odkriti, kakor je ta, ki je stal pred njim? Vedel je za stranko sinedrija Simona Gorečneža, ki je imel večino velikega zbora za seboj. Čez dobrih štirideset let kasneje so pokazali pravo kožo.

Še enkrat je poskusil, da bi ga rešil: "Ne odgovarjaš mi? Ne veš, da imam oblast, da te dam križati ali da te izpustim?"

Veliki duhovni so vedeli, da že nima več take moči, bil je že v njih mreži: posodil jim je vojake, da so Jezusa prijeli, da so ga bičali in kronali s trnjevo krono, poslal ga je k Herodu, ker ga ni bil zmožen spustiti na svojo roko, z njimi se je pregovarjal, ki so bili pripravljeni, da ga ovadijo Cezarju, če bi ga izpustil. Zanj so plačali Judežu iz Kariota trideset srebrnikov, njihov je bil, čeprav jim je denar vrgel nazaj, preden se je obesil.

Tudi Jezus je vedel, da nima Pilat nobene moči nad njim zaradi njegovega poslanstva, ki ni bilo od tega sveta in je to in še nekaj drugega povedal Pilatu: "Nobene oblasti nimaš nad menoj, razen tiste, ki ti je dana od zgoraj. Večji greh imajo tisti, ki so me izdali tebi!"

Da, grešni so bili veliki duhovni! Sami so priznali, da je bil nečist tisti denar, ki ga je Juda vrgel nazaj v templju, to so vedeli vsi. Kup za nedolžnega, za nedolžno Davidovo kri je bil. Tak denar ne sme v tempeljsko zakladnico. Ohraniti videz, to da! Kupili so lončarjevo njivo, Hakeldamo - njivo krvi so jo imenovali poslej, za to je bil še uporaben morda ta denar!

Torej je bil položaj vseh jasen po teh besedah, ali bi vsaj moral biti: ti Pilat nimaš oblasti nad menoj, razen tiste, ki ti jo je dal moj Oče, kar je bilo prerokovano in odločeno od začetka časov. Grešen si, toda bolj so grešni tisti, ki so me tebi izdali. Ti so vedeli za vse prerokbe, ki so se nanašale name, ti so poznali, kaj sem učil, kaj sem delal, kje sem hodil, kakšne čudeže sem delal, saj so me skušali in verno sledili mojim naukom, da bi me kje ujeli, da ne učim prave vere očetov.

Tudi veliki duhovni so vedeli, da je tako: Bolj grešni smo mi, ker smo izdali nedolžnega tujcu, ki se ni imel vmešavati v judovske zadeve ne politične, še manj pa verske.

Da, ohraniti videz, da so verni podaniki Cezarju, da so branilci prave vere da nimajo nič skupnega z drhaljo, ki je kričala tam zunaj: Križaj ga, križaj ga! Čeprav so jo oni plačali in naščuvali. Treba je ohraniti videz, da je Jehošua-Odrešenik, ki so ga imenovali med narodom tudi Kristus-Maziljenec, s čimer so priznavali njegov izvor in poslanstvo, ali pa Rabbi-Učitelj, ko so se začeli oddaljevati od nauka velikih duhovnov. Težak je bil prehod iz stare v novo zavezo. Za veliko večino je bil nerazumljiv, neverjeten in skoraj nedosegljiv, ker so si Odrešenika predstavljali iz starozaveznega prerokovanja na čisto drug način. Razočaranju takratnih Izraelcev je sledila osuplost, jeza, obup, vse kar so izrazili z napisom na deski na križu: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum v hebrejskem, latinskem in grškem jeziku; v hebrejskem, ker je bil obsojenec Jud, v latinskem ker ga je sodil Rimljan in je bil obsojenec tudi rimski državljani ter v grškem, ker je Jeruzalem bilo že takrat kozmopolitsko mesto. Kdo je bil sestavljalec besedila? Mar so bili Judje? Ne!

Še enkrat je poskusil Pilat rešiti Jezusa; dal si je prinesti umivalnik z vodo in pred vsemi si je umil roke, rekoč: "Nedolžen sem nad krvjo tega pravičnega! Vi glejte!" Mislil se je, pretreslo jih bo, vsaj nižji in srednji sloj, judovska duhovščina pa mora poznati pomen tega obreda in se bo prej premislila, preden jo nedolžna kri umaže javno. Toda ne: "Križaj ga!" in "Njegova kri naj pade na nas in na naše otroke!" je donelo od vsepovsod. Ni mu bilo več pomoči, Nazarečanu, Baraba je veselo poplesoval med ljudstvom, senca obešenega Jude je segala do gore Oljke, vojaki so komaj zadrževali poulično drhal, ki si je hotela napraviti pravico sama. Začel se je krvavi pot na Golgoto.

Čeprav je bil že popoldanski čas, je Pilata mrzilo. Še bolj ga je tresel mraz ob misli, da se bo treba srečati z ženo Klavdijo Prokulo, ki ga je zjutraj prosila v pismu, naj prizanese Nazarečanu, ki se ji je prikazal v sanjah; ogledoval si je za hip roke, kot da bi na njih iskal sledove krvi, in jih takoj nato mrzlično suval v široke rokave, kot da jih hoče skriti pred pogledi velikih duhovnov. Ne da bi jih pogledal, se je v spremstvu straže napotil v trdnjavski stolp Antonijo, kjer so bivali rimski dostojanstveniki za časa Pashe.

Še ko se je ločil od velikih duhovnikov, se mu je vse zdelo zamotano do neskončnosti, ko pa je bil sam s seboj, mu je začel um spet hladno delovati. Prej, kakor da bi mu oni in tuleča, krvi žejna

množica dušila možgane, da ni mogel misliti. Da, kaj je resnica? Kdo je bil v posesti resnice? Resnica kot nekaj dejanskega, resnica-veritas kot nekaj resničnega, resnica-alétheia kot nekaj, kar je bilo zakrito, ki pa je postalo vsem jasno. Je branil zadostno in na prepričujoč način resnico Nazarečana, ki je bil tudi cives romanus in je imel vso pravico do zaščite rimskega prokuratorja? Niso tudi njemu napolnili glave veliki duhovni in pismouki s pravicami o zemskem sijaju in blišču Mesije, čeprav ga prerokbe niso napovedovale takega, Nazarečan pa je kljub temu na vsako vprašanje odgovarjal sabo: "Da, kralj sem!" Ali ni on sam vsakokrat zdvomil nad odgovorom? Zanje je bilo lažje - bolj so verovali svojim željam, zato so s posmehom gledali na mizarjevega sina. Ni bilo prostora za hladno razmišljanje v njihovih glavah, ker so jih polnile želje o mogočnosti, bogastvu, vojaški moči njegovih vojsk, da bi doumeli, da je možen kralj tudi na drug način. Res da so prerokbe govorile o prihodu Mesije, toda večina ga je jemala kot Osvoboditelja judovskega naroda, večjega od očeta Abrahama, prijetnejšega Bogu kot Mojzesa, ki je izpeljal iz egiptovske sužnosti Izraelce, neprimerno mogočnejšega kot vsi preroki, ki so naznanjali konec Babilona. Dvanajsterim je bilo lažje, ker niso pričakovali izven prerokb ničesar posebnega; videli so njegove čudeže skoraj vsakodnevno, poslušali razlage prerokb Njega, ki je presegal že v mladosti v učenosti vse pismouke. Morda so bili v Jezusovo resnico najbolj prepričani njegovi starši, ki so ga poznali od mladosti in vedeli za njegov božanski izvor, medtem ko je učencem vera rastla ob njegovih čudežih in usihala, vse dokler se jim ni prikazal po smrti in dokler jim ni poslal Sv. Duha.

Da, toda on, Pilat, mora dokazati sebi in drugim, da je ravnal pravilno: obsodil je Jezusa na smrt na križu, ker se je po besedah velikih duhovnov proglašal za judovskega kralja. Zase je vedel, da to ni res in je tudi pred množico zatrdil, da ni našel nobene krivde na njem, vendar je hotel ostati kot resničen delivec pravice tudi pred potomstvom. Na desko, ki je visela nad obsojenčevo glavo, je dal napisati: Jezus Nazarečan, kralj Judov! Torej tisto, s čimer so ga veliki duhovniki prisilili, da ga je izročil smrti na križu, ne pa tisto, zaradi česar so se ga na skrivaj bali: Mesija, Nazarečan, mizarjev sin, ki jim bo spodnesel mesta, odvzel časti, razgnal kot nevedneže in preziralce resnice. Niso vedeli, da je že konec ene dobe in da se bliža z vsakim dnevom tista, ki so jo napovedovali klici drhali: Njegova kri naj pride nad nas in nad naše otroke!

Tudi oni so hoteli ostati čisti pred zgodovino, zato so zahtevali od Pilata, naj napiše: "Jezus Nazarečan, ki je rekel, da je kralj Judov"

Razlika med napisom Pilata in tistim, ki so ga hoteli imeti veliki duhovni, je bila majhna, čudno je, da jo je Pilat opazil. Ogorčen jih je nagnal, rekoč: "Kar sem napisal, sem napisal!" Napisal je, kar so mu oni ves čas govorili, za kar bi Nazarečana res moral obsoditi kot rimski prokurator, česar pa Jezus ni nikdar trdil.

Doma so ga čakale objokane oči Klavdije, ki ni poznala pravnih podrobnosti, neznana so ji bila prizadevanja velikih duhovnov, le malo je vedela o judovskih prerokbah o Mesiji, vendar je z ženskim čutom slutila, da se je nekomu zgodila nepopravljiva krivica.

Veliki duhovni in pismouki so govorili kot da bi vedeli vse, kaj je dobro, ne samo zanje, ampak tudi za ljudstvo, vedeli pa niso v resnici ničesar, ker je bila božja volja skrita v tisoč let starih prerokbah. Božja volja pa še vedno pušča prostora za človekovo udejstvovanje v zgodovini. Zgodovina je neprestan potek dogodkov, vendar zanjo ni enaka ta ura kot ona, ki je prešla. Pilat, pogan, je to zaznal, ker je prisluhnil božjemu glasu, ki je samo v odlomkih prihajal do njega, veliki duhovni in pismouki božjega glasu niso slišali, ker so govorili preveč in so slišali samo sebe.

Resnica, veritas, alétheia pa je ostala nespremenjena. Preroki so jo napovedali, Nazarečan je govoril o njej, za njim pa učenci, mislili pa so ne samo na Pilata - mislili so name in nate. Nama je bil namenjen njihov govor in nauk, ne pa ustanovam. Če bi bila družba tako drzna, da bi pustila za seboj hinavščino in zaživela v resnici, potem bi verjela, da je to njen zakon, edini; takrat bi se zgodilo nekaj, česar človeštvo še ni poznalo.

NAZAJ V PLANINSKI RAJ - Potopis 1992 -

**Posvečam Mari, Francki, Nacetu in Francitu,
ki so mi omogočili potovanje,
pa tudi spominu staršev ter bratov
Andreja in Toneta.**

ZAKAJ NAZAJ?

Pol stoletja je dolga doba, je skoro eno življenje.

Od takrat, ko smo prepluli véliko morje in pristali ob Srebrni reki, sem vedel, da vrnitev ne bo lahka. Ker smo zašli na konec sveta, neznansko daleč od domovine. Nekje Bogu za hrbtom smo se nastanili - zasilno. Od takrat sem gojil skrivno željo, da bi še enkrat videl rojstni kraj. Da bi se vsaj še enkrat vrnil v naročje matere domovine. Kot sin v objem ljubeče matere. Da bi bilo konec potepanja po svetu. Da ne bi bilo treba beračiti pri tuji mačehi za drobec razumevanja.

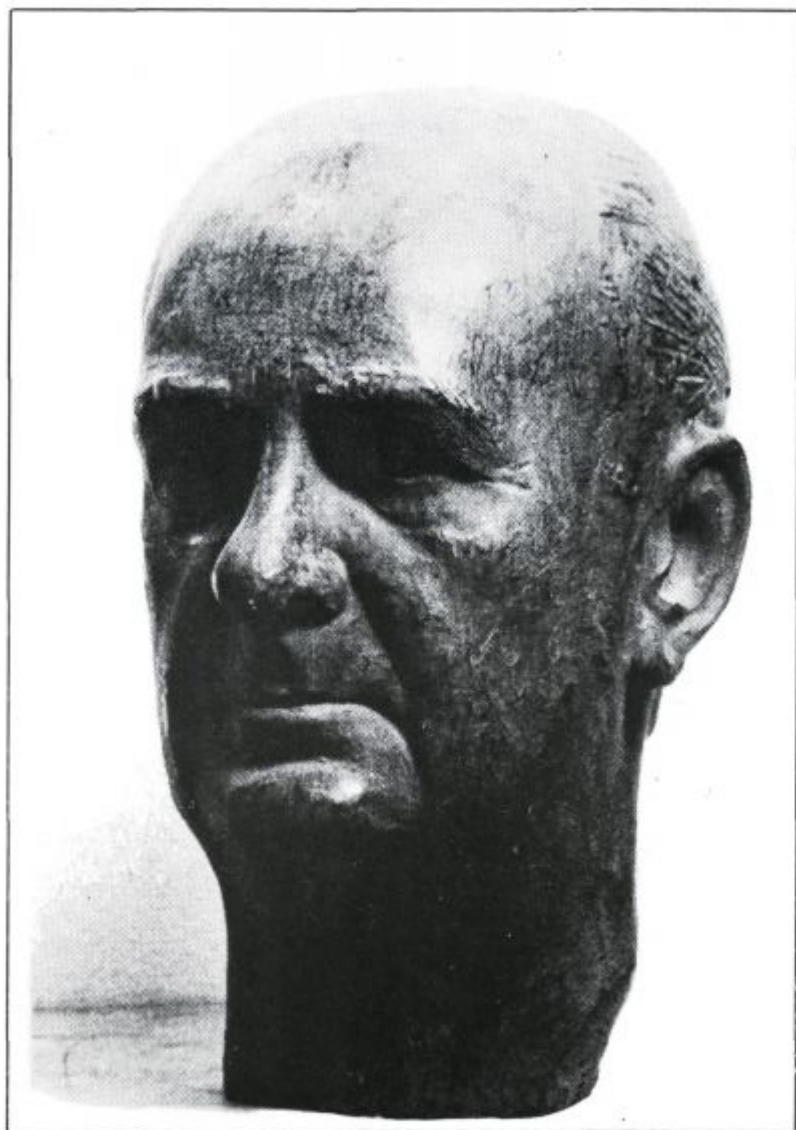
A domovina nas je divje zavračala. Nismo bili več njeni sinovi. To je bilo z ognjem in mečem zapisano v našo polpreteklost.

Pampa je bila vendarle širokogrudna. Naše korenine so boječe tipale za rodovitno zemljo. Presajeni slovenski trs se je za silo prijel v Srebrni deželi. Treba je bilo pač preživeti.

A tista skrivna želja po prvi materinski ljubezni ni nikoli zamrla. Nazaj v planinski raj, je jokalo srce.

Zakaj nazaj? Zato ker smo šli narazen sprti, užaljeni; z grozo v kosteh. Težak kamen nam je težil dušo. Tako ne more ostati za vedno, to ni človeško. Nekoč se moramo srečati, priti do pogovora, se pobotati.

To bo težko razumel, kdor tega ni doživel. Da ni isto, če si šel od doma s trebuhom za kruhom - več ali manj svobodno - z upanjem na boljše pogoje, s sanjo, da boš v Ameriki obogatel in se vrnil - v slavi. Vse drugače pa je, če te draga domovina enostavno

France Ahčin: Dr. Julij Savelli - Patinirana glina

odpiše. Preklet bodi ti in tvoje potomstvo. To je velika krivica. Ampak čeprav ti je jasno, da je krivica, vseeno je obsodba travmatična. Ne moreš je preboleti.

— — —

Desetletja se ni nič premaknilo. Nova ledena doba se je obetala. Sibirski mraz je pestil pol Evrope, širil se je po vsem svetu. Sistem je bil trden. Prav je tako, naj očisti gnili zahodni svet, so nam solili pamet bolj razgledani domačini.

Pa ti kar na lepem železni jopič zažne pókati. Naznani se odjuga. Sprva ne moremo verjeti. Da je le prevara, da je zanka za naivneže. Toda na svetovnem odru se dogajajo čudeži. Ko véliki brat zaigra na perestrojko, nihče več ne more zaustaviti procesa. Bliskovito si sledijo neverjetna čuda. Leviatan je obnemogel in razpada na kose. Titov raj je proglasil bankrot - in vse beži po geslu: Vsak naj se reši, kakor more. Tako nam Slovencem ni preostalo drugega kot stopiti na samostojno pot. Slovenija oživljena! A ne samo to, ampak največ, kar si narod more želeti: samostojna Slovenija!

Tudi v zdomcih se je takrat nekaj premaknilo, nekaj podobnega pomladi: "Odprite vrata, odprite duri..." In so odhajali trumoma na obisk domovine. Prvikrat po tolikih letih!

Meni je prinesel vozovnico sv. Miklavž. "Dragi brat: vabim te na obisk domovine, plačam ti vožnjo." Ljubi Bogec, saj ni treba dvakrat premisliti! Le zavpiti preko oceana: Že grem! Na sončno stran Alp.

AD FONTES

Že beležim o poteku avanture, ki ne sme biti le avantura.

Ves v pripravi. Ves čas sem mislil na potovanje. Kako se bom počutil na svetovnem odru? Ne smem zapasti naglici, noremu tempu. Moj prvotni namen naj bo romarski. Grem v rodno vas, v rodno hišo, kakor k svojim virom.

Tipam po lastnih stopinjah. Mejniki so zabrisani, mnogi pozabljeni, čas jih je pogoltnil. Vprašujem se zakaj tako kriva pot, zakaj sem se oddaljil od rodne strehe, od manov. Zakaj sem včasih taval, kot da ne prepoznam zvezd in sonca in prave smeri.

Slepili so me žarometi svetovljanstva, slepili globoki pogledi mulatk. Kot večša sem si osmodil peruti.

Kako naj zdaj prehodim nazaj toliko stranpoti?

Če bi se mogel vrniti na križpotja svojega življenja, katero stezo bi opustil, odpisal? Vse, kar sem prehodil, je moje! Dvomim. Včasih mislim, da me je izguba domovine bitno obubožala. Da nisem mogel do pristne človeškosti, ne v prvem ne v drugem bivališču. Moj ethos je omahoval, se zbegal. Ne bo lahko razdreti - kot staro jopico - labirint življenja.

Bliža se čas odhoda. Imam še nekaj opravkov, potem se moram zamisliti v kovčeg: kaj vzeti s sabo, na koga pomisliti, koga obiskati, darilca, imena, naslovi, navodila. Tam daleč nekje malo strahu: letalo božansko lepo leti, a če se mu kaj zgodi, je konec. Bog ne daj!

Kako se bom duhovno pripravil na romanje? Takole moram misliti: Ne smem iti kot teliček. Vadamov dom bom gledal tudi z atovimi očmi, grobeljsko polje in ihansko cerkev bom občutil tudi z maminim čustvom. namesto njih bom šel na mengeške grobove in bom pomislil na grenkobo moronske gomile. Na naših njivah, na travnikih, v trzinskem gozdu bom pomislil na starše in na brata. Na Teharjih na brata domobranca.

Romanje naj bo h koreninam mojega rodu. A tudi k viru moje biti, v skrivnostne razsežnosti. Kako bom tja našel pot? Z Avguštinom, v najgloblji notranjosti. Ne se ves raztresti v geografijo in v družabnost. Ponotranjiti se!

10. junija 1992. Dan odhoda.

Včeraj proti večeru sem bil nervozen, potem sem se umiril. Malo joge, tuš, in potem sem blaženo zaspal. Naj se zgodi božja volja! Na božji dlani bom prejadral ocean, zemeljski in nebesni ocean.

Toliko letanja, priprav, da se sploh ne bi bil smel spustiti v to noro pustolovščino. Doma je udobno, vem kako stvari stojijo, drugje pa ne vem, kako bo. Domovina me vabi, to že, a podoba turista se ne sklada z menoj. Včeraj so me presenetili z novim kovčkom (darilo za julijski rojstni dan). Bolj bi bil srečen s starim, sposojenim. Čutim, da se ne sklada z mojim duševnim razpoloženjem - romanja.

Zvečer, letališče Ezeiza.

Po dveh urah zamude in nestrpnega čakanja na vkrcanje so nam sporočili da letalo zaradi tehnične okvare ne bo vzletelo. Zdaj nas razporejajo na vse mogoče zveze; eni gredo na Miami, drugi bodo prespali v hotelu. Tretja možnost, če bo vse po sreči, ob polnoči let do Ria, nato Pariz. Slabo se je začela moja "avantura".

Strašen občutek brodolomca, ko se še nisem dobro podal na pot. Ko je pričakovanje tako nestrpno in nepočakanost leti hitreje kot jet. Pač, težave novince!

Večerjo so nam dali v letališki restavraciji; vsega preveč. Dve skupini sta odšli. Kar nas je še, morda ena četrtna, čakamo v upanju na nocojšnji let. Zdaj smo v pasti, ven ne moreš. Čudna je moderna svoboda. Če gre vse po traku, hitro obredeš pol sveta. Če se pa kaj zatakne, si ujeta ptička. - Kako bova v Amsterdam sporočila, kdaj prideva? Občutim nemoč.

11. junija. Cruzeiro na poti v Pariz.

Odleteli malo čez polnoč iz B.A. Malo pred tretjo smo pristali v Riu, nato čez tri ure spet na pot. Zdaj je pol desetih na mojem zapestju. Sončen dan? Pod nami beli oblaki, tu pa tam sinje morje: kot narobe svet. Nebo je spodaj, zgoraj nič! Vožnja je mirna, le sem pa tja se zver malo strese, malo zaziba. Ko se je zaletela po stezi in skočila v zrak, sem pričakoval hujši pritisk v sedežu. Resnično je bolj vznemirljivo, ko ga gledaš z zemlje, kako pleza po nevidni stezi v nebo! Vedno znova se mi zazdi popolnoma nemogoče, da bi taka težka gmota vzletela. Ko premaga težnost in kolesje, tisti trenutek se mi zdi čudežen.

Sedem ur zamude imamo. Ali bo Gabro sploh zvedel za naš let?

Glavobol je nehal, a zaspati nisem mogel. Vožnja se mi dozdeva zelo dolga. Kar naprej vstajam, hodim gledat skozi okence zadnjih vrat (sediva v sredi). Večidel je oblačno, vmes se pokaže sinji ocean, in glej, sredi morja otok in dalje še eden. Verjetno Azorski ali Kanarski otoki. Šele proti koncu popoldneva med oblaki suha zemlja, verjetno že Francija: srebrne niti, ki se vijejo skozi zeleno pokrajino: parcele, ceste, srebrna ogledalca - in spet oblaki.

V Riu se je avion napolnil. Ob meni spi dekle eksotične figure. Brala je angleški časnik, govori špansko, nekaj stavkov sva izmenjala, njene poteze so napol indijanske, napol orientalske. Na levi nosnici majhen biser, elegantno oblečena. Po vedenju bi sodil, da je zelo izobražena. Po svoje lepa mulatka. Končno sem jo vprašal, odkod je. Iz Pakistana.

12. junija. Katwijk, Nizozemska.

V Parizu smo presedli na KLM in ob pol polnoči dospeli v Amsterdam. Najavljeni smo bili za peto uro. Vendar sta nas čakala Gabro in Ria. Hvala Bogu, ker brez jezika in brez poznanja dežele...

Danes dopoldne sprehod po Katwijku. Majhno obmorsko mesto, vse v cvetju, v zelenju, mnogo parkov, vrane, kosi, ščinkavci. Spomini na osnovno šolo v Jaršah: Vrane družijo se rade... V Argentini jih ni. Kosi pa so, ampak ne črni, pač pa temnorjavi, spodaj rdečkasti. Zdaj ugotavljam, da pojejo z enako intonacijo, enako vižo, da se naš zorzal enako obnaša ko teka, ko leti, da enako zažvižga kot holandski črni kos. A Grad prevaja zorzal kot drozg, ker pa tega ne poznam, ne morem soditi. Po mejah je mnogo leskovja; tudi to mi oživlja zavest, da sem na evropski celini.

Izjemno doživetje pred občinsko palačo. Dva poročna spreveda v vsem tradicionalnem sijaju. Novoporočenca v kočiji, pred njima dva, trije pari jezdecev, za njima švatje v kočijah in vozovih. Nič avtomobilov. Vse praznično, kajpak: uniforme, noše, obleke, konjska oprema, vozila. Konji se svetijo v soncu kot "zbiksani", na križu imajo dlako sfrizirano na kvadratna polja kot na šahovnici. pri drugem sprevodu je vsaj deset parov konj, vsi enake barve (prami): lepo rejeni, negovani, nastrojeni kot za kraljevsko ohcet. Katwijk ohranja lepe tradicije.

Popoldne sprehod po sipinah, nato po plaži. Ob desetih zvečer smo občudovali sončni zahod na obali: vse je prav, sonce utone v daljnem morju.

12. junija v Amsterdamu s svakom.

Starinski del mesta zanimiv: tipični kanali, ulice s poslopji v svojskem nizozemskem slogu. Nekateri predeli precej zapuščeni, zelo kozmopolitsko prebivalstvo, mnogo temne polti ob zelo belih Holandcih. Iz kolonij se je dosti krvi prelilo v metropolo. Težko verjamem v podatek, da je le tretjina meščanov domačinov. Na parkirišču prva lastovka iz Slovenije: avtobus TAM s slovensko registracijo. Nikogar ni, da bi kaj pojasnil: le slovenski simboli na moji sliki.

Nedelja 14. junija. Na razstavi Floriade '92.

Izredno lepo vreme, sonce me je opeklo, sprehod je bil čudovit. Take razstave rož, rastlin, cvetlic, vrtov še zdaleka nisem videl. Poleg Holandcev, ki so mojstri v tem, so razstavljali tudi Japonci, Kitajci, Tajski, indonezija, celo Bangladeš. Nemogoče si vse ogledati v enem dnevu: osemdeset hektarjev razstavišča. Število različnih vrst cvetlic je kar neskončno; novih ali izboljšanih vrst nešteto.

Imponiral mi je japonski vrt: za moj okus popoln. A potreboval bi ure, da bi se zatopil v kontemplacijo te umetnosti. To je sad znanosti, tisočletnega izročila, finega čuta za lepoto, za skladnost, pa tudi orientalske potrpežljivosti.

15. junija. Tako gorko, da smo se šli kopat, najprej jaz z otroci, nato še Ria in Gabro. Voda nič bolj hladna kot na naših atlantskih obalah, za plavanje prijetna, skoro brez valov; plaža peščena. Kar dosti ljudi.

Jutri odideva. Nekaj Holandske sem spoznal. Tu vlada red, dežela je lepa, zdaj vsa v zelenju, ljudje so disciplinirani, zelo spoštljivi do predpisov, kar se posebno opazi na cestah in ulicah: kolesarji vozijo strogo po svoji stezi, pešci imajo svojo, in bognedaj da bi se kdo spozabil, takoj te na to opomnijo. Pozdravljajo se pa s pojočim allooooó. Vem da so po miselnosti zelo liberalni, tudi katoličani. A imaš tudi fundamentaliste: to je Nova holandska reformirana "kerk". Kot mi vedo povedati, je nedelja zanje tako strogo posvečen dan, da ne sme biti nogometa. In da še ni dolgo tega, ko se niso smeli voziti s kolesi, kaj šele z avti.

16. junija. Na vlak *Étoile du Nord*, na poti v Pariz.

Malo pred deveto smo se odpeljali iz Amsterdama. Lepa vožnja, vlak je prvovrsten, razred drugi, a razgled čudovit. Na Nizozemskem vzoren red, čistoča, vse obdelano. V Belgiji, bi rekel, malo manj. Potem se je začel valovit svet: mnogo gozdov, skrbno obdelana polja. Bolj na severu je pšenica še zelena, ječmen že rumeni. Vozimo z veliko hitrostjo, pa se ne čuti, razen ko zavija.

Postaja Busigny, vendar drvimo naprej. Dan je oblačen, sem pa tja se hoče zjasniti, a spet prevlada meglena sivina. Zadaž S. Quintin, na desni gotska katedrala; sodil bi, da prevelika za naselje. In spet polja, griči in doline: sladkorna pesa, žito, koruza, krompir, oves, vrtovi z zelenjavo ob naseljih. Chauny beži nazaj. Po livadah mak; mnogo grmovja, bezeg, javor, leskovje. V gmajnah največ topolov. Na desni hrib, in že Noyon, ponekod breze, nič iglavcev (razen nekaj borov v Belgiji). Česnje polne, da se veje šibijo.

Paris-Nord; na postaji nas čakata s. Rozalija in Cilka. Kmalu smo na Rue du Bac, nato prigrizek, pomenek s sestrami, s Francko, ki naju povabi k večerni maši v kapeli Čudodelne svetinje. Cerkev je bila polna, mnogo črncev med verniki, ubrano in pobožno petje, zelo prisrčen obred. Boga sem hvalil, da je ustvaril tako elegantna bitja kot črnka pred mano. Božje stvarstvo je čudovito!

Naj se oddolžim gostoljubnosti sestrá usmiljenk. V stanovanju za goste je s. Rozalija pripravila vse do potankosti, od šopkov rož preko potrebnosti za pisanje, kuvert, razglednic, znamk, tudi vozovnice za metro, pariški vodnik, do orehovca (domačega), češenj in "Slovenca", "Družine" etc.

17. junija. Ogleđ Pariza, posebno Notre-Dame.

Tu smo se malo dalj pomudili, a žal se ne da vsega ogledati. Arhitektura je mogočna, vitroji čudoviti, raznolikost podob neskončna. Še to srečo smo imeli, da smo mogli presoditi akustiko. Zborček turistov je zapel Ave Marijo: tako ubrano, dovršeno, da sklepam da so bili študentje glasbe. Ganila me je tista skladnost prostora, polsvetlobe in zvoka. Zvok se je prelival v sveti prostor, odmeval v prelivanju harmonije iz ladje v ladjo. Edinstven trenutek! Stebri kipijo kvišku, silne gmote kamenja in zmesi so naravnane više k nebu kot lahkoten vzdih duše, kot hrepenenje nemirnega srca. Celi rodovi so utelesili svoje stremenje po sreči, po popolnosti, po lepoti, v posvečeni arhitekturi.

Popoldne vožnja po Seni. Mnogo zamenitosti: palače, spomeniki, mostovi, muzeji.

Naslednje dni se skušava orientirati sama z Maro. Prva ekspedicija, skrbno pripravljena in srečno izvedena, je bila Montmartre. Ne vem, čemu bi se bolj čudil, pisani družčini umetnikov, turistov, prodajalcem, cestnim glumačem, rock-pevcem, ali resnični pobožnosti romarjev, ki prihajajo molit v baziliko. Neverjetna mešanica ras! Izstopajo pa Amerikanci in Japonci - po številu in po kamerah, in črnci, ki imajo monopol poulične prodaje. Po gostilnah vse polno ljudi, s pivom se nalivajo iz litrskih vrčev.

Téžko si bom ustvaril objektivno sliko o Versaillesu; deževen dan, vrtove je treba pustiti za drugič, neznansko dolga vrsta za vstopnice. Potem naglica in vtis, da mi je ta svet silno tuj, zato me ne prevzame. Te sobane, nabite z okras, ogledali, slikarijo; ta arhitektura, vse se zlija v izumetničeno pojmovanje življenja. To je tista svetna slava, sijaj, ki je zlagan, ker sloni na krivicah. Vse je pretirano pompozno. Pa je seveda tudi dokument zgodovinske danosti in - objektivno - velika umetnost.

21. junija, na vožnji domov, Lausanne, deset zvečer, dve uri časa.

Iz Pariza je naš TGV (train grande vitesse) odpeljal točno ob napovedani uri, vozil menda več kot dvesto na uro, v hribih manj.

Čudovit razgled, spočetka valovita polja, malo pred Dijonom hribovje in prvi predor. Nato znova valovito, hribovito, vedno več gozdov, vedno više, više v gore, tupatam vinograd. Goveja pasma je drugačna. Slog zidanja se približuje alpskemu. Zdaj so se pojavili iglavci, smrekovi gozdovi. Na ovinku se je videlo globoko v dolino: kar v nedogled padajoči svet, ki se je izgubljal v daljnih oblakih. Kot da bi se zemlja nagnila za trideset stopinj. Polja skrbno obdelana, vse parcelirano; zelene krpe mlade koruze ali

pese se menjajo z zlatimi žitnimi polji. Pa gozdiči in gozdovi in pašniki - in nenadoma strnjena vasica: hiše nagnetene okrog cerkve z nizkim in čokatim zvonikom.

Dobesedno sem se napil zelene pokrajine v teh štirih urah vožnje. Zdaj je že noč. Premišljujem: da grem na Rodico tudi kot poslanec tistih, ki se ne bodo nikdar več vrnili, a so do zadnjega nosili v srcu podobo domačega polja, travnikov, gozdov, domačije, soseščine. Jutri se srečam z bratom po sedeminštiridesetih letih ločitve. Kako se bova pogledala?

— — —

Rojstna vas, rojstna hiša, rodni brat, njegova družina... Spet spomini.

Majsko jutro 45. Noč je bila kaotična, hiša polna sorodnikov iz Ihana, beguncev, konjska vprega, na vozu najnujnejše za nekaj tednov odsotnosti; živina v hlevu nemirna, kot da kaj sluti. Kako sta oče in mati prišla do odločitve? Ali nas je val odnesel - kar tako, nevedé. Kdaj so naložili na voz živila, obleko? Tista noč je morala biti noč neizrekljive žalosti, neme bolečine. Zjutraj odidemo v neznano. No, malo čez mejo, za en mesec največ; da se razmere uredijo.

A očetova slutnja je bila hujša. Na rodiški cesti, predno bi nam sosedov dom zakril domačijo, je še enkrat pogledal na svoje posestvo. Imel je solzne oči; kot da bi slutil, da zadnjikrat gleda svoj dom.

Takrat še nismo vedeli da smo begunci. Še manj, da bo naša begunska pot tako dolga. Za mnoge dokončna: za starše, brata, tete, strica sestrične in za toliko drugih. Nič nismo slutili, šli smo od doma kakor brezskrbni telički. A tista podoba iz maja 45. mi je ostala živo v spominu, saj je mejnik v mojem življenju. Rodiška otroška leta, varna in polna sončne gorkote - pa pregnanstvo iz raja v brezdomstvo.

— — —

Skoro pol stoletja v pričakovanju, da bom spet zagledal rojstno vas, našo hišo. Kot v upanju, da bo vožnja skozi prostor tudi premagala čas in da bom pristal v sanjskem svetu otroštva.

Pa ni nič tega, vse se zgodi hitro. Naenkrat si postavljen pred novo podobo vasi. Komaj imaš čas, da uganeš, kje je bil stari Skok, kje Šubelj, Koželj - in že stojimo pred domačo hišo. "Bangerji" so isti, letnica 1891, vrata so nova. In jaz gledam kot tele v nova vrata. Nato veža, kuhinja, "hiša", cimer; pa hlev, poslopje s svinjaki,

šupo. Kozolca topjarja ni več, sadnega vrta ni, hruške s škorčevo hišico ni več. Podoba iz sanj se le delno ujema s sedanjostjo.

Rodica je spremenjena, a rojstni dom še stoji. Vse se mi zdi manjše "Štala" je neverjetno majhna, tudi šupa, gnojišče, svinjaki; dvorišče ima prave mere. A prostore dobro prepoznam. Nekaj hiš je še iz starih časov: Tomažkova, Škrjančeva, Peregrinova, Hojakova. Nato grem do Trnavca, pa do postaje in do šole. Vse je novo! Od starih hiš ne poznam nobene. Groblje so prenovljene, a podoba je ista. Ko na noč slišim zvonjenje, takoj vem da so grobeljski zvonovi. Prav milo pojó!

Čudno, glas zvona je na poseben način premagal čas. Prav tak se razleže čez polja in čez vas kot nekdanj; prav tako seže v dušo in boža srce kot v najboljših idiličnih časih. Ko zazvoni, se tudi zemljepisni okvir razjasni. Glej, kamniške planine - naša severna straža, pa okoliško hribovje od Trzina preko Dobena do Mengša, in na moravško stran Šumberk, Krtina, Limbarska gora, in bolj proti severovzhodu Palovče, Konjski graben.

Kako naj opišem snidenje? Na ljubljanski postaji izstopiva malo pred napovedano uro. Pa ni bilo nikogar domačih in tudi sester ne. Mara gre pogledat v halo, če so tam, in res se takoj prikažejo: Nace, Tončka in Andrej. Malo ginjenosti, a dogodki so hitrejši kot čustva. Tončka naju pozdravi z vrtnico za vsakega.

So iz našega vrta, pravi. Torej je le res, da stari svet še stoji. Hitro domov, kosilo nas že čaka. Táko kot za ohcet.

23. junija.

Pismo od žene, prinesla sta ga tast in tašča, ko naju še ni bilo na Rodici. Tudi vse papirje za državljanstvo. Jutri je zadnji dan, da jih vložim.

Nace naju je peljal v Domžale. Razen cerkve na Goričici nisem prepoznal ničesar. Potem smo šli na njivo ob Bistrici, ki je bila nekoč naša: nisem se spominjal oreha na zgornjem koncu. Struga je zdaj regulirana, voda še kar čista, za kopanje bi bila.

Po kosilu sem šel peš na polje "h kozolcu", ki ga ni. Potem proti Grobljam. Od tam sem objel vso kotlino Kamniške Bistrice. Groblje sem obhodil okrog in okrog. Vse je lepo obnovljeno. Ohranili so pa le, kar je zgodovinsko pomembnega. - Ugibal sem, kje so bile naše njive tu okrog. Na njivi pri kozolcu je nekdo začel zidati hišo. Vse je vključeno v Jabeljsko zadrugo.

Pogovarjamo se o vseh teh letih, ko se nismo videli. Nace marsikaj pove, kar si pred leti verjetno ne bi upal. Meni se spomini

počasi prebujajo - prav v smislu Platonove reminiscence. Ob čutnem zaznanju se prebudi - podoba iz mitičnega sveta.

Tončka je zelo dobra gospodinja, prijazna, postrežljiva. Hišo ima vso v rožah: na oknih, na vrtu, v notranjosti. Pa češnje pridno obiramo.

Proti večeru, na dvorišču. Hladno postaja. Prebiram "Slovenca". Pri Rodičarju laja pes, naš Hero spi. Bolj daleč nekje poje kos. Večerni mir se spušča na vas. Zdaj sem menda že vso obhodil, premeril in preveril rodiške poti in ceste. Le v tesno ulico na "našem" vrtu, med te hiše nisem šel. Sinoči sem premišljeval o nekdanjih stezah, ki jih ni več. Iz dvorišča mimo drvarnice, nato za Rodičarjevo hišo čez Škrjančev vrt do Voljske. Ali mimo Reze ob Mlinščici do Trnavca. O, kje so tiste stezice...! Zdaj je vse pozidano, zagrajeno, poti preusmerjene.

25. junija, prva obletnica samostojnosti.

Včeraj popoldne sva bila z Maro v Ljubljani pri sestrični. Podarila mi je Slovensko slovnico dr. A. Breznika, tretjo izdajo, Prevalje 1924. Zame prava dragocenost!

Ko sva hodila po Miklošičevi, so bile že priprave za praznovanje. Pred magistratom godba in sprevod. To je moj prvi stik z Ljubljano. Prvi vtis? Da je lépo, zanimivo mesto: starodavno in častitljivo. Sicer sem pa včeraj zelo malo videl.

Na ekranu smo sledili proslavi dneva državnosti. Kučanov govor kar v redu, celo misel o spravi je izrazil. Teksti dobro izbrani in lepo izvajani: temelji naše narodne zavesti, kot so brižinski spomeniki, Trubar, Vodnik potem pa ne vem ali Stritar ali Levstik; in od novejših Župančič, Kocbek in Finžgar. Nič ni bilo takega, ki bi koga žalilo.

— — —

Sobota 27. junija, Tirosek pri Novi Štifti.

Na obisku pri Pečnikovih. Sestra in brat sta se vrnila na Rodico, jaz sem ostal na kmetih. Za nekaj dni.

28. junija.

Kako naj povem, kaj tu občutim? Tu je še pravo kmečko življenje, izročila so še živa, navade so res še kmečke, od jedi, dela in praznikov, do lesenega stranišča zunaj hiše. Včeraj je gospodinja pekla v krušni peči; kuhajo deloma še na starem štedilniku na drva (čeprav imajo tudi novega). Namesto konj oziroma volov imajo

avto, traktor in alpino. Hiša je stara, a na oknih je polno rož. Domačija ima še druga poslopja: hlev in svisli, kozolec "topljar", svinjak z drvarnico, lično leseno kaščo, malo nižje sušilnico.

Kmetija leži v hribovitem svetu, komaj je kaj pripravnega za njive; vse drugo so gozdovi in travniki. Včeraj smo dajali mrvo v kozolce. Da, jaz sem jima šel pomagat. Štiri štajerske kozolce smo napolnili, Jože jih je sproti postavljal po potrebi. Hitro sem spoznal, da kmečko delo ni zabava. Zvečer sem bil tako blaženo utrujen. Kot nalašč za izvirno spanje! Seveda, pred "šihtom" sem bil pri gornjem Pečniku in pri Loznikovih, kake pol ure v hrib, kar zelo navkreber. Spotoma sem zobal jagode in višje gori tudi borovnice. Tudi nekaj gob sem našel. Izvedenci so mi potem hitro odstranili tri mušnice, jurček je bil žal zelo črviv. Proti večeru je šla Mojca malo v gozd in kar hitro prišla z jurčki in lisičkami.

Izlet na planino, na Kranjsko reber, kjer imajo dve telički: gospodar Jože, vnučka Mateja in Jani ter jaz. Do Črničva po asfaltu, nato po makadamki do vznožja planine, potlej peš do vrha.

Zaenkrat naj samo rečem, da je razgled s planine enkrat. Vidi se Kamnik, vidijo Domžale, Mengeš, Groblje, Moravče. Pod nami, čisto blizu, Nova Štifta, malo dalje Gornji grad, Šmiklavž, v daljavi Šoštanj in druga naselja skoro v nedogled. O hribih in planinah raje nič ne rečem, ker jih ne poznam: Kamniške planine, Savinjske Alpe, okrog in okrog hribovito in gorato: pa lepe hribovske kmetije, travniki, polja. Slovenija je res čudovito lepa. Na planini nas je Jože slikal; enkrat tudi s pastirjem pred kočo. Nazaj grede sem nabiral arniko. No, to je zame kot vrnitev v moj prvotni svet. V mojih očeh je seveda to še idilično, v Jožetovih dosti manj. Micka je rekla včeraj, če bi se še enkrat možila, v take hribe ne bi šla. Trdo delo brez prestanka! A prav v teh hribih spoznavam, da je povratak h koreninam mogoč. Tu sem tako tesno povezan z zemljo, s kmečkim življenjem, kot menda v vseh letih zdomstva ne.

Kar se mi posebno prileže, je gostoljubnost Pečnikovih: od jutra do večera kar tekmujejo z izkazovanjem pozornosti. Tudi otroci so se mi zaupljivo približali.

Dopoldne sem šel k maši k Novi Štifti. Spremljal me je Jože ml. Hotel sem iti peš, to naj bi bilo moje prvo romanje v Sloveniji. Ko je zazvonilo k deseti maši, me je glas zvona globoko prevzel. Sem je hodila na božjo pot teta Micka, morda kdaj tudi moji starši. Pozneje moj brat Nace, peš z Rodice, kar čez drn in strn. Naše poti se srečavajo, naše stopinje se namerjajo v preseganje.

29. junija.

Izlet po Zadreški in Savinjski dolini - z Jožetom in Rokijem. Najprejsmo se ustavili v Gornjem gradu, nato šli naprej do Nazarij in do Mozirja, nazaj pa po Savinjski dolini mimo Radmirja, spet do Gornjega grada. Vse to je nov svet zame, čudovita pokrajina.

Gornjegrajska cerkev je poglavje zase: polna je zamenitosti, zgodovinskih in umetniških. Tu je pokopanih več plemičev, menda tudi škofov. Njihove lapide govorijo izza stoletij.

Ob šestih popoldne je bila maša in nato telovska procesija na Štajngrubu. Sam sem šel, peš, malo iz radovednosti, malo iz pobožnosti. Naj vidim malo štajerske folklore, sem si mislil. Vendar me je tudi romarska misel spremljala. Moje romanje h koreninam ne more mimo ljudskih izročil, navad, verovanja. Vernikov je bilo malo, kakih petdeset, vsi se med sabo poznajo; res ne vem, kako so mene gledali, češ od kod se je pa ta vzel.

30. junija.

Spet sem šel na jagode, kar cela reber jih je bila. Nato še višje proti Lozniku, na borovnice. Vso pot sem zobal, skoro eno uro. Potem preko gornjih travnikov do domačije. V hiši je bilo polno ljudi, domačih in obiskov. Pravijo, da dobro govorim slovensko. Ko bi vedeli, da mi je komaj pred dnevi za silo steklo!

Z vrha je krasen razgled na vse strani. Čudovito se vidi Mačkin kot: domačije pripete na nasprotno reber, med njimi Volovšek.

Ni besede, ni zvoka, ki bi mogel to popisati. To je simfonija mogočnih gorá, temnih gozdov, zelenih pašnikov, nekaj malo njiv, samotnih domačij. Vmes pa kot solo piščali kosovo petje. Skrita gozdna steza spet kot bukolična melodija, na jasi okusne jagode, tupatam jurček ali lisička. Smreke so ravne in vitke: strel v nebo; pa šušteče bukve, lipe in kostanji. Ni izraza, ki bi mogel povzeti lepoto mladega jutra, sinjino neba, obris teh gora in temino globokih grap.

Ob večerni uri sem se povzpел na reber nad hišo. Naša stran je že v senci, nasprotni breg se koplje v zadnjem soncu. Tri, štiri gorske domačije; izza bližnjega hriba kipi v nebo božnjepotna Nova Štifa. Naselje je skrito za gričem. Semkaj so hodili na romanje moji sorodniki, brat, teta, morda starši, strici, dedje - do katerega kolena? En cel dan hoda v eno smer. In medtem ko romaš, naravnavaš vse svoje misli in želje v neko nedosegljivo smer" v preraščanje, v nenehno iskanje popolnosti, očiščenja, lepote. Smisel romanja ni toliko na cilju kot na poti. V razpoloženju!

Romar po Sloveniji, romar ki išče samega sebe - pri koreninah svojega rodu! Kje se bom v resnici našel?

Vsekakor v naravi, na kmetih, pri preprostih ljudeh, pri živini, pri delu. Ko smo spravljali mrvo sem se vračal v svoj prvi svet. Ko sem nabiral jagode in borovnice in gobe in češnje, je bilo, kakor da bi zabredel v petdesetletno gostoto časa. Prepoznal sem se v tistem ogledalu. Ko sem pil studenčnico iz lesenega žleba, sem bil skoro pri viru. Danes sem sekal drva. Še vedno sučem sekiro, kot je treba. A kmalu sem dobil žulj. Moje roke so gosposke, a moja duša je kmečka.

Sedim na jasi, ki je vsa v cvetju. Ob strani je kostanj, ki bo kmalu scvetel. Više, v logu, poje kos. Leskovo grmovje tudi ne bo brez sadu.

Novo Štifo je medtem dosegla senca. Le vrhovi zadnjih hribov so še na soncu. Pečnikov dom leži tu spodaj med drevjem. Dim naznanja večerjo. Zdaj molzejo krave, opravljajo prašiče, kokoši, zajce. Volov nimajo več, le volovski jarem še visi pod streho kot simbol preteklosti. Gospodinja kosi travo za prašiče. Joža jo je malo prej nesel en koš za krave po rebri navzdol. Saj, dela na kmetih nikoli ne zmanjka: od ranega jutra do trde noči.

Moja kmečka idila! Saj vem, da gledam enostransko, a nekaj tega, kar sem iskal, se še da zaznati. Pomeni več kot lov na izgubljeni čas. Tu pa tam se mi zazdi kot obredno ponavljanje pralikov: res, povratak k virom lastne biti.

Ob tradicionalnem načinu življenja se srečam tudi z moderno dobo. Mladi delajo po bližnjih mestih, na kmetiji le, ko je nuja. Vse je mehanizirano, kjer se le da. Pečnikov primer je ilustrativen za obe dobi. Pod isto streho kot volovska oprema visi sinov zmaj. Z bratrancem jadrata po štajerskih hribih. Hčerko tudi privlačijo višine. Pred leti je bila celo v odpravi, ki je osvajala groenlandske vrhove. Zanimiva nasprotja!

Julij '92. Spet na Rodici.

Pisal sem domov. Dragi, tako sem se vživel v Slovenijo, da se mi naenkrat kar neverjetno zdi, da živimo v neizmerni pampi, in čudno, da ne mislim več po kastiljsko. Moja pričakovanja se izpolnjujejo. Mislim, da sem zadel prav na telurično domovino. Pri kmečkih delih nisem samo užival, ampak doživel nekaj originalnega kot platonska anamnesis. Podobno kot če bi znova odkril potopljeni svet.

Dopoldne smo šli v "našo" (nacionalizirano) trzinsko gmajno. Lep gozd, dosti lesa, mnogo drv, vrhnja parcela je polna borovnic,

pošteno smo se jih najedli. O tej gmajni mi je ostal v spominu globok kolovoz, po katerem smo tovorili les ali steljo. Ob kolovozu, malo niže, globok graben, kjer teče curek vode, blizu pa rovi lisic ali jazbecov. Še danes so tam; po teh znakih sem jo prepoznal.

Sinoči pri zobozdravniku. Šubeljnov Janez mi bo naredil krono. Stare slike smo gledali: rodiška mularija pri vojaških igrah. Obrazi prijateljev izstopajo iz meglene koprene polstoletne razdalje. "Saj res, Cestarjev Jože, Ivan, Martinov Vinko, tukaj ti Janez."

Z Maro sva hodila po Domžalah. Opravki, potem obisk pri sorodnici Francki. Menili smo se o Rahnetovi žlahti. Naša stara mama - po atu - je bila Rahnetova iz Spodnjih Domžal, Cerar so se pisali. Dva Cerarja sta bila župana v Domžalah, to še za časa Tirolcev. Zdaj domačije ni več, Rahnetovi raztepeni po svetu. Te dni so na obisku oni iz Clevelanda.

Francka mi je posodila Bernikovo Kroniko domžalske fare. Še ena steza za "a la recherche du temps perdu".

DIES IRAE

Nedelja 5. julija. Komemoracija v Rogu.

Kako najpovem, kajsem doživel? Spočetka nič nepričakovanega. Dolge procesije avtomobilov po gozdni poti Kočevskega Roga. Ko so vozila obstala v koloni, se je začela romarska procesija. Pred nami tri kilometre vozil, za nami vsaj še toliko. Posebej so bili avtobusi.

Množica se je zgrinjala okrog oltarja, postavljenega na majhni jasi blizu brezna, enega od grobišč. Vse naokrog zaraščen gozd. Ob breznu nešteto prižganih sveč, šopkov rož.

Potem ko so razne delegacije položile vence h grobišču, je zadonela iz zvočnikov pesem Oj Doberdob, slovenskih fantov grob. Pojejo pobiti domobranci. Že v tem je nekaj shrhljivega. Nato mogočni brezjanski zvonovi, stopnjevano, mali, srednji, veliki zvon. In ko misliš, da je simfonija že končana, se oglasi še veliki bas, da se vse trese. Globoki gozd se vznemiri, ginjenost se stopnjuje. Ko je udaril zadnji bron v tišino smrek in bukev, je vzdrgetala tudi najbolj zadržana struna srca.

Ob meni je ženska jokala za svojim dragim. Marsikomu se je v grlu nekaj zadrnilo. Vzdušje je bilo globoko svečano. Nekaj veličastnega je velo skozi gozd. Ker pomlad '45 ni bila samo naša tragedija. Žrtev teh tisočev nedolžnih na oltar domovine je tudi

nekaj vzvišenega, nekaj tako pomembnega, da jo čutimo že v območju Skrivnosti, kjer se odločajo usode narodov.

Ob spominu na grozote izpred pol stoletja - prav na tem kraju - so mi solze privrele na dan. Kar nezadržno, v valovih, čim je rastla zavest o tej narodni zablodi, zavest o strašni rani v narodovi duši, ki še ni zaceljena. O tem priča tu navzoča množica. Takrat sem tudi spoznal, da je prav, če mi solze izperejo toliko neizjokanih izgub - v vseh letih izgnanstva.

Pričela se je daritev, a jaz nisem mogel ničesar darovati. Ves svet se mi je potopil v trpko žalost spomina. Zadonela je pesem Slave, a srce je ihtelo v morju zavesti brezdomstva.

Spomnil sem se na brata, na bratranca - dvajsetletna -, na druge sorodnike, znanke, na tisoče mladih fantov, ki so prav po tej stezi dospeli do zadnje postaje svojega križevega pota: v kraškem breznu. Lebdela mi je pred očmi procesija izmučenih, sestradanih, pretepenih, ponižanih mož in fantov, ki so prav tu omahovali v smrt. Neznana ženska je še in še jokala. Tudi mene so zagrinjali valovi žalosti. Vsak nov spomin je nov val žalosti.

Spomnil sem se grobov naših dragih v daljni tuji zemlji. Vsa prva generacija je že odšla. Izgubili so sinove, brate, izgubili dom, rodno zemljo; še dobro ime jim je bilo vzeto. Mnogi so legli zelo prerano v grob. Podoživel sem njihovo žalost ob spoznanju, da na tem svetu zanje ni bilo pravice. Tako so odhajali nezadoščeni, večina s podobo zaslužnjene in dokončno izgubljene domovine. S podobo mrtve domovine. Ni jim bilo dano dočakati vsaj zoro slovenske pomladi.

Šinilo mi je skozi zavest spoznanje, da tudi sam nimam domovine. Klatim se po svetu in v resnici ne vem, kje je moj dom, na tej ali na oni strani velike luže. Tu so korenine, a tam je brstenje in cvetje.

Vse gorje zadnjih sedeminštirideset let se je zgrnilo v Kočevski Rog. Jez ni zdržal. Kot hudournik se je žalost razlila po vseh stezah mojega popotovanja. Jokal sem za vse neizjokane smrti v letih brezdomstva. Jokal za vsa ponižanja in krivice begunstva in zdomstva staršev, znancev; za vse ločitve, razdalje, slovese, za omahovanja in poraze.

Clevelandski Fantje so za konec zapeli: Jaz sem vstajenje in življenje. Smreke in bukve, ki so bile priče tolikih grozних smrti, še kipijo proti nebu: vitke in neprizadete oznanjajo radost življenja. Dosti je smrti!

In vendar, v naslednjih dneh sem šel še dvakrat na žalno romanje, najprej z Amerikanci, nato pa še na god sv. Ane. Na Teharje. Teharje, taborišče smrti.

Tu sta bila tudi brata in bratranca. Mladoletnika sta prestala vso grozo množičnih eksekucij, a se končno rešila. Dvajsetletnika, brat Andrej in bratranec France, sta odšla neko jutro s transportom v neznano. Skozi lino jih je videl brat na dvorišču; bila sta v isti "navezi", žični navezi, privezana na isto usodo. Na strašno, grozotno usodo brezna v Hrastniku. Niti krogle jim niso privoščili. Zvezane so metali v jame - žive. Tako so umirali v silnih mukah - zadušeni. Strašno in grozno! To barbarstvo, nečloveškost, zlobnost jim je najtežje odpustiti.

O, to je bila strašna agonija: križev pot, ne na Kalvarijo - ampak v brezno. In vendar, v prenešenem pomenu tudi strma pot, vzpon na strmo goro žrtvenika.

V isti navezi z brati domobranci,
v smrtni navezi, v bratski zavezi
na zadnjo pot.

V zapestju reže zareza,
v breznu groza in stok.

V srcih vstaja nova zaveza:

Na oltar domovine - življenje do zadnjega diha,
poslednjo misel, poslednji vzdih: Mati,
Domovina, Bog.

— — —

Na misel mi hodi Jobova zgodba. Tista leta nas je Bog preizkušal do nezaslišanega. Kar mimogrede smo izgubili vse imetje, še zavedli se nismo; šlo je za golo življenje. Nato nas je udaril tudi na najbolj občutljivem mestu: izguba sinov, očetov, bratov, sester, ženinov. In kar je Jobu prizanesel, izguba domovine.

Petdeset let bo kmalu minilo od onega umika - za štirinajst dni. Ko bi takrat vedeli, kam v resnici vodi ona pot, moj Bog, saj bi bolje premislili, predno bi zapregli konje. A kaj, ko je bil svet tako čudno razburkan, da sosedu nisi mogel zaupati.

Kmalu po begu zaprepaščenost, boleča streznitev! Naših zaveznikov sploh ni! Sami smo na svetu, prepuščeni na milost in nemilost vélikih. Takrat so segli po našem družbenem telesu in začeli mesariti, rezati ude. Obglavili so nas, razčetrverili. Nezaslišana bol. Vetrinjska cerkev je bila priča naše smrtne groze, žalovanja, klicev na pomoč. Nema bolečina nam je zadrgnila goltanec. Ni bilo

besede, ki bi mogla izraziti bol ob prevari, ob izdaji, ob paranju živega telesa. Ostala je le še molitev. Naša usoda je bila samo še v božjih rokah. Nismo imeli zaveznikov, nismo imeli prijateljev. Domovina - mačeha nam je stregla po življenju. Brezdomci, brodolomci v porušenem svetu! In podivjanem - tam za mejo.

Begunska taborišča so bila kot tabori pred Turki. Preplašeno, goloroko ljudstvo, zbrano za umišljenim obrambnim zidovjem: v leseni kapeli - ob nenehni prošnji, naj Bog odvrne od nas šibo peklenskih sil. A tudi zaupna priprošnja k Mariji Pomagaj, naj nas obvaruje pred besom sovraštva. Naj nam izprosi novo zarjo, še enkrat upanje, morda novo obzorje. V novem svetu!

In vendar, ko smo končno zvedeli za datum odhoda, ko se je začetnih štirinajst dni zdaj raztegnilo čez morje v nedogled, ko je naše begunstvo prešlo v izseljenstvo - takrat se mi je v duši nekaj zavozlalo. Nekaj neznano hudega sem zaslutil in neke noči nisem in nisem mogel spati. Natiho sem jokal na taboriščnem pogradu - celo noč. Bi rekel, da ne vem zakaj. Nezadržno me je davila neznana bol, tesnobe ni hotelo biti konca. V globini duše sem moral slutiti usodnost tistega koraka. Čez véliko lužo! Da od tod nebo več poti nazaj! Domovina bo dokončno nedosegljiva, izgubljena. Srce je ostalo izprano in brezčutno. Varna taboriščna leta so se poslavljala za vedno. Takrat mi je bilo petnajst let.

Tako nas je tiste dni pregnanstva udarila šiba brezdomstva. To ni prazna beseda. Šele ko ga doživiš, se zaveš, kaj pomeni živeti pod milim nebom, brez domačega krova, izpostavljen neurju in pripeki. Ko si čisto brez zavetja! Tudi to grenko kapljo smo skusili.

V taboriščih smo še upali na vrnitev, na nenadno spremembo. Marija nas bo uslišala! A ko smo prepluli ocean, smo začutili v duši nepremostljivo razdaljo od domovine. Zdaj smo resnično brezdomci!

Reakcija je bila nagonska. Krčevito smo zagrabili za delo, mrzlično zgradili malo zasilne strehe nad seboj: družinske in društvene. Osrednja organizacija, razmejitev domovanja v tujem morju. Borno zatočišče za možnost preživetja. Krčevito smo "skup držali" ob prvi uri babilonske preizkušnje. Tako se je glavnina rešila. Zrasli so domovi, v njih je zagorel kres slovenstva. Zibelke so stekle. Nova zarja je napočila.

Tisti, ki so v prvem navdušenju leteli v objem nove domovine - da bi se pač rešili travme revolucije - so prišli iz dežja pod kap. Kmalu so spoznali, da le niso čisto enaki z domačini. Da nas sicer mnogo stvari družijo, tudi vera, a da nas preteklost brezprizivno loči. Tradicija ni igrača. Čutenje, zrenje, pojmovanje je različno. V

France Ahčin: Kosec - Patinirana glina

bistvenih rečeh se ne moreš istovetiti, če se še tako trudiš. Tako je marsikdo zabredel v čudno stanje, ko ne veš, kaj si in kdo si: ne tič ne miš. Priseljenska skupnost je preozka, krojnove domovine pa preohlapen; ni po moji meri!

In tako se zgodi, da priseljenec tava po tuji deželi kot izgubljen. Abstraktno bitje, gola bit, karkoli. Novi svet ga srka vase, a ko ga posrka, je ostal brez substance. Za nikogar nič ne pomeni, ne za svoje, ne za tuje. Tragična primera brezdomca.

Sicer pa vsi begunci nosimo v sebi travmo izgubljene domovine. V tem se razlikujemo od ekonomskih emigrantov. Zla usoda je tako sistematično tolkla po nas, da smo nekje prav globoko v podzavesti pristali na absolutno brezdomstvo. Na svetu nihče ne mara za nas. Za ene smo izdajalci, za druge prišleki, ki morajo biti hvaležni za kos kruha. Tako smo se takrat počutili kot zadnji primerki premaganega in na smrt obsojenega plemena. O, koliko jih je izumrlo v Ameriki!

Še pred nekaj leti je bilo tako. Ljudje, ki so odhajali na obisk v domovino, se niso mogli načuditi, da obstoja dežela, kjer se govori slovensko na ulici, v uradu, v trgovini, na vožnji. To je vendar nezaslišano, čisto nedoumljivo! Ali mar ni naša ljuba domovina pogreznjen svet, potopljen v globinah bratomornega divjanja? Ali ni zastala kot uročena, se spremenila v kruto začarano spako?

Ubogo srce - brezdomsko! Preveč se je naužilo grenke tujine! Koliko mož je leglo prerano v tujo zemljo - z žalostjo absolutnega brezdom(ovin)stva. V duši so nosili smrt že mnogo pred koncem: smrt domovine, smrt svetle podobe domačnosti. Vsi ti so molče trobentali po svetu: domovina, ako nimaš zame ljubezni, daj mi kamenja. A za mater-mačeho enostavno nismo obstojali. Izbrisala nas je iz sveta.

Da domovina še živi in da si je celo opomogla od nadlog "osvoboditve", o mili Bog, saj to je čudežno lepo, to je najslajše spoznanje po letih pregnanstva. Vedeti, da imaš dom, to je višek sreče.

Kako je bilo one dni, ko smo šli v širni svet, v Ameriko? Kaj smo takrat občutili? Naše strahove in upe nam dobro opiše drobna beležka moje tete Ane. Ladijski dnevnik ga imenujem. Od naše žlahte ni bil nihče kaj prida pismen; razen pisem ponavadi niso drugega pisali. Tudi teta Ana ni pisala dnevnika, kar vem, ne prej

ne pozneje. A ko smo odhajali v neznani tuji svet, je zvesto zapisovala dan za dnem v svojo beležko: "Dnevi odhoda iz Turina, 1. 1948." Škoda, da ni začela v Spitalu. Zelo kratki opisi, preprosti, a dobro izražajo prevladujoče občutje: odhajamo v tujino, daleč, predaleč od Domovine (vedno z veliko začetnico). Tole tudi preseneča. Šele Amerika bo tujina, v Evropi smo bili še doma; no, recimo, v taboriščih. Tam smo bili res še na pragu domovine. Odhajali smo v novi svet. Pa med prvim in drugim svetom se je raztegnila dolga vožnja čez veliko lužo. Šli smo v nepovratni svet.

9. decembra vkrcali se na ladjo, zvečer smo se začeli premikati - vsi zelo žalostni, ker smo zapuščali ljubo Domovino.

Zopet nismo mogli spati od premišljevanja kam se peljemo, po kaj in zakaj... v tuji svet. Čutimo se zapuščene..., ladja pa ne čuti našega gorja, gre kar naprej.

Začeli smo devetdnevnicco Marijinega popot'vanja.

25. decembra. V spominih smo bili pri sv. mašah, najbolj doma.

26. decembra. Obstali na morju pred Argentino. Prišla je argentinska komisija. Smo rekli, zdaj pa smo že pod njih komando.

Vse je s strahom gledalo: tam bo naša Domovina, tam bo naš grob.

In vendar, taista teta, ki tako globoko občuti izgubo domovine, ni mogla ne hotela slišati o vrnitvi. Tak strah je imela v kosteh, da je vedno ponavljala: Kamorkoli po svetu, samo domov ne! Travma revolucije je bila tako neizprosna. Tresti se je začela, če ji je kdo omenil možnost vrnitve.

— — —

Taka je bila naša Jobova zgodba. V toliko podobna svetopisemski, ker smo vse izgubili. A različna v tem, ker se je Jahve usmilil šele sinov in vnukov slovenskega Joba - brezdomca. Naši očaki so odhajali v zavesti skrajne krivičnosti.

Begunski Jeremija je takrat zapel pesem našega žalovanja: Črno mašo za pobite Slovence, za pregnane, begunce, izseljence. Nikdar niso dobili poplačanega, kar so pretrpeli zaradi svojega prepričanja. Kljub temu niso zatajili Boga, čeprav jih je preizkusil celo čez biblijsko mero. "Bog je dal, Bog je vzel, blagoslovljeno bodi Njegovo sveto ime." Taka je bila njihova vdanost v božjo voljo.

— — —

Bog nas je udaril s šibo begunstva in beraštva, in za novo domovino nam je naklonil cigansko deželo. S palmo mučeništva je kronal naše može in fante, a grozne praznine ob izgubi dragih bitij in doma ni zapolnil z ničemer. Argentina nam je sicer rezala bel kruh, a zemlje ni odstopila kmetom niti pedí. Za žito, za živino, za gozd, za gaj. Domotožje ni hotelo odnehati. Posebno spomladi, ko se zemlja prebuja, drevje brsti, ko gruda kliče po kmetovi roki, naj jo poseje, požegna, naj jo ogovarja.

Ne, ni bilo tlačanstvo naše novosvetsko pionirstvo. Prva leta ni bila ravno skopa z nami; takrat je bilo še blagostanje. A kako naj nadomesti pravo domovino? Kako naj preseže prvo ljubezen? Kako naj pričara v Babilon trenutek, ko je pri fari zazvonilo angelovo češčenje in so iz sedmih gričev odgovorili zvonovi s podružnic? Za kmečke ljudi je bila sprememba preprosto travmatična.

Ko je oče omagal, tudi zaradi domotožja, zelo prerano, smo mu na grob napisali:

“Posestnik nekdej na Rodici,
Počivaj mirno v tuji zemlji.”

Počivaj, Andrej, v gredici
žalosti in samote.
Naj ti šop trave zelení
za travnike in polja,
ki jih ni.

V DEŽELI RAJSKOMILI

8. julija 1992. Na Brezjah.

Avtobus me je predaleč zapeljal, še čez Črnivec. Da nima postaje na Brezjah! Zato sem malo zamudil. Cerkev polna argentinskih Slovencev. Iščem znani in znameniti Marijin oltar. Vedno sem mislil, da je v glavnem oltarju, pa je pri stranskem. Šele po maši smo šli k Mariji Pomagaj, molili in peli. Seveda ni mogla manjkati Marija skoz' življenje.

Pozdravljanja pred baziliko kar ni bilo konca. Bili so tudi znanci iz Severne, pa naši vrnjenci v Slovenijo. Končno še prozdrav nadškofa Šuštarja.

Vesel sem Janinega pisma. Sem pa tja se kar začudim ob dejstvu, da imam onkraj morja ženo in otroke. Sem tako zagledan v Slovenijo! Kot da bi bila ta in Argentina svetova vsak zase.

Seveda, tu sem odkril tisti svet, ki je bil v meni zakopan toliko let. Zdaj se mi zdi umišljen oni drugi. A počasi pristajam spet v realnost. Rodica je že rutina, vsakdanjost. Iščem novih doživetij, skrivnih obzorij. Sicer sem svoja paradigmatična doživetja že imel, po milosti božji. Eno mi še manjka, tisto, ki bi mi moglo utrditi vero in sprostiti ljubezen do domovine: srečanje v besedi. Da bi me potrdila v besedi. Zato že nestrpno pričakujem Franceta; za izmenjavo misli, za ogledalo besede.

9. julija.

Kratek izlet k izviru Kamniške Bistrice. Kristalno čista teče izpod gore; ni zastonj bistrica.

Nato se oglasimo v Rafolčah pri sorodnikih, pri Úklnovih; Ihanski Brezniki izhajajo iz te rodbine. Na sliko sem ujel leseno uto na dvorišču v razkošju rož od vrha do tal. Begonije v živordečem cvetju. In seveda naši daljni sestrični.

Janez Šubelj mi je skončal krono na zobu. Ko sem ga vprašal za račun, ni hotel ničesar. Naj vzamem kot izraz prijateljstva izpred petdesetih let. Oba, on in žena, sta res prijazna. Zdi se mi kot da poosebljata gostoljubnost domovine.

Na večer je povabil skupnega prijatelja Vínka, sošolca iz jarških klopi. Bil je eden od naše bande na rodiških igrah.

Pa se je Janez pošalil, češ, tale možakar sprašuje za neko mizarsko delo, če si pri volji. Da bi videli, če me bo spoznal. Tako sem zaigral vlogo neznanca. Hitro sem videl, da je on še ravno tak kot nekdanj. A on me ni zadel.

Srečanje in prepoznanje je bilo ganljivo. Eno celo življenje nas ločuje, a otroška leta nas še družijo. Dolgo v noč smo obujali spomine, dobršen del v mojo zadrego. O, koliko reči sem pozabil! Ne samo osebe, tudi kaka domačija mi je ušla iz spomina. Včasih se mi potem kaj posveti, a na prvi poskus mi kar ne gre v račune, kje je bilo pri Kosu, pri M'ganu, pri Ulčarju.

11. julija.

Po zajtrku sem se podal peš na dolgo turo. Od doma čez polje na Loko, pri Jabelski graščini sem šel v hrib, na Dobeno, in potem po mengeških hribih. Vse lepo markirano. Namenjen sem bil v Mengeš, a na lepem je znakov zmanjkalo, ubral sem napačno pot in prišel v Šinkov Turn. Vsega skupaj sem hodil štiri ure in reči moram, da sem se utrudil. Zato sem poskusil z avtostopom. Na moje začudenje me je takoj drugi avto pobral. Mislil sem si: v Argentini bi čakal zaman.

Gozdna steza ponekod čudovita, kot v pravljicah, drugod nerodni, zamočvirjeni kolovoz. Gozd bajno lep. Le borovnic ni bilo nič in, čudno, ptičev tudi zelo malo. Enega zajca sem splasil, drugače pa nisem srečal žive duše. Na Dobenu sem šel v gostilno k Ručigaju na sok. Vem, da je naša daljna žlahta, z atom smo gori hodili po med. A gospa, ki je bila doma, ni dosti vedela o tem.

Jabelski grad sem imel namen obiskat, a je poln stanovalcev, čeprav je slabo vzdrževan. Verjetno južni bratje. Naša kmetija je bila podložna jabelskim gospodom, nato smo bili že polsvobodnjaki.

Nedelja 12. julija '92.

Sv. Mohor in Fortunat, grobeljska patrona. Torej je danes žegnanje. Že včeraj popoldne je pritrkavalo na vse mile viže. Danes na vse zgodaj spet. Glas zvonov je isti kot nekdanj, ko sem sam pomagal pritrkavati. Je veselo oznanilo, v fortissimih je mogočna pesem, potem spet mili glas izročila in še klic iz nadčasovnosti. Nekaj vznemirljivega je v zvonjenju. Mengeško pritrkavanje sem včeraj ujel prav pod stolpom. Tako silovito in slovesno je pelo in brnelo, da me je pretreslo v dno duše. Saj, z bratom sva prišla na pokopališče. Tudi njegov sin počiva v družinskem grobu. Ob spominu na vse naše prednike pa na grobove v tujini - vsem je bil domač ta glas zvonov - ob tem spominjanju (recordare) se mi je naša rodbinska in družinska zgodba strnila v spoznanje Previdnosti.

Za k deveti maši je lilo kot iz škafa. Nace naju je peljal. Vendar je bila grobeljska cerkev polna. Žegnanjsko razpoloženje, na koru mladenke, angelski glasovi, čisti, ubrani, lahkotni kot mladost. Mašuje frančiškanski pater, njegov nastop je simpatičen a vendar dostojanstven, njegova beseda preprosta in globoka, pa nevsiljivo prepričljiva, izbrana in temeljita. Pristen pričevalec evangeljskega sporočila.

Vse to se mi je zlilo v prelepo doživetje. Jelovškove freske, mašno opravilo, srenja vernikov pa angelsko petje - vse to ožarjeno s prebujenimi spomini. Po tem trenutku sem hrepenel desetletja. Danes se mi izpolnjuje srčna želja snidenja.

Ampak v Slovenijo ne prihajam sam. S sabo prinašam misli, želje in sanje mojih dragih, ki so že odšli in počivajo v daljni Argentini: očeta, matere, tete, brata in drugih. Vem za njihovo domotožje, za vročo željo, da bi domovina spet zadobila materinski obraz. Ni jim bil naklonjen tale trenutek. Zato doživljam ta praznik tudi s silo njihovega hrepenenja, ki je ostalo nepotešeno. Poslušam

glorijo grobeljskih zvonov in molitev tega občestva v ključu njihove želje po vrnitvi, po spravi, po bratstvu, po pravičnosti, po svobodni Sloveniji.

Proti večeru prišel France, prtljažnik poln laških dobrot, od vina do kave. Pa kot vedno, poln optimizma in velikih idej. Pri večerji smo obujali spomine, posebno rodbinske. Dve simpatični anekdoti o pradedu Šimnu. Tu le ena. Ko je bil že zelo star in je hodil s palico, je še zahajal v Mengeš k maši. A predno je stopil v vas, je palico skril v koruzo in nato zelo vzravnan šel proti cerkvi.

16. julija

Včeraj po opravkih v Kranju, nato sem moral nazaj v Ljubljano. Postopki za državljanstvo, prevodi, čakanje. Na večer na Brnik, Francka je prišla. Čez nekaj dni bo zgodovinsko snidenje.

Na voznjah spoznavam, da je Slovenija izredno lepa dežela. Zeleni hribi, visoke planine, prostrane ravnine kot sorško polje, ljubljanska kotlina; vsepovsod skrbno obdelano: žito je že zlatorumeno, koruza bujno zelena. Po gričih pripete kmetije, pa v vsakem naselju cerkvica. Tu pa tam mogočna božjepotna cerkev. Včeraj smo šli po poti našega begunstva: Mengeš - Komenda - in vmesne vasi do Brnika. En moj stric je živel v Suhadolah. Nikogar ni za njim.

Dopoldne v Arboretumu, Volčji Potok.

Dve uri smo se sprehajali in nismo vsega odhodili. Čudovito lepi kottički: livade v okviru raznolikega drevja, potok, bajer, mnogo cvetja, listje v različnih barvah, pa ni jesen, ampak poletje v vsem svojem sijaju. Mnogo smo slikali; ni težko najti edinstven okvir.

Sedim pod napuščem poslopja nasproti hleva. Lastovke krmijo mladiče, gnezdo je na istem mestu kot pred petdesetimi leti - v hlevu. Bliskovito se zapodi skozi vrata, bliskovito odleti na lov. Letos je že druga izlega. Nedolgo tega je pastirčka odslovila svoje mladiče izpod našega kukerla. Zelo posrečeno mahajo z dolgim repom kot v pozdrav. V Argentini jih ni.

Na kratko zadnje beležke.

Včasih sem zapisoval na hitro, zato tudi površno. Dogodki so si sledili prenašlo, da bi mogel vse prebaviti. Komaj vtisi ali le gola dejstva.

S Francetom na Gorenjsko; Bled in Bohinj v enem popoldnevu, preveč in premalo. S čolnom na otok bleški, zvon priprošnje. Zdaj

gledam pred sabo ta kinč nebeški, ta simbol slovenstva. Isto v Bohinju! Celo življenje sem bral in čul o teh krasotah, zdaj jih občudujem v sijaju julijskega sonca.

Lepo naključje. V blejskem jezeru so se kopali Ložarjevi iz Pariza. Povabili so nas na večerjo. Iz vseh vetrov sveta pritepeni - modrujemo v Bohinjski Beli - ob jelenovem golažu.

Naslednji dan spet k sorodnikom v Rafolče, kot če bi rekel, znova brskat za koreninami. K Uklnovim in k Fajdigovim.

19. julija.

Nedeljsko jutro, k sedmi maši zvoni v Domžalah. Kot iz daljnih otroških let, tako se oglašja zvon. Kot da bi prebil razdaljo petdesetih let. Preteklost se je zlila s sedanostjo. Nekaj prazničnega zaveje preko jutra, ko se oglasi skrivnostni glas zvonov.

Ob desetih nova maša v Moravčah: Toni Burja, lanuški rojak in Franci Klopčič. France in Lenček sta somaševala.

Ja, moravska srenja! Vse je bilo zbrano za to slovesnost! Ljudstvo v zakmašnih gvantih, narodne noše, godba, pevski zbor, gotovo tudi firbci. Ob pritrkavanju se je praznično razpoloženje stopnjevalo. Znani obrazi iz Argentine. Bil je izredno lep ljudski praznik, vseskozi, od vstopa novomašnikov preko slovesne sv. maše do ofra, ko sta nam slavljenca podajala roko. Pred cerkvijo je znova udarila godba na pihala, pa spet zvonovi in še pevski zbor, ki je bil, je treba priznati, na odlični ravni. - Kako živo je moravško občestvo vernih!

Mislil sem na poznane Moravčane tam čez lužo, na Daneta, na Lavričeve, Javorškove.

Po prazničnem kosilu, že doma, smo šli na žegnanje v Dol h Kajžarjevim. In glej, ni bil tam samo Ivan, ampak tudi Lojze z družino: torej Raquel, Carolina Ezequiel in Santiago.

Pri Fernihtovi Francki sem marsikaj zvedel o Rahnetovih. Tudi stare slike smo gledali, iz zapuščine tete Katarine. Med njimi tudi dopisnica mojega očeta iz leta 15, ko ji piše od vojakov. Zame dragocenost. Mislim, da sem dopolnil sliko Rahnetove žlahte. Tudi v domžalsko knjižnico sem šel in še prebiral Bernika. Zapisal sem si, kar se nanaša na naše prednike. Tirolci vseskozi prisotni. Rodelte le še kot hišno ime, med posestniki jih ni.

Julijski sončni svet! Pravzaprav canícula, pasji dnevi. Danes je izredno vroče, želim si kopanja. V senci pod orehom sedimo. Lastovki pridno priletavata v hlev k mladičem. Hero spi poleg nas. Rodica se je potuhnila kot v poletni "siesti". Dvorišče žari v popoldanskem soncu.

24. julija.

Takoj po zajtrku se začnejo voščila. Najprej domači, podarijo mi švicarsko uro. V tistem kliče telefon - in mi vošči Francka. Medtem Stanka pripravi štamperle za na zdravje, pa spet darilo. Kmalu nato se pripelje Francka z darili. Srečen sem, zadovoljen. Rojstni dan praznujem v hiši, kjer sem bil rojen. Po tako dolgem ovinku! Nahajam se med domačimi, mislim pa na svoje drage tam daleč za morjem. Brez dvoma se v mislih srečavamo.

25. julija. Snidenje na Rodici.

Slavje je dokumentirano, Jože Cerar vse snema, od kosila preko malice do maše in slovesa. Škoda, da nismo za video kaj pripravili. Vse je ena sama improvizacija. Drug čez drugega govorimo, kot je pač pri omizju navadno. Po moje je malo preveč prazne slame. Pa dogodek bi moral biti boljše uokvirjen. Maša v Grobljah bo še najboljši del.

Srečanje je bilo lépo in pomembno. Po tolikih letih (47) smo se zbrali v rojstni hiši vsi še živi bratje in sestre. Spominjali smo se tudi stoletnice rojstva naših staršev. France je o tem povedal lepe misli. Zahvala za gostijo gre Tončki, Nacetu, Poloni, Nini in Saški. Od ožje žlahte so bile še Francka Štajner, pa Johca in Dana.

Nihče ni pripravil govorance za to priložnost, a ko bi jo, bi moral omeniti vsaj tole. Da smo raztepeni po vsem svetu: Francka je prišla iz Pariza, France iz Rima, midva z Maro iz Argentine, Nace nam je čuval dom vsa ta desetletja. Tone je obležal v pampi. In kaj si je želel pred smrtjo, ko je bil že v pasti terapije? Domačega polja in kakega kmečkega zdravila. Domovina bi ga ozdravila. Andrej je omahnil v brezno komunistične justice - nekje v Hrastniku. Tudi onadva sta bila med nami, pa rajni oče, mama, teta, vsi smo bili zbrani pod napuščem gospodarskega poslopja Vadamove domačije in slavili izredno snidenje. Video jih ni posnel, a bili so v naših mislih, bili na slikah, ki smo si jih ogledovali. Domnevno na eni celo pradedŠimen. Od njega naprej je vse fotografsko dokumentirano.

29. julija.

Zavedam se, da postajam preveč turističen. Vendar moram navesti še dva izleta križem Slovenije. Počasi dopolnjujem svoj domovinski zemljepis.

Na Franckino povabilo celodnevni izlet na Mirenski grad. Prvikrat v življenju gledam Nanos, Vipavsko dolino, Goriška brda. Postojnska jama je seveda velika zanimivost, a za osebno doživetje lepote imam rajši hribe in doline; na odprtem. Ogled

mirenske cerkve, samostana, srečanje z g. Boljko (bivši moj predstojnik v Escobarju), blaga duša, po spominu; kot je blag njegov pogled, izraz, beseda. Brat Lojze nama razkazuje posestvo, kjer veselo kmetuje.

Po kosilu še na Sveto goro, priprošnja k Mariji, bežen ogled znamenite božje poti. Izredno lep razgled na vse strani. Soteska Soče kot globoko brezno.

Nazaj grede obiščemo moderno cerkev v Novi Gorici. Nekaj posebnega! Kristus v glavnem oltarju je skoro grotesken, a vendar impozanten. Križev pot je skrajna sinteza, les robato obdelan. Svetišče lepo uresničuje zamisel občestva. Verjetno za modernega človeka bolj razumljiva simbolika. Nekaj vznemirljivega je v prostoru. Zanimiv, pristrčen pogovor z mladim kaplanom.

Obe vožnji, tja in nazaj, eno samo začudenje nad lepoto Slovenije. Domov grede gremo namreč po drugi cesti. Iz Vipavske doline na Črni vrh, Logatec. Bajne dolinice z naselji!

30. julija.

Spet ves dan od doma. Milan in Stanka sta naju povabila v gorenjski kot. Kranjska gora, do izvira Save, nato Tamar, od tam na Vršič. Zdaj vem, o čem poje pesem Tamar. Hodili smo razmeroma malo, a vozili smo se po takih poteh, da je skoro neverjetno. Ko sem že mislil, da hujše strmine kot na Vršič sploh ne more biti, glej smo se spustili še v globljo, v dolino Trente, do izvira Soče. In potem nazaj, po stotih ovinkih, še enkrat na vrh, do prelaza. Tam ogled vseh okoliških orjakov. Kar nepopisno je, kako se vidi dno doline z vrha, in obratno, kako veličastno kipijo k nebu vršaci, ko jih gledaš z dna soteske. Nekaj posnetkov, nekaj razglednic kot nadomestilo za besede. A nobena slika ne more zajeti vse mogočnosti teh gorá, sotesk, grebenov, grap in prepadov.

Za slovo od Gorenjske še večerja na Brezjah.

— — —

Navsezgodaj lastovičji koncert na dvorišču: veselo in kar neutrudno so žgolele, dokler niso šle na lov. Pred dnevi sta se dva mladička speljala iz našega gnezda. Starša jih spremljata v vsakem poletu. A naslednjo noč je sosedova mačka zadavila ostale tri.

— — —

4. avgusta 1992, *Dražica na Pagu*.

Včeraj skoro ves dan na vožnji. Huda vročina. Do Reke, z vlakom, je še šlo, a vožnja z avtobusom je bila dolga in naporna

zaradi vročine. Sicer pa čisto v redu: prišli smo ob napovedani uri. France naju je čakal v Novalji.

Dalmacija je kamenita, kot si je nisem predstavljal. Córdoba je v primeri gaj. Kamenita, puščavska, divja, golo skalovje, mnogo trnja. A podnebje je milo, voda prozorna, mirna, prijazna.

Takoj po prihodu sem šel v morje: deset minut hoda. Voda gorka, pregorka za razgretega potnika, odlična za plavanje. Pogrešal pa bom peščene plaže, kot so argentinske. Za sprehod, za igro, za tek po mehki mivki.

Kaj odkrivam tukaj? Koncert skržatov je nenehen, neutruden, vesoljen; to je dalmatinska hvalnica Stvarniku. Na vsakem drevesu jih je nešteto; muzicirajo v zboru in strogo po taktu. Je monotona pesem, a goreča, vsa sončna; prej ali slej te zajame v svoje strune. Sinoči smo šli večerjat k Ivici, pa je predvajal melodično mediteransko glasbo. Skržati so zelo posrečeno spremljali, podobno kot brazilske marake, rožiči.

Canícula, pasja vročina. Za siesto vse gori, kamenje, poti, robidovje, nebesni svod, sredozemsko sonce nima kaj zavidati, recimo, mendoškemu, ali planinskemu v Córdoba. Popoldansko sonce je absoluten vladar, njegov zakon je neizprosni. Nobena senca ne zaleže, ni oblaka na obzorju, ni premirja v tej dalmatinski peči - do noči. Morje bo oddih, a bolj proti večeru. V naših luknjah se skrivamo kakor slinarji. Pesem skržatov bo kmalu dosegla svoj trans. Norost vesoljnega ognja, ekstaza svetlobe in zmagoslavne vročine.

5. avgusta.

Dopoldne sva se kopala ob pomolu v malem zalivu, prav tam, kjer se obala zaobrne bolj proti zahodu. Kakih dvajset metrov obale je peščene, zelo fin, bel pesek, ki sega tudi še v globino morja, kot bela lisa. Drugače je pa dno kamenito, nevarno za hojo. Kljub temu, da sem zelo pazil, sem se že malo porezal. Ta zalivček je siguran. S pomola bi se dalo skakati v vodo, a to me ne mika.

Študiram zemljevid otoka. Nahajamo se skoro na skrajni severni konici Paga: le deset kilometrov je še do rta Lun. Proti jugovzhodu jih je še štirideset. Zelo razgibana geografija.

6. avgusta.

Neomajno in neomejeno kraljevanje Intija - boga sonca. Dopoldne je sprehod do morja kar prijeten. Nazaj grede, navkreber, je trening za v gore. Danes sem plaval kot še nikdar, verjetno kar sto metrov od pomola, do bližnje pečine, tam malo na sonce in nazaj.

Raziskujem obalo, kje se da pristati, kje ne. Ponehoda so prav ostri robovi, hitro kaj skupiš na nogi. Tudi ne bi rad stopil na morskega ježka. Peščen zaliv je samo za naju.

Sledi v španščini. Prevajam.

Morje je ogledalo. V megleni daljavi se vidi otok Lošinj. Bele jadrnice plovejo po ožini, sem pa tja glasna lanča ali silen ladijski motor. Drugače je vse mirno: prosojno sinjemodro nebo in modrozeleno morje. Praznik skržatov! Njihova vreščeča pesem napolnjuje vse kotičke dneva. To je Bakhovo navdušenje, ko dozori jadransko poletje; sveti delirij pred mogočnim Febusom; prepevanje od prvega do zadnjega sonca dneva, brez počitka in brez mej; orgastična pesem, ki se je vžgala v samem sončnem plamenu. To so valovi ognja in luči, ki so se zlili v hvalospev.

Ko primerjam to koralno maso -vsenavzočo- s samotnim murnovim čri-čri, ugotovim, da je črček silno obziren in skoro zadržan. Previdno poskuša svoje gosli, ko pada noč. Potem zaigra, recimo, solo pizzicato in čaka na odgovor v molu. Drugi del je duo na kontrapunkt, malokdaj na tri glasove. Drug drugemu odgovarjata iz pametne razdalje.

Zvečer z bratom klepetava dolgo v noč. Zvezdnato nebo šepeta o svoji vseмирski skrivnosti. Utrinki so kot klicaji, skrivni znaki. Črčki spremljajo žuborenje misli. Prvi krajec visi nad morjem kot pol hlebca sira, vedno niže pada proti vodnemu ogledalu. Noč je vedra in starodavna, okus ima po starih sredozemskih mitih, po dobi junakov in modrijanov. Logos išče obzorje na zvezdnatem nebu, v ugankah pokopanih časov. Noč mirno polzi naprej, Mali voz jo meri v sideralni razsežnosti.

7 avgusta.

Zjutraj nekoliko dela, potem pa hitro v morje, v zaliv s peščeno plažo. Vsa obala, od ceste do pomola, -petsto metrov- vsa samo zame. Premerim novo "morsko" smer, od pomola nazaj do tretje skale. Potrebujem cilj in oporišče, malo pristanem, malo raziščem, pa nazaj v bazo.

V tem se približa gumijast motorni čoln, zavije v pristanišče in glej, trije angelci poskačejo na kopno, tri deklice. Popolne v svoji postavi kot delo božjih rok; nedolžne, igrive, čebljajo med sabo kot male papige. Nekaj časa se igrajo v pesku, končno se začnejo obmetavati z mivko, kar je seveda uvod za v vodo. Pa ne gredo previdno in počasi po peščenih tleh. Po pomolu z zaletom - skok v globino. Ena se malo obotavlja, boji se, a končno skoči za njima.

V vodi kot račke, malo pod vodo, malo sem, malo tja, na brzino - kravl - pa po žabje in še vnak. Nato ven in znova eleganten skok.

Meni je bilo malce nerodno, zijal sem kot v videnju v to angelsko trojico. Gruntal, kako bi jih ogovoril; koliko znam hrvatski? Vprašam: Od kuda ste došle?, in ona, ovalni obrazek, na fanta ostrižena: Iz Potočnice!

Hip razočaranja. Ako bi bila rekla: iz bajne dežele ali iz rajskih poljan ali "de la insula fortunata", bi bil lažje verjel. Iz Potočnice! Najbližji zaselek proti jugu. Vsakakor zdravi, bujni poganjki iz zdravih korenin. Bi sklepal, da današnja mladina prihaja manj obremenjena v življenje. Nekaj karme smo pa le izprali iz naših src z osveščanjem.

8. avgusta

Zunaj razsaja sončna nevihta, srdito, neizprosno.

Dopoldne že ob pol desetih na kopanje. Nikjer nikogar na obali. Potem prideta še dve dekleti v zaliv.

Doživljam čudovite stvari. Podnevi v ognju in v morju, zvečer se predajam prijetnemu hladu. Nikamor se ne mudi. Ko zaplavam v "mare nostrum" - tako prijazno, domače - vem da drsim po snovi, kjer so pluli staroveški heroji. Ko zlezem na skalo ob obali, morda ponavljam Jazonove stopinje, ali Odisejeve. V prikaznih videvam sirene; pesmi slišim, ki niso, da bi jih komu pravil. Blizu originarnih dni se nahajam. Črički in skržati me spominjajo na starega Ezopa. Sinoči je lisica dolgo zavijala v noč. Na večer se čuje meket ovac: matere kličejo jagenjčke; morda se kje blizu klati volk.

Ko se sence dovolj podaljšajo, končno pojenja glasbena norost na drevesih. Takrat se ubogljivo najavi zefir, da nas reši gorečnosti dneva. Vetrič, ki spominja na bukolično dobo, ko se je rojeval sredozemski svet. Tisti hip murnova zgovornost pripravi k molku vse pojme, vse izmišljene besede. Zabriše vse nepotrebno in vabi, naj se predamo le bistvom. Nastopi anamnesis - spominjanje.

Na neki instanci tega dogajanja, pri svojem viru, je bil ta svet preprostejši, čistejši, življenje bolj neposredno. Tako preprosto kot čričkov spev v jasni noči.

Tam doli se čuje šepet morja. Nad nami zvezdnati svod, poškopljen s Herinim mlekom - via lactea. Na sredi tale lučka neznanega izvora, zavest, ki se sprašuje po svoji istovetnosti in svojem smislu. Sredi neizmernih planjav časa in prostora.

9. avgusta

Sinoči poslovilna večerja doli ob morju. Mate nas je povabil, on sam je ulovil ribe za 'fišpaprikaš', ki jih je sijajno pripravila Jasna. Pred dnevi nas je pogostil na svojem domu v Novalji. Izredno prijazni ljudje. Imponirala mi je Matejeva razglednost, politična in kulturna, pa njihova poštenost. Prijateljstvo se ni nič skrhalo, odkar smo vsak na svoje s Hrvati.

Nedelja, zgodaj maša, zasebna, intimna, družinska: France, Mara in jaz. Naše misli romajo preko gorá in preko morja - k našim dragim, a tudi preko časovne dimenzije pristajajo v bistvenih skrivnostih življenja.

Medtem ko otok gorí v popoldanskem soncu, v brlogu razbiram misli. Pečine so razgreta peč. Vleče jugozahodnik. Morje je bilo dopoldne valovito kot še noben dan. Vendar sem dosti preplaval. Ali se pripravlja k nevihti? Bog daj!

Sem pa tja se zahodim po ovčjih stezah med ogradami, med trnjem. Zelo lep osat sem odkril; če ga zvrha gledaš, je sinjeplav, pa s tako delikatno strukturo, kot to samo natura zna. Perfektna geometrija, čudovita forma. Robidovje zavzema vedno večje površine; osvojilo si je že vse kamenite ograde, pokriva cele parcele, vzpenja se na nizko drevje, na figovce, olive. Robid sem se že preobjedel. Zoreti so začele fige, črne in bele. Vsak dan jih bo več in nihče jih ne bo obiral. Koliko bi jih nasušil, če bi ostal več časa.

Kako je z mojo orientacijo? Magnetni kristalčki v telesu se mi nedvomno naravnavajo proti severu, sicer komaj zaznavno, a vendar. Proti severu iščem sonce, mesec, pa ugotovim, da je njuna pot po južni polobli. Čutim, da se stvari ne skladajo, nekaj je narobe, moj svet je na glavo postavljen.

11. avgusta.

Rodica.

Dnevi romanja se mi iztekajo. Jadranska obala me je očarala. Bilo je nekaj zelo lepih presenečenj, nekaj dragocenih doživetij. Spoznal sem svojski svet, ki je prisoten le še v zapuščenih hišah in neštetih ogradah. V zanemarjenih oljkinih nasadih. Pastirski Pag je danes komaj še spomin. Ob glavni cesti, kjer se zavije v Dražico, stoji zelo staro, razpadajoče znamenje. Pa me je gnala radovednost, da sem šel gledat, kateri svetnik je notri. Slika je obledela, komaj se še da prepoznati: Sv. Janez Krstnik z ovčko, še kot deček. On je bil njihov zavetnik. Pravi simbol: svet, ki izginja.

Zadnji dnevi na Rodici. Skoro že v znamenju slovesa hočeva čim več videti, obiskati še tiste kraje, ki so takorekoč obvezni.

13. avgusta.

Slava in Stane sta naju povabila na celodneven izlet. Še enkrat na Štajersko, v Logarsko dolino, pa do izvira Savinje. Tja grede smo šli skozi Gornji Grad, pozdravil sem Novo Štifo; nazaj grede skozi Motnik, Špitalič in Tuhinjsko dolino. Zgornja Savinjska, Logarska dolina, res nepopisne lepote. V mojih očeh je polno slik o teh čudovitih krajih. Posebno so mi všeč ozke soteske, bujno zelenje, samotna naselja. Pravi biseri!

Začudenje, ko smo prišli na Okrešelj. Kar velika gruča ljudi je bila gori. Še imajo smisel za planine, za strme gorske steze, za malo muje. In to je bil navaden dan! Po grebenih Savinjskih Alp smo videli premikajoče se pičice: pravi planinci! Suša se pozna tudi pri slapu Rinka. Izlet mi je nudil priložnost, da sem depolnil romanje k (iz)-virom slovenskih sester Save, Soče, Savinje.

Za kosilo sta naju gostitelja 'častila' pri Atelšku v Savinjski Rečici. Prvovrstna kuhinja in kar preobilna južina! Od tod še v bližnji Savinjski gaj v Mozirju.

Naj navedemv zvezi s tem anekdoto, ki se mi je pripetila že doma, v B.A. S sosedovim fantom smo gledali slike s potovanja. Prevladujejo družinske, pokrajinske, nekaj je svetovljanskih. Ko jih je bilo konec, je malce razočaran vprašal: Y las fotos de las chicas? Češ, kakšna so pa slovenska dekleta. In tudi: Toliko sveta, pa nobene trofeje? To je za argentinske pojme nezaslišano, izguba časa.

In sem pomislil, res, neroden sem bil, nobene slovenske Cvetke nisem ovekovečil na filmu. Spomnil sem se Urše. Da se nisem z njo slikal v Savinjskem gaju! Ja, slučajno smo se srečali, Stanetovi znanci so: njena mama, bratec in ona, lepotica. Ves gaj smo skupaj prehodili. Jaz sem bil očaran od njene mladostne lepote. Kot bi bila prav tisti dan svetcela!

Lepa blondinka, slovenski tip, mnogo miline v pogledu, ne preveč ognja. Pravkar svetela rožica, vsa dehteča, v delikatno bledih, slonokoščenih odtenkih barv, njen stas pa tak kot angelska glorijska! Kako da je nisem ujel na sliko? Da nisem pristal z oblakov! Najlepša deklica, kar sem jih videl križem Slovenije, in ne iz-
vzemam bele Ljubljane. Nepogrešljiva napaka!

Bog te blagoslovi, cvet naših deklet, lep kot zarja. Prešeren ti je pel "al lepši od Urške bilo ni nobene"; pazi se podobnih zapletov. Simbol mlade Slovenije!

18. avgusta.

Slovo od Slovenije poteka v znamenju slovenske besede. Prof. A. Pirnat je naš vodič, France voznik na popotovanju, ne sicer od Litije do Čateža, pač pa od Rašice do Sv. Gregorja. Spotoma si ogledamo grad Turjak in se spominjamo tragike tega slovenskega Alcázarja. Druga postaja je Trubarjeva rojstna domačija v Rašici. Ogledamo si hišo, žago, muzej, spomenik pred vasjo; uživamo ob njegovih ganljivih tekstih, na pr. "sturimo zhloueka an Pild de bo nam glih..." Odhajamo z reminiscenco na reformatorske čase.

Pot nas pelje naprej v Podsmreko, kjer je bil rojen Stritar. Ko izstopimo pred hišo, smo se menda nekaj obirali, in ogledovali, kje in kam. Na dvorišču v senci je bila zbrana družina, tudi oni so gledali, verjetno ugibali o nenavadni registraciji. Pa nas povabi možakar: Le naprej, kaj se pa bajite! Tako lepo melodično po dolensko je povedal, da nas je pri priči spravil v židano voljo. Gospa je brala knjigo, pa ni bil Stritar, je pa ona njegova pranečakinja. Še podpis v knjigi obiskovalcev, nekaj slik in že se poslavljamo od vesele in prijazne družine: ljudje polni domislic, šegave narave, ki še ohranjajo slikovito dolensko narečje.

Preko Slevice - kjer pomislimo na Turke - gremo v Retje, kjer se je rodil Levstik; pred njegovim spomenikom malo zaškrtaemo. Če sem prav slišal, še stoji kozolec, kjer je pisal Martina Krpana.

V Maršičih spet ustavimo, radi bi v cerkev sv. Urha; uslužna gospa nam preskrbi "ključ", vreden tega imena, starinski, enako kot freske v notranjosti. Na levi strani oltarja je znamenita lisica romarica. Cerkev obnavljajo.

Na Sv. Gregorju je stala rojstna hiša J. E. Kreka. Spominska plošča še o tem priča. O podobi v glavnem oltarju sklepam, da je sv. Gregorja Velikega, mislim, da ima knjigo v roki. Tam tudi stoji rojstna hiša našega mentorja, prof. Pirnata, stara kajžarska hiša, s slamo krita, pol zidana, pol lesena, zelo skromna za današnje pojme. Tako je ohranjena, da bi mogla služiti za etnografski muzej, še s starinsko opravo, s črno kuhinjo. A jo še uporabljajo za svojevrsten vikend: kadar se kdo hoče zateči v dobre stare čase. Tako si predstavljam.

S tega kraja je zelo lep razgled na vse strani: hribovita okolica Dolenske, Notranjske, proti jugu kočevski gozdovi, proti severu Karavanke. Spremljevalec mi razlaga: Tistile hriboviti pas proti jugu, tam je že hrvaška meja. Kakih trideset kilometrov, tako blizu se je videlo! Na severno stran, malenkost čez ljubljansko kotlino,

tam je naša severna meja. Takrat sem se zavedal majhnosti moje domovine. Komaj kar oko zaobseže z enega kraja. Za eno dobro prgišče je naše zemlje! To niso nepregledna pogorja ali neizmerne planjave, kot smo vajeni tam doli. Res jo je Bog obdaril z obema rokama, prav je povedal Cankar, a da je naš košček planeta tako tesno odmerjen, tega si do danes nisem predstavljal. Zdaj sem videl na lastne oči. Res pa je tudi, da je taka razsežnost po človeški meri kar pripravna.

19. avgusta.

Zadnji dan na Rodici. Dogodki se vrstijo v silni naglici. Komaj jih ujamem v posnetek. Slika pred cerkvijo v Grobljah, zadaj kameniti stebri; slovo v plavem. Še isti dan na Krtino, na žegnanjsko slavlje. Pa slovo od nekdanjih sošolcev, sorodnikov, od Stražarjevih, od Maričke. In seveda spominki, darila, knjige: Sveta si zemlja. Zakladi Slovenije, Trubarjev Catechismus, Gregorčič, Župančič in še. Na predvečer odhoda zakuska pri Poloni in Sašotu.

In že je tu čas odhoda. Zadnja slika: na ljubljanski postaji ožji sorodniki, v ozadju vlaki. Tudi kaka solza se je zasvetila v očeh. Tončka, Andrej in Nace so najbolj emotivni. Ljubka Sašika edinkrat na sliki. Vlak potegne: Trst, Rim.

Postojna, pol šestih, vroče kot v peči. Polja in travniki trpijo zaradi suše, gozdovi so še lepi.

Sežana, zamenjava sprevodnikov, kontrola potnih listov. Zelo prijazen fant. Eno uro čakanja, čeprav je vlak prazen.

V kratkem bomo prestopili slovensko mejo, poslavljam se od domovine. Koliko lepih doživetij, izletov, mnogo srečanj. Eno upanje, ena utopija. Vse je v božjih rokah.

20. avgusta. Rim.

Dopoldne bazilika sv. Petra, popoldne vatikanski muzeji.

Preveč za en dan, za vroč dan in slabo prespano noč. Končno zdajle iz postaje Roma-termini s podzemsko in z vlakom do Fiumicino. Kovčke gor, kovčke dol. Potem vse v redu, ob napovedani uri smo se premaknili, kmalu nato vzleteli. A ne proti oceanu, ampak proti Milanu. Točno ob dvanajstih ponoči smo se znova dvignili. V najino presenečenje so naju namestili v boljšem razredu.

28. avgusta.

Moja ura kaže devet, a je še čisto tema. Ta noč bo dolga, dolga noč. Malo sem dremal, morda celo zaspal. Vožnja je mirna, zverina se le nalahno stresa, menda kadar jo piči kak stratosferni brencelj.

Zajtrk a la brazileira. Narezek, narastek, oranžni sok, mlečna kava, kruh, maslo itd. in še melona. Vse izbrano okusno. Na petem kanalu poje José Carreras operne arije. Kmalu bomo v Sao Paulo.

Po triurnem čakanju spet letimo, mirno, sigurno, pod nami oblaki. Tehnologija je učinkovita, turbine lepo pojejo svojo enolično pesem. Zadnji del vožnje - nad Urugvajem - kot nad pisano preprogo: rjava ravnina, potoki, reke, ceste, ki jo sekajo. Končno obala Srebrne reke. Zelenih parcel je malo, prevladujejo rjavkasto rumene.

Letalo že zmanjšuje višino, menim, da tudi brzino. Če bo vse po sreči, se bo kmalu zaključila tale odiseja. Kmalu bom videl svoje drage. Ko sem odhajal, je bilo lepo, ko se vračam, je spet lepo. Vmes pa, ljubi Bog, eno samo neprestano začudenje.

— — —

Če bi me prosili, naj napišem vtise o Sloveniji, kaj bi povedal? V koliko sem se dokopal do svojim korenin, v koliko je bilo moje potovanje res romanje?

Romanje k virom moje biti, to sem hotel, da bi bilo. Dvakrat sem se posebno približal tej perspektivi. Obakrat je šlo za konfrontacijo s preteklostjo. Na kmetih podoživetje lastnega otroštva v naravi. Rog pa je pomenil katarzo ob podoživetju naše narodne in družinske tragedije. To mi je seglo najgloblje, o tem bi moral še razglabljati. Naravne lepote Slovenije so bile le scenarij. Da bi te bolj izrazito dojel, bi moral na daljšo turo v gore ali križem po hribih, počasi, kot romar. Še bolj prepričljivo bi bilo taborjenje. Saj, vse premalo sem pešal, premalo postajal in strmел, v tihoti občudoval. Vse je šlo mimo prenglo.

Moja prva istovetnost - po spominu. Zdaj sem v stanju, da jo preverim. Moje slovenske korenine v svoji kvintesenci.

Hiša očetova s poslopjem, hlev z živino, vrt, dvorišče, golobi, lastovke, škorci. Pa polja, travniki, gmajna, naši vozovi, delo na polju od oranja do žetve, od košnje do kozolca. Vaška srenja, igre, steze, Groblje, komaj zaznavna šola.

Obis kamniških planin - pa trzinsko mengeških hribov uokvirja moj rodiški svet. Proti jugu je odprt, proti vzhodu, za hišo, je kakor večno za hrptom. Le poredko gre pogled na hribovje, ki se stopnjuje proti Moravčam in proti Črnemu grabnu. To so obzorske stalnice.

V zvočnem svetu je dvoje stalnic, ki sta premagali čas. Zvonjenje, zakmašno pritrkavanje iz Grobelj ali Domžal ali Mengša. Glas zvona je ukinil petdeset let. Tako je zaplal čez vas, da sem se

naenkrat znašel v prazničnem pričakovanju kot nekdanj. Oznanja veselje ali pa tudi misel na skrivnost.

Drugo je kosovo petje, večno mlado, večno lepo, skrivnostno pomenljivo, a neizrazno. Tudi lastovičke imajo svoje jutranje koncerte, celo polifonične, a so bolj podobni žebranju ali klepetu. Gostolijo neutrudno, kot da bi žuborel potoček - vir veselja. A njihovo sporočilo ni tako skrivnostno kot kosov solo spev.

Dvoje vonjev je globoko zarezanih v času. Vonj, ki gre od pokošene trave do suhe mrve, od travnika do sena na svislih, ki rajsko diši in je kot sinteza sončnih livad.

Drugi vonj je po hlevu, če hočete po gnoju: rezek, globok, življenjski, presnavljavski, kjer se nekaj kuha in rojeva: rodovitnost polj. Nekaj originalnega je v njem.

Ko sem kolesaril skozi Jarše, Loko, Mengeš, kjer so še kmetije, sem tu pa tam naletel na ta vonj, ki je ena od kmečkih esenc. To ne bo sodilo v moderno čustvovanje, a resnica je tale. Prsi so se mi razširile, spomin pa me je popeljal naravnost na predindustrijsko Rodico, v leta brezskrbnega otroštva. V dobo, ko smo bili ljudje zelo tesno povezani z živino, tako odvisni drug od drugega. Zato mi je vonj po hlevu prijeten in globoko zapisan v spominu.

Najbolj nestalna prvina v tem svetu je pač človek. Zarisani so, dragi in znanci, v teku časa a čas je mnogim potekel. Zdaj jih iščemo v spominu, pomagamo si s slikami, obnovljamo obdobja, dogodke. Mnogo jih je odšlo, drugi so neprepoznavni, spet drugi so izginili brez sledu, le vrzeli zijajo iz preteklosti. Naša ožja rodbinska kronika? Na nagrobnem spomeniku v Mengšu je skopo označena: rodil se je, odšel je.

V čem je naša igra?

Da prepletamo delo in počitek, veselje in žalost, snidenja in slovese, radost in trpko osamelost, ljubezen in tudi sovraštvo. V tej igri najdevam stalnice v scenariju in v tematiki, a igralci se menjavajo.

Jasno mi je tole: Tam kjer sem bil vsajen in kjer me je grela prvo sonce, tam so moje korenine še danes. Semkaj sem bil presajen, tu sem se za silo "prijel", toliko, da nisel konca vzel v abstraktnem kozmopolitskem Babilonu. Semkaj me veže pet križev in pet sadov in vendar bi usahnil, ako bi pretrgal vez s prvo domovino. Še potrebujem sokove iz domače grude. Vsa moja zgodba se odigrava na danostih detinstva in je pogojena po tistih, ki so mi vlogo predali.

EPILOG

Na koncu moram priznati še zadnji občutek, ki je kot zaključek te epizode. Kljub vsemu lepemu, blagemu in vzvišenemu, kar sem doživel in zapisal, kljub navdušenju ob potovanju v labirint izgubljenega časa, navkljub tako svetli sliki, ki vstaja iz opisa - ne morem zatajiti še zadnjega občutka, ker kot zadnji, je v tej sekvenci tudi merodajni. Ker je ključ za novo presojo. Izvira iz filozofskega zornega kota.

Takole sem izrazil zaprepaščenost ob spoznanju, da ni prerojenja v nobeni geografiji, v nobenem še tako zagrizenem veslanju proti valovom časa - v preteklost. Ne v naturi, ampak edinole nad naravo je pravi pristan. Tudi moje najbolj zaželeno potovanje, moje romanje k izviru, tudi to je bila Tantalova obsodba.

Naj pesem navedem v španščini, ker se je taka rodila:

Mi más anhelado viaje,
mi retorno a las fuentes,
al Edén perdido y añorado
por medio siglo de nostalgias;

mi huida de las sombras
al mundo solar, apolíneo,
mi ansia de arquetipos
para constelación y áncora,

todo fue vana empresa,
todo condena de Tántalo.

Varado en la playa desierta
de un desierto día sin fecha
deletereo el oráculo:
la calma chicha será eterna.

Intentaré la otra romería
que añoro sin conocerla;
esa otra geografía
que es luz, libertad y altura:
su mapa es un mandala.
El mundo de los paradigmas
es el horizonte que queda.

Prosti prevod bi mogel biti podoben temule:

Silno sem si želel to potovanje,
vrniti se k svojim virom,
vrniti se v izgubljeni raj
po katerem sem zdihoval pol stoletja.

Ubežati iz senčne poloble in prebežati
v sončni svet;
hrepenel sem po večnih vzorih,
da bi se usmeril in dobro zasidral.

Pa je bilo vse zaman:
vse le Tantalova obsodba!

Brodolomec - na samotni obali
brez obzorja -
zlogujem lastno obsodbo:
Brezvetrju ne bo konca!

Končno bom moral na ono drugo pot,
v pokrajino, po kateri hrepenim od nekdaj,
ker je polna svetlobe in prostosti;
ne poznam je, a imam zemljevid:
mandala.
Svet pralikov
je moje zadnje obzorje.

— — —

Posebno zahvalo za gostoljubnost izrekam Tončki in Poloni, Jožetu in Micki, Slavi in Stanetu ter Pavli in možu; sosedom Stanki in Milanu, Janezu in gospej, Jožetu za video in še tolikim drugim, ki so poskrbeli za to, da se nama je domovina predstavila tako nasmejana in radodarna. Za Holandsko sem zadolžen pri Gabrijelu in ženi, za Pariz sestrarn usmiljenkam, posebno s. Rozaliji pa tudi Janezu in Marjani.

Vsem Bog povrni!

O ETNOGENEZI NARODOV

Vprašanje nastanka in razvoja narodov je vedno prisotno v človeški družbi. V naših dneh nam to potrjujejo mednarodni kongresi o narodnostnih vprašanjih, o narodnih manjšinah, njihovih pravicah, težavah in nerazumevanjih, povzročenih po večinskem narodu. Narodne manjšine tudi ne molčijo o svoji pravici do združitve s svojo narodno skupnostjo v isti državi.

Nasproti tem prizadevanjem sodobna zgodovina ne obravnava razvoja, napredka in borbe narodov za obstanek, ampak državne enote. Narodi za zgodovinarje skoraj ne pridejo v poštev, jih ne študirajo in ne upoštevajo. V kolikor so pa po nujnosti razvoja državnih enot le omenjeni vidimo, da je njihov nastanek ali rojstvo, borba za obstoj in življenski prostor prisoten skozi zgodovino človeštva.

V novejši dobi zgodovinarji dokazujejo, da bi naj bilo leto 1848. važen mejnik v prebujenju narodov. Toda ta letnica ne pomeni neko prebujenje v etnološkem pogledu, ker narodi niso nikoli spali, ampak v političnem in pravnem, izraženem v zahtevi po politični samostojnosti in lastni državi. V ospredje je stopila zahteva, da imajo narodi pravico do samoodločbe. To pa ne pomeni, da niso imeli skozi zgodovino razvitega lastnega občestvenega in kulturnega življenja.

Tudi vprašanje nastanka ali etnogeneze narodov je skozi zgodovino vedno prisotno in aktualno. Etnogeneza nam pomeni stalen ustvarjalni proces človeških skupnosti, katerega naravni cilj je nastanek narodov.⁽¹⁾

Odkdaj so narodi in kako nastanejo obstajajo različna mnenja, dokazovanja in koncepti. V naših dneh v glavnem prevladujejo trije koncepti: naravno pravni izhajajoč iz božjega prava, političen ali pozitivno pravni, ki izhaja iz človekovega pozitivnega prava ter marksističen, ki ima korenine v zgodovinskem materializmu.

Upoštevajoč te koncepte, vse kar sledi skuša temeljiti na večni resnici, da je Bog Stvarnik vesoljstva, da je v začetku bila Beseda, ta je bila pri Bogu in po njej je vse nastalo.⁽²⁾

Nastanek in razvoj narodov po naravnem pravu

Na splošno se v kulturno razvitih družbah priznava nastanek in razvoj narodov, izjeme so redke, mnenja se pa razhajajo odkdaj so narodi stopili v zgodovino človeštva. Avstrijski socialist Otto Bauer je leta nazaj zatrdil, da od začetka človeškega rodu⁽³⁾. Kdaj pa je ta "od začetka" Bauer ne da določnejskega odgovora.

Kot na vsa vprašanja človekove eksistence tudi na to dobimo odgovor v sv. Pismu. To nam sporoča, da etnogeneza narodov sovpada s koncem vesoljnega potopa. Bog je obljubil Noetovim sinovom Semu, Kamu in Jafetu, da bodo očetje narodov⁽⁴⁾. Od teh izhajajo ljudstva razpršena po celinah in otokih vsako po svojem jeziku, po rodovih in narodih⁽⁵⁾. To so rodovi Noetovih sinov, ki so se razširili po vsem svetu⁽⁶⁾.

Do tukaj nam govori o etnogenezi narodov sv. Pismo. Podrobnejšo razlago tega svetopisemskega odlomka pa najdemo v Avguštinovi knjigi o božji državi. Pisec, svetnik vesoljne Cerkve in cerkveni učitelj razlaga, da je iz Noetovih sinov izšlo 73 ljudstev in narodov⁽⁷⁾. Imeli so skupen jezik heber imenovan, iz katerega se je pozneje razvila hebrejščina⁽⁸⁾. Vsakemu izmed teh narodov je Bog dal različno duševnost in iz te se je razvijala kulturna posebnost vsakega izmed njih. Iz te darovane posebne duševnosti, ki je temelj etnogeneze, se je razvijala različna miselnost, navade, običaji, folklor, povesti, petje in umetnost. Kultura, čeprav še v povojjih, je izraz človekove duševnosti in drugi element etnogeneze, ker se viden začetek rasti in razvoja naroda začne z njemu lastno kulturo. Zato je zgodovina narodov predvsem njihova kulturna zgodovina⁽⁹⁾. Je najmočnejša vez narodne skupnosti in daje narodom živlensko moč. Narod ostane narod in pri življenju dokler ustvarja lastno kulturo.

V nadaljevanju razlage nam Avguštin pove, da so se prvi narodi številčno množili, kulturno in stvarno napredovali. To jih je prevzelo in so podlegli grehu napuha. Dogovorili so se, da bodo zgradili mesto in stolp, ki bo segal do neba. Ta greh je Bog kaznoval s takojšnjim direktnim vposegom. Zmešal jim je jezike, niso več govorili enotne govornice. Razpršil jih je po zemeljski obli. Tako je bilo konec Babilonije, mesta zmešnjave in od tedaj se je začelo naseljevanje zemeljske oble⁽¹⁰⁾.

Po zmešnjavi jezikov se narodi med seboj niso več razumeli, a narod, ki je govoril isti jezik, se je med seboj tesno povezoval v občestvo, kar je tretja značilnost etnogeneze. Jezik je ločil ljudstva in narode in take z različnimi govoricami jih je Bog naselil po

zemeljski obli po svoji neskončni skrivnosti in zamisli, kar človeštvu še danes ni razumljivo⁽¹¹⁾. Različnost jezikov pa ni prekletstvo ali kazen, ker je bila potrjena čez tisočletja na binkoštni dan.

Kot že rečeno, so narodi razposlani po božji volji naselili vso zemeljsko oblo, celine in otoke, kar je prvo preseljevanje narodov v zgodovini človeštva. Iz prvih 73 narodov so potem z naraščanjem prebivalstva nastajali novi narodi, to je občestva s posebno duševnostjo, kulturo in jezikom. Vendar jezik ni bil vedno odločilen činitelj pri nastanku novih narodov. Nastalo je več narodov kot jezikov in Avguštin pravi, da vse do Afrike poznamo, da več narodov in plemen govori isti jezik⁽¹²⁾.

Iz ustnega izročila Romov izvemo, da se je ob prvem razseljevanju narodov eden izmed Noetovih sinov naselil v Indiji in so oni njegovi direktni potomci. Govorijo jezik, ki mu pravijo romé, a zaradi nomadskega življenja in razpršeni po svetu so še vedno samo narod v nastajanju (in fieri)⁽¹³⁾.

O naselitvi, identiteti in razvoju narodov na različnih celinah so podatki zelo skromni, vendar so srednjeveška odkritja celin in poznejša kolonizacija potrdili, da so vse naseljene z narodi in plemeni z njim lastno duševnostjo, kulturo in jezikom.

Največ nam govori o razvoju in rasti narodov sv. Pismo stare zaveze. V glavnem se nanaša na narode in ljudstva Palestine, Egipta in male Azije. Pove nam, da je Abraham oče judovskega naroda⁽¹⁴⁾. Prerok Ezekiel govori v svoji knjigi zoper sedem narodov in sicer Amonce, Morabe, Edomce, Filistejce, Timor, Sidom in Egipčane⁽¹⁵⁾. Tudi ostali preroki stare zaveze pogosto omenjajo narode, največkrat pa prerok Izaija.

Kot smo videli, so se prvi narodi razvili iz ene družinske skupnosti. Pozneje je še to znano za judovski narod. Največkrat so se pa tekom zgodovine nova narodna občestva razvila iz spojitve delov drugih obstoječih narodov. Za Armence, katerih korenine segajo v 13. stoletje pred Kristusom je znano, da so se razvili kot narod iz mešanice treh narodov, ki so živeli na njihovem ozemlju. Ta razvoj je trajal celih 6 stoletij, ker so narod v polnem pomenu postali šele v 7. stoletju pred Kristusom⁽¹⁶⁾.

Tudi grški narod je nastal iz mešanice drugih narodov, ki so živeli na njihovem sedanjem ozemlju. To so bili Pelasgi, Queos in Dorios ali mešanica sredozemlja, (mediteranski tip), severnega alpskega in azijskega človeškega elementa. Feničani so jim ustanovili mesto Tebas in prinesli feničansko abecedo⁽¹⁷⁾.

Za dobo po Kristusu je na razpolago že več podatkov. Vedno so pa novi narodi nastajali iz zlitja delov drugih narodov. Vzemimo samo nekaj primerov iz srednjega veka. Italijani niso samo potomci Rimljanov kot je to trdil Mussolini, ampak so tudi potomci Keltov, Longobardov, Gotov, Slovanov in drugih narodov, ki so jih preseljevanja prinesla na Apeninski polotok in so se postopoma latinizirali. Ta spojitev je trajala približno 500 let in jim je prinesla nov jezik katerega dolgujejo Petrarco, Danteju in Bocacciu. Stoletja so bili razdeljeni na več kraljestev in kneževin vse do združitve leta 1870., ko je prišel pričakovani in zaželeni Risorgimento (18). Vendar Italijanom vse do danes ni uspelo asimilirati Furlanov, Sardincev in Ladincev, ki vztrajajo pri svoji narodni identiteti. Tudi Slovenci na Primorskem in v Beneški Sloveniji in Nemci na Tirolskem se več ali manj uspešno upirajo italijanskemu raznarodovanju.

Francozi, eden izmed najštevilnejših latinskih narodov v Evropi, nimajo skoraj nič skupnega s potomstvom Rimljanov. Ko je Julij Cezar zasedel Galijo, je bil del dežele preplavljen z Goti, ki so si podvrgli domače prebivalstvo, drugi del so naselili Kelti, ki so zasedli tudi Anglijo. Posledica rimske zasedbe je bila, da so deželo latinizirali in temu se niso mogla izogniti tudi nekatera nemška plemena, ki so živela v Galiji. Nastal je nov latinski dialekt, ki je z razvojem postal današnja francoščina (19).

Iz spojitve različnih narodnih skupin so nastali Španci, Angleži in Nemci. Na Pirenejskem polotoku so ohranili še do danes svojo narodno identiteto samo Katalanci in Baski, drugi so klonili. Baski so sploh najstarejši narod v Evropi in tudi starejši kot judovski narod. Skupne biološke korenine najdemo med evropskimi narodi pri Keltih, Germanih in Slovanih. Iz korenin Keltov so v Evropi še današnji Baski, Irci in Bretonci.

Zgodovina nam prča, da je tekom stoletij prišlo do spojitve različnih etničnih skupnosti v drugo novo in to iz različnih razlogov, ki je začela z nastajanjem novega naroda. Tudi pri tem ni bila odločilnega pomena številčnost ali vojaška moč, ampak kultura. Le s pomočjo kulture se je oblikovala nova duševnost in so nastajali novi narodi. Do tega pa ne pride v enem dnevu kot je že rekel prerok Izaija (20), ampak je potrebnih več stoletij.

Narodi, ki v naši dobi ne obstojajo več, niso umrli in ne bodo umrli za človeško skupnost. Njihovo kulturno bogastvo ni izginilo in je ostalo last človeštva. Ko se bo nekoč pisala zgodovina narodov bo razvidno, kako velika je njihova dediščina in koliko jim dolgujejo

narodi naše dobe. Objektiven zgodovinar ne more in ne bo mogel tudi pri tem razvoju, usihanju in nastajanju novih narodov zanikati odločilnega pomena posega božje modrosti.

Političen in pozitivnopravni koncept

Z vstopom in uveljavitvijo pozitivizma v družbenem življenju se je začelo oporekati naravnopravnemu konceptu nastanka in razvoja narodov. Etnogenetične procese so študirali predvsem številni filozofi in sociologi, med njimi Fichte, Hegel in Herder⁽²¹⁾. Slovaški filozof Ludvik Stur se je v preteklem stoletju še posebej posvetil študiju, kako vpliva jezik na oblikovanje narodne bitnosti⁽²²⁾.

V dobi absolutizma, ki je rodil novo vseмогоčno državo, je vprašanje narodov, njihovega obstoja in razvoja postalo zelo aktualno. V ospredje je prišlo predvsem z nemško idealistično teorijo, posebej še z Heglovo filozofijo. V skladu s temi teorijami izhaja narod iz duhovnega principa, kategorije, ki živi in nastopa na duhovnem področju. Do tukaj se v glavnem približuje naravnopravnemu konceptu nastanka narodov. Zavije pa na stranpot ko zatrdi, da se absolutni duh med svojo metamorfozo očituje predvsem v državi, zato so narodi, ki nimajo svoje države narodi brez zgodovine, narodi, ki nimajo preteklosti ne bodočnosti in za to tudi ne pravice do obstoja⁽²³⁾. Državna organizacija bi naj bila činitelj, ki da narodu pravico do življenja, oziroma da nastane še le z državno organizacijo. Zato so Nemci skozi stoletja Slovencem očitali, da niso narod, češ da nikoli niso imeli laste države.

Ta pozitivistična teorija o nastanku narodov je dobila posebno potrdilo s francosko revolucijo leta 1789. Pripravljali so jo svobodomiselni filozofi, sociologi in ekonomisti 18. stoletja. Zmagovita revolucija spremljana s potoki krvi in nasilja je 4. avgusta 1789. proglasila Deklaracijo o človeških pravicah, a nje glavni cilj ni bila svoboda in pravice človeka, ampak močna svobodomiselna država. S pomočjo sile si je poleg Francozov podvrgla na severu Bretonce na jugu pa Baske in proglasila francosko državo za francoski narod. S tem dejanjem je pozitivnopravna teorija o nastanku narodov uresničila svoj cilj in začela osvajati sekularizirano svetovno javnost.

V imenu enakosti, bratstva in svobode, tako močno poudarjene med revolucijo, Francozi vse do naših dni zapostavljajo Bretonce. Baske in Nemce ter jim odrekajo narodno samobitnost. Baski so že skoraj podlegli temu dvestoletnemu zapostavljanju, dočim se Bretonci in Nemci dosedaj še uspešno upirajo.

Koncept istovetenja države z narodnim občestvom so prevzeli tudi potomci kolonialnih osvajalcev, predvsem na zapadni polobli. Zatrjujejo, da je odločilna zavest državne skupnosti, mednarodno priznanje in stalna težnja in stremljenje po skupnem življenju. Nekateri teoretiki, ki razvijajo in širijo to teorijo hočejo prepričati, da v naši dobi narodi v etnološkem pomenu sploh ne obstajajo več. Menijo, da beseda narod ni imela nikoli precizno določenega pomena, niti se nikdar ni vedelo ali razumelo kaj se hoče povedati⁽²⁴⁾. Značilnosti, ki jih poudarja naravnopravni koncept nastanka narodov, sploh ne obstajajo. Duševno občestvo bi naj bilo po njihovem lastno le primitivnim plemenom, za katere je značilna enotnost rase, jezika, vere, navad, skupnih spominov in želja po skupni bodočnosti⁽²⁵⁾.

V razvitih sodobnih kulturnih in političnih človeških skupnostih po mnenju teh teoretikov ne najdemo več enotnosti rase, istega jezika, vere, niti navad in spominov, prav nič takega, kar bi naj spominjalo na narodno skupnost. V sodobnem svetu ne obstoja civilizirana dežela, ki bi lahko pokazala enotnost teh znakov⁽²⁶⁾. Civilizacija bi naj bila po njihovem največji sovražnik obstoja narodov kot jih pojmuje naravno pravo. Če bi pa kdo iskal za svoje utemeljevanje pomoč pri antropologiji, bi morda našel nekaj dokazov, da nastanek narodov izhaja iz jezikovno oblikovane človeške skupnosti.

Po vseh ugovorih pozitivisti pridejo do zaključka, da če kdo na kljub vsemu hoče vztrajati pri besedi narod mora upoštevati, da ta nastane edini le s povezavo človeške skupnosti z zakoni in skupno izvoljeno vlado na geografsko določenem državnem ozemlju. Taka skupnost pa ne upošteva duševnosti, občestva, niti dežele, ampak samo politično in pravno urejeno državo. Dežela je nedoločen pojem in se uporablja samo v geografiji⁽²⁷⁾.

Argentinec Juan Sebrelli meni, da je nastanek naroda dejanje politične volje. Zatrjuje da je 20. stoletje doba agonije narodov. Potrebe oziroma razlogi, ki bi jih naj kdaj poklicali v življenje ne obstajajo več. Tudi kapitalizem, ki bi naj po marksistični teoriji ustvaril pogoje za nastanek narodov ne obstoja več. Kapitalizem je postal mednarodni in zabrisal meje med narodi⁽²⁸⁾. Ljudstva in države povezujejo gospodarski interesi, tvarno blagostanje, zavest skupnosti, kar nima z etnologijo nič skupnega. V naših dneh se ne sme prezreti dejstva, da ne nastajajo narodi, ampak samo države⁽²⁹⁾. Če se pa kdaj le govori o narodu, se ima v mislih državo.

Politični in pozitivnopravni koncept nastanka in obstoja narodov je nerealen. Pozablja ali prezre, da je narod etnološko občestvo, je nastal prej kot država, obstoja in živi, ko države ni več. Država nikoli ne preraste naroda, lahko pa ovira njegov razvoj s krivično zakonodajo in zapostavljanjem. V vsaki dobi človeške zgodovine so nastajali novi narodi, enako tudi v naši dobi. Na kontinentih tretjega sveta nastajajo novi narodi v kolikor jim tega ne preprečujejo novoustanovljene države in krivične državne meje.

Tudi narodne manjšine se vztrajno borijo za svoje pravice ter še posebej pravico do obstoja. Narodi, vključeni v verige močnih kot to dokazujejo Baski, Katalonci, Bretonci in tudi slovenske narodne manjšine se ne pustijo uničiti. Z zahtevami, da se spoštuje njihova narodna samobitnost pričajo, da npr. Španija ni enoten narod, da francoska država ni francoski narod. Retroromani v Švici branijo svojo narodno skupnost pred morebitnim navalom številnejših sodržavljanov, saj je Švica državna skupnost štirih narodov.

Pozitivno pravo ne more nikoli odpraviti naravnega prava in po njem ustvarjenega reda brez nepopravljive škode, ampak ga samo lahko dopolnjuje in prilagodi dejanskim potrebam. Človek ne bo nikoli odpravil raznolikosti, ki obstojajo po božji volji.

Kot vidimo, bi naj po pozitivnopravnem konceptu narodi nastajali le z nastankom države in umirali z njenim razpadom. Toda tako pojmovanje nastanka narodov zgodovina zanika.

Marksistični koncept nastanka narodov.

V marksističnem pojmovanju nastanka narodov obstojata dve teoriji, prva, ki zajame vso zgodovino človeštva in druga, ki upošteva samo čas, ko je stopil kapitalizem na pozorišče medčloveških odnosov.

Zagovornik prve je v začetku omenjeni avstrijski socialist Otto Bauer. Narodi so od nekdaj. Družine so se povezovale v plemena, ta v ljudstva in iz teh so nastali narodi. Nadaljni razvoj je vodil v razredno družbo in državo. Engels ugotavlja, da ljudstva niso govorila enotnega jezika. Visoka družba se je za medsebojno občevanje posluževala latinščine in francoščine, nižja pa raznih dialektov. Do sprememb je prišlo s koncem fevdalne družbe. Z nastopom merkantilizma pa je postala potreba po enotnem jeziku v družbi in določenem geografskem prostoru⁽³⁰⁾. Nosilec prizadevanj za oblikovanje skupnega jezika bi naj bila buržuazija, družbeni razred, ki je bil nosilec napredka.

V skladu s prevladujočim in na splošno razširjenim marksističnim konceptom bi naj bili razredni gospodarski odnosi v družbi gibalno za nastanek narodov. Lenin je menil, da je bila doba zmage kapitalizma nad fevdalizmom po vsem svetu povezana z nacionalnimi gibanji. Gospodarska podlaga teh gibanj je v dejstvu, da je za popolno zmago blagovne proizvodnje potrebno, da si buržuazija osvoji notranji trg, da se na ozemlju na katerem govorijo isti jezik ustanovi in organizira država, ta pa odpravi vse zapreke, ki ovirajo razvoj tega jezika, skrbi za njegov razvoj in utrditev v literaturi. Jezik je najvažnejše sredstvo za občevanje med ljudmi, njegova enotnost in neoviran razvoj pa eden najvažnejših pogojev za svoboden in širok trgovinski promet, kakršen ustreza današnjemu kapitalizmu, za svobodno in široko grupacijo prebivalstva po posameznih razredih in končno, to je pogoj za tesno zvezo med trgovin in slehernim velikim in malim podjetnikom, prodajalcem in kupcem⁽³¹⁾. Nastanek naroda bi naj bila posledica kapitalističnih teženj za obvladanje trga in temu predvsem služi enotnost jezika. Kapitalizem in jezik sta pospeševalca nastanka in napredka narodov.

Edvard Kardelj je zvest učenec Lenina in zatrjuje, da je očitno, da narod ni nikaka "apriorna" prirodna kategorija, pa tudi ne zgolj preprosta jezikovna skupnost, tudi tedaj ne, če se njena definicija dopolni z elementi teritorija in gospodarske povezanosti. Pojav naroda je za Kardelja specifična manifestacija družbenega življenja na temelju in v okviru določene kulturno - jezikovne skupnosti, to se pravi, zgodovinsko pogojena sinteza določenih družbeno - gospodarskih činiteljev in etične strukture. Narod je nastal, tako meni Kardelj, na podlagi družbene delitve dela, ki je značilna za proizvodjalne odnose v dobi kapitalizma, na strnjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika, etične in kulturne sorodnosti sploh. Skratka, višja stopnja delitve dela, ki je značilna za proizvodjalne odnose obdobja kapitalizma, je pričela združevati ljudi in jih gospodarsko povezovati v nacionalnih mejah na isti način na kakršen so nižja razvita družbena dela združevala ljudi in jih povezovala v lokalnih in provincialnih mejah. Začetek tega procesa je ob prehodu fevdalizma v kapitalizem oziroma od nižjih družbenih oblik sploh v kapitalizem, ali pa, - v določenih pogojih - tudi v družbenem. Tu je tudi rojstvo moderne nacije⁽³²⁾.

Kot je iz povedanega razvidno ima po Kardelju narod korenine v zgodovinskem razvoju razrednih in proizvodjalnih odnosih ali materializmu. Nastanek so mu omogočili gospodarski in politični prehod od plemenskih, lokalnih in provincialnih skupnosti k nacionalni skupnosti, se pravi tudi k nacionalni zavesti v sodobnem

smislu. Nastajanje naroda in pojav nacionalne zavesti sta potem takem vedno zavezana z določeno stopnjo družbenega napredka⁽³³⁾. Prizna, da je za nastanek naroda potreben narodno etični element, vendar ne pove odkdaj in odkod izvira.

Realnost zanika marksistično teorijo o nastanku narodov, ker so narodi nastali in obstojali že pred nastopom kapitalizma in nastajajo tudi v dobi kapitalizma, v njegovem polnem razmahu. Tudi etnogeneza teh novih nastajajočih narodov nima nič skupnega z gospodarskim razvojem, razredno zavestjo in borbo. Duševna povezanost narodnega občestva je nad gospodarskimi odnosi, gospodarstvo mu le pomaga s stvarnimi sredstvi k nje kulturnemu razvoju in pospešuje napredek civilizacije. Prerašča razredne odnose, ker v narodnem občestvu ni tovrstnih razlik. Obstoja povezanost slojev in stanov, čut in odgovornost za skupno življenje. Marksizem v svojih revolucionarnih prizadevanjih in internacionalizmu stremi za odpravo narodov, zato pospešuje njihov zaton ali zanika njihov obstoj.

Etnogeneza slovenskega naroda

Ob obravnavanju vprašanja etnogeneze narodov se nehotе postavi vprašanje odkdaj smo narod Slovenci. Rojstvo slovenske narodne biti sega daleč nazaj v zgodovino. Sicer se v novejši dobi večkrat razpravlja o etničnem izvoru Slovencev. Nekateri hočejo prepričati, da smo Slovenci skandinavsega izvora, drugi zopet, da izhajamo iz rodu Venetov. Vse to z dokazi dvomljive vrednosti, zato ne prepričajo in nimajo nič skupnega z resnično preteklostjo slovenskega naroda. Pozablja se, da smo bili Slovenci do 9. stoletja s Slovaki en narod in sicer še v formaciji (in fieri). Z vdorom Madžarov v Panonsko nižino je bil ta narod razdeljen na dva dela, južno od Blatnega jezera na ozemlju, ki ga niso zasedli Madžari, v Spodnji Panoniji se je od tedaj začel oblikovati slovenski narod, severno od Blatnega jezera, v Zgornji Panoniji, pa slovaški narod. Madžari so Slovence preimenovali v Verde, Slovake pa v Tote. Iz nomadskega plemena so Madžari postali stalni prebivalci z nasiljem osvojenega ozemlja ter začeli formirati lastno narodno bit. Za osnovo te jim je služilo zaslužnjeno prebivalstvo, ki so ga potujčevali z nasiljem in slovensko - slovaška kultura⁽³⁴⁾.

Do nasilne ločitve smo imeli Slovenci in Slovaki isti jezik, potem pa je po sili razmer vsak oblikoval svojo osebnost, kulturo, jezik in zgodovino⁽³⁵⁾. Med drugo svetovno vojno so duhovniki iz Slovenske Krajine, ki je bila pod madžarsko okupacijo, še po

tolikih stoletjih odkrili sledove slovenske prisotnosti ob Blatnem jeziku in bližnji okolici.

Od 7. stoletja naprej so frankovski misionarji prihajali evangelizirat prebivalce slovenske in slovaške Panonije, kar je bilo povezano s potujočevanjem. To je uvidel knez Gornje Panonije Rastislav in prosil bizantinskega cesarja Mihaela naj mu pošlje misionarjev, ki obvladajo slovenski jezik. Leta 863. sta prišla v Gornjo Panonijo solunska brata Ciril in Metod. Uresničila se je Rastislavova želja, da naj vera ne ovira, ampak pospešuje narodovo rast. Abeceda, prevod sv. Pisma in liturgičnih knjig so veliko pripomogli k ustvarjanju lastne narodne kulture. Ta je bila resnično narodna in avtentična. Na prošnjo kneza Koclja sta misionarila tudi v Spodnji Panoniji in položila temelje krščanstva in narodni kulturi na tem delu slovenske zemlje. Ta narodna pomlad je trajala kratko dobo, ker so nomadski Madžari - kot že omenjeno - s pomočjo Frankov vdrli v Panonsko nižino in zasvojili velik del Rastislavove in Kocljeve kneževine⁽³⁶⁾.

Slovenci smo kot narod v oblikovanju prejeli krščansko vero iz Ogleja, od Bavarcev in misijonskih prizadevanj Cirila in Metoda ter njihovih učencev. Ta različnost ni vplivala na temelje slovenske biti in tako se je slovenski narod oblikoval kot eno nedeljivo občestvo z njemu lastno duševnostjo in kulturo. Lahko rečemo, da je v 12. stoletju slovenski narod že bil formiran. Dokaz za to je, da naseljevanje tujcev na slovenskem ozemlju in poznejše razkosanje slovenske zemlje ni moglo uničiti slovenskega naroda. Skozi stoletja je kljuboval raznarodovalnim pritiskom.

Kot so se različna italijanska kraljestva združila v eno narodno in državno skupnost šele leta 1870. po lastni volji in prizadevanjih, tako imamo v zgodovini več primerov. Risorgimento je združil Italijane pod isto državno streho, kar jim je pomagalo, da so pred človeštvom potrdili svojo narodno identiteto.

Kar je za Italijane Risorgimento iz leta 1870. je za Slovence leto 1918., ko so se slovenske dežele osvobodile avstro-ogrske oblasti in odločile vstopiti v državno skupnost, imenovano kraljevina Slovencev, Hrvatov in Srbov. Nekdanja Primorska, Kranjska, Koroška, Štajerska in Slovenska Krajina so postale Slovenija, kar so vedno bile. Kljub vsem prizadevanjem se v njej niso mogli združiti vsi Slovenci, ker je velik del Primorske, Koroške in Slovenske Krajine ostal še pod tujo oblastjo. Kljub temu pa nikoli niso nehali biti Slovenci.

Slovenski narod je nastal in se razvijal v trpljenju. To ga ni uničilo kljub temu, da je bilo izgubljenega veliko narodnega ozemlja. V

težkih eksistenčnih razmerah je razvijal lastno kulturo in prispeval znaten delež h kulturi človeštva. Tudi v naših dneh je bila njegova eksistenca večkrat ogrožena, a se v kritičnih trenutkih vedno zave svoje biti in najde moč za obrambo in nadaljno rast. To dokazuje drugi Risorgimento, ustanovitev lastne države 25. junija 1991. Tako je stopil kot državna skupnost v mednarodno skupnost držav.

Nastanek narodov v naših dneh

Vsak narod ima svojo lastno individualnost in identiteto. S to različnostjo prispeva h kulturnemu bogastvu in harmoniji človeštva. To je bilo in je še za človeštvo velikega pomena. Zato tudi v naših dneh hočejo številna ljudstva postati narodi, imeti svojo identiteto in osebnost. Pri tem pa največkrat nimajo dovolj potrpljenja, se nočejo učiti iz preteklosti, da je nastajanje naroda počasno, pogosto spremljano s težavami in potrpljenjem. Tega naravnega razvoja nočejo sprejeti in podobno kot pri tvarnem napredku hočejo v najkrajšem času doseči isto za kar so drugi potrebovali stoletja. Ta nepotrpežljivost v nastajanju narodne biti je še posebej opazna na zapadni polobli, na ameriškem kotinentu. Priseljenci v teh deželah prezirajo prvotne prebivalce, ki so resnični narodi, čeprav nekateri v oblikovanju in po sili hočejo biti narodi, a ne vedo kaj to pomeni. Prevladuje mešanica pojmov.

Priseljenci v Združenih državah severne Amerike so se v precejšnjem številu oprijeli misli neke mehanične graditve naroda. Nadeli so si ime "nation builders". Početnik te miselnosti je nemški naseljenec Karl W. Deutsch. Narod se gradi po nekem v naprej pripravljenem načrtu, nekako mehanično v notranji organizaciji in z arhitektonskim pročeljem⁽³⁷⁾.

Ob odkritju leta 1492. je bil ameriški kontinent naseljen, njega prebivalci so imeli svojo posebno duševnost in kulturo. Imeli so posebno, za kolonizatorje precej različno kulturo in življenje. Kolonizatorji te različnosti niso hoteli upoštevati, niti niso posredovali prebivalcem osvojenih dežel svoje kulture in civilizacije, ampak suženjstvo in smrt. Na ozemlju od kanadskih jezer do Ognjene zemlje se je začel lov za tvarnim bogastvom in uničevanje večtisočletnega kulturnega bogastva in življenja. Nečloveško ravnanje osvajačev je imelo odklonilen odmev v takratnem svetu in tako je papež Pavel III. z bulo Veritas ipsa z dne 2. junija 1537. obsodil to početje⁽³⁸⁾. Prebivalci okupiranih dežel so se upirali kolonizatorjem, a bili premagani in potisnjeni v pragozdove na obronke lastne

zemlje. Še dandanes so prisiljeni živeti v revščini obsojeni na biološko izumiranje. Resničnim narodom tega kontinenta ni dovoljeno živeti.

Tudi prvotni prebivalci dežele ob Srebrni reki v tem pogledu niso bili in niso izjema. Večina je dejansko že uničena, ostanki pa obsojeni na počasno izumiranje. Pri tem nikogar ne peče in vznemirja vest, niti potomcev kolonizatorjev niti drugih priseljencev. Po sili hočejo biti narod, a ne vedo, kaj pravzaprav narod je.

Po dveh stoletjih kolonizacije je sedanje ozemlje dežele štelo približno 200 tisoč prebivalcev, to je belokožcev in mešancev. Domačega prebivalstva statistika ni upoštevala. Nadaljni demografski razvoj je bil zelo počasen in so leta 1800. našli komaj 465 tisoč prebivalcev⁽³⁹⁾. Ob proglasitvi neodvisnosti leta 1816. so našli 900 tisoč prebivalcev, vedno bele polti in mešancev. Šele po letu 1850. se je dovolila vselitev tudi drugim narodom poleg kolonizatorjev. Ta doba vseljevanja je trajala dobrih sto let, prihajali so iz različnih dežel Evrope, iz Azije pa predvsem Japonci in Kitajci. Pri naslednjih štetjih prebivalstva so leta 1867. našli 1800 tisoč, leta 1895 3800 tisoč in leta 1914. že 7800 tisoč⁽⁴⁰⁾. Veliko večino med priseljenci so poleg Špancev imeli Italijani.

To priseljevanje je imelo in še ima velike posledice v duševnem in kulturnem življenju dežele. Večina priseljencev je hotela in nekateri še danes hočejo ohraniti svojo narodno duševnost, kulturo in jezik. Po letu 1880. je dotok priseljencev popolnoma spremenil etnično in kulturno strukturo dežele⁽⁴¹⁾. Z ozirom na kulturni vpliv je bil v začetku poleg španskega najmočnejši judovski in potem italijanski. Pozneje se je v literaturi močno uveljavil francoski vpliv, v gospodarstvu angleško mišljenje, v tehniki in vojski pa niso mogli preko nemškega vpliva. To je pripomoglo, da je prišlo do velike idejne preusmeritve v kulturnem in družbenem življenju. Po letu 1880. je bilo že opazno, da se je prišlo iz teološke, to je krščanske, v laično kulturno miselnost⁽⁴²⁾.

Dežela je postala mešanica različnih narodnih skupnosti, jezikov in kultur. Poleg tega pa je v zadnjem desetletju preteklega in v prvem sedanjega stoletja družbo vznemirjalo družbeno vprašanje, težki delovni pogoji. Delavci so zahtevali svoje pravice. Njihova zborovanja so bila večjezična, kar je gotove vznemirjalo. Čutili so, da se večina smatra za priseljence, nekateri tudi za državljane, a o novem narodu ni nihče govoril. To je bil tudi eden izmed vzrokov, da se je na prvem katoliškem kongresu avgusta 1884. sprožila misel, da bi katoličani med ljudstvom gojili zavest, da

prebivalci ne bi bili samo priseljenci ali državljani, ampak da bi tudi narodno čutili⁽⁴³⁾. Od tukaj korenine poznejšega katoliškega nacionalizma.

Kljub tem prizadevanjem se različni narodi in tudi idejni tokovi niso hoteli stopiti v neko umetno ustvarjeno narodno enoto kot si to kreolci v 20. stoletju želijo. Dejstvo naselitve, življenje na določenem geografskem in politično organiziranem prostoru ne odpravlja duševnih, kulturnih in jezikovnih razlik.

Prezirajoč težave, ki že desetletja vznemirjajo družbeno življenje, potomci kolonizatorjev in prvih priseljencev hočejo po sili ustvariti narod. Predali so se nacionalističnemu fanatizmu. Mudi se jim, zato zanikajo etnogenezo narodov in se hočejo prepričati, da so narodi akt politične volje državnih oblasti, miselnost, ki se je začela uveljavljati med 17. in 19. stoletjem⁽⁴⁴⁾. Z nastankom države nastane narod. država se istoveti z narodom in zato se beseda narod piše z veliko začetnico. Tako pojmovanje naroda more služiti le za ljudsko uporabo in podpiranje nacionalizma.

Vendar niso vsi, posebej še razumniki, enakega mnenja. Francisco Hipolito Uzal piše, da Argentinci še niso narod, ker je formacija narodov počasna, traja več stoletij⁽⁴⁵⁾. Potrebno bo še veliko potrpljenja in nekaj stoletij, da se bo lahko govorilo o narodu v etnogenetičnem pomenu, a ne samo o enem, ampak tudi o narodih prvotnih prebivalcev, če jih ne bodo že preje uničili.

Kaj torej pomeni biti Argentinec? Nič več nič manj kot državljan Argentine. Vse drugo je plod domišljije, narodnost ostane še vedno vprašanje bodočnosti.

Do kdaj narodi?

Narodi nastajajo iz občestev človeških bitij. Človek pa živi in umrje. Toda s smrtjo človeka ni konec, pomeni začetek življenja v večnosti. Nastane vprašanje, bo človeštvo ohranilo svoje narodne skupnosti tudi v večnosti?

Apostol Pavel pravi v pismu Galačanom⁽⁴⁶⁾, da v Kristusu ne bo več Juda ne Grka, vsi bomo eno v Jezusu Kristusu. Na drugem mestu sv. Pisma beremo sporočilo, da bo Bog upravičil narode kot je to napovedano Abrahamu in v njem bodo blagoslovljeni.

Bolj določen je apostol Janez v Razodetju in pravi, da se je zatem prikazala velika množica, ki je nihče ni mogel prešteti iz vseh narodov, ljudstev in jezikov in so stali pred prestolom Jagnjeta⁽⁴⁷⁾,

in na drugem mestu nadaljuje, da so peli pesem kralju narodov⁽⁴⁸⁾. Evangelist Matej pa pravi, da se bodo na sodni dan pred Kristusom zbrali vsi narodi⁽⁴⁹⁾.

Iz sporočila Janezovega Razodetja in Matejevega evangelija moremo sklepati, da imajo tudi narodi nadnaravni, večnostni pomen. Podoben pomen ima tudi zvestoba lastnemu narodu. Vsak, ki bo v življenju zvest Bogu in svojemu narodu, bo tudi v večnosti hvalil Stvarnika v svoji narodni skupnosti oziroma občestvu. In tega ni mogoče obiti, ko obravnavamo vprašanje narodne pripadnosti in jo predajamo mladim, ki prihajajo. Seveda pa je pri teh odlomkih sv. Pisma odločilno mnenje teologov.

OPOMBE

- 1) Esteban Polakovic, *La formación del ser nacional*, Editorial Lumen, Buenos Aires 1978, str. 13.
- 2) Jan. 1, 1
- 3) Navaja Jože Goričar, *Temelji obče sociologije*, Državna založba Slovenije. Ljubljana 1972, str. 156.
- 4) Gen. 10, 1
- 5) Gen. 10, 5
- 6) Gen. 32
- 7) San Agustín, *De Ciudad de Dios*, Madrid, Apostolado de la Prensa 1944, knjiga XVI. pog. III. str. 562.
- 8) Istotam, knjiga XVI. pog. VI. str. 563.
- 9) Esteban Polakovic, op. cit. str. 87.
- 10) San Agustín, op. cit. knjiga XVI. pog. IV. str. 563.
- 11) Istotam str. 564.
- 12) Istotam, pog. VI. str. 566.
- 13) Glej *Fiesta gitana*, Revista Clarín, Buenos Aires, 6.9.1987, str. 32.
- 14) Gen. 17, 4
- 15) Ezek. 25, 7 - 28, 20
- 16) Esteban Polakovic, op. cit. str. 28.
- 17) Istotam
- 18) Istotam str. 30.
- 19) Istotam
- 20) Iz. 66, 8
- 21) Esteban Polakovic, op. cit. str. 62.
- 22) Istotam, str. 62
- 23) Jože Goričar, op. cit. str. 52 - 53
- 24) Jorge García Venturini, *Politeia*, Editorial Troquel, Buenos Aires 1978, str. 20.
- 25) Istotam
- 26) Jorge García Venturini, *Introducción dinámica a la filosofía política*, Editorial Losada, Buenos Aires 1967, str. 19.

- 27) Istotam, str. 22.
- 28) José Isaacson y otros, *Pensar la Argentina*, Editorial Plus ultra, Buenos Aires 1986, str. 41.
- 29) Istotam str. 22.
- 30) Jože Goričar, op. cit. str. 146.
- 31) V.I. Lenin, *O nacionalnem vprašanju*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1971 str. 143, citira J. Goričar, op. cit. str. 150.
- 32) Edvard Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Državna založba Slovenija, Ljubljana 1957, str. 34. navaja J. Goričar, op. cit. str. 150.
- 33) Edvard Kardelj, op. cit. str. 36 - 37.
- 34) Esteban Polakovic, op. cit. str. 86.
- 35) Istotam
- 36) Istotam, str. 82.
- 37) Istotam, str. 130 - 132.
- 38) - *La Civiltà Cattolica*, La dottrina sociale della Chiesa, št. 3306, 1988, str. 521.
- 39) José Isaacson y otros, op. cit. str. 131.
- 40) Istotam
- 41) Istotam, str. 29.
- 42) Istotam
- 43) Nestor T. Ariza, *Aciertos y fracasos del catolicismo argentino*, Editorial Don Bosco, Buenos Aires 1987, str. 21
- 44) José Isaacson y otros, op. cit. str. 40.
- 45) *Hombre, cultura, nación*, Editorial Losada, Buenos Aires 1961, str. 147 - 153.
- 46) 74, 28
- 47) 7, 14
- 48) 15, 3
- 49) 25, 32

PREDNIKI

"Iz globočine kličem k tebi, Gospod, usliši moj glas..."

(Pogrebni psalm)

STARI OČE

Stari oče (vem)
se je zjutraj zmeraj prekrizal
in se priklonil Bogu
ter obrekljivim ljudem,
preden je pljunil v roke
in zamižal
pred soncem, ki se je uprlo
v razpoke v njegovem obrazu.
Potem je potožil bol gluhim stvarjem
v ilovnati zemlji
in vanjo z motiko zamahnil.
Od bogsigavedi kod
in kdo je bil tisti, ki pahnili
je rod njegov v pradavnini
na strmi semiški hrib.
Ni bil bogat kot oni v dolini,
a vendar lebdel ni v praznini.
Bogat je bil, saj je znal dati
sleherni korenini
mlade brsteče trte
svoj znoj v prvi majski vročini
in napojiti jo v julijski suši.
O človeški praznini pa tole:
iz mnogotere šole
še danes se vsak večer
vračam po cesti,
podobni posušeni duši,
nazaj v neka lepa leta in mir

in znova in spet iz teh let
pišem domače naloge
z dedovo žilavo roko,
ki je s široko
kretnjo sleherni jutro odprla
in nikoli ponoči zaprla
duri vsakdana.
Zato vse manj boli rana
žuljev na srcu in zenica očesa
pogleda za hip v nebesa,
pa zve vse, razen nečesa:
sem ga še vreden,
tega deda jaz, neveden
učenjak s šolami?
Njega, ki uživa nebesa,
Jaz pa strupen krompir
in mi večni nemir
mravljišča sveta nenasitnega
ne dá spoznati
nečesa bolj bitnega:
sebe!

STARA MATI

O dobra, stara sajasta peč
in lonci, z žico zvezani, sklede
in stara mati, ki je šla leč
med mrtve, na parah svetniško blede.
Ko župnik začel je: "Iz globočine..."
sem videl vstajati jih iz grobov
in danes spet hodijo sem iz davnine
na peč to lončeno gret se domov.
Sedijo kraj mene, a jaz skozi šipe
mladosti, prepolne ledenih palm,
na prste njih src utripi
in z njimi prepevam žalostni psalm.
Psalmist v njem prepeva: "Če Bog štel bi grehe,
kdo bi obstal?" Vsak greh je preštet,
ljudje pa minevali bi brez utehe,
da je nad zvezdami še neki svet,

kjer babica stara v loncu spet kuha
za vnuka in pravnuka vsakdanjo jed
in misli, kako za božiče bo kruha
brez kuharskih bukev za vse spet naréd,
ko lačen naš rod bo dobrotne nje roke
in žejen besede iz njenih ust
doklèr prst sprejela bo vse praotroke,
ki niso užili medù nje besed.

OČE

Torontski sneg si čistil, kot da ne bi
bilo ga tam pod našim kapom meter.
Nam je bila dovolj lopata, tebi
je meril sneg in kruh duš geometer.
Nekakšno takšno pismo še zdaj hranim.
Nekje globoko. Po kosteh ga iščem.
Nekoč mi ga je brala mama. Branim
se misli nanj. A vendar med prgiščem
srebra, ki najdem ga v življenju reki,
je tudi ono-in še silikoza.
Moj Bog, kaplan, ki so ga glavoseki
zmrcvarili, je bil edina doza
zdravila zadnjega takrat za prsi,
ki so ti hropele kot hlapon, še mlade...
Za vama šel sem... Drsí v večnost, drsí
tu skozme iskat nenajdene zaklade!

MATI

Mati bila je prva,
ki se je name zjezila
zavoljo tegá, čemur pravijo
učeni možje poezija.
Takrat (vem) privlekla je drva
na samovpregi, a sija
trpljenja na njeni zbledeli
koži (takšni kot v trugi)
takrat še nisem opazil

oči srcá mi je skázil
prvi poleg na vrstnico
in le papir je slišal
hrepenenje za neko devico.
Namesto mame zdaj drugi
navijajo mi ušesa
za vsako potezo peresa
in kdo bi nas vse utišal?
Ah, mama, tako sva sama
v tej pesmi, da tiho joče
vkup z nama še ta mrki dan
kot jeklo vkovani jetnik
in vsem trem solze pekoče
lijó kot strup škropiva
modre galice s trte,
ki s tvojih zbledelih slik
kapljá mi v oči priprte.
In žgó me čudni spomini,
ko znova plezam po klinih
teh verzov, da ovekovečim
nesmiselne črke, pa čutim:
Padam, da se raztreščim!

KAMEN MODROSTI, KAMEN NOROSTI (Sodobna radijska igra)

OSEBE:

Napovedovalec
Ana
Gradež, direktor podjetja Beton Gradež
Glas iz telefona /Kozar/
Kozar, inženir na novi službeni dolžnosti
Oblak, trgovec, lovec in načelnik obrambnih straž
Delavec Miha
Delavec Tone
Predelavec

PREDIGRA:

(Nežna klavirska glasba, /ki postopoma izzveni. /Kratek premor. /Nato rezek žvižg. /Gong.)

NAPOVEDOVALEC: Dober večer, dragi prijatelji... *(Kratek premor. /Nato obotavlja -) ...In prijateljice... (Smeh iz ozadja...)*

ANA (Izzivalno): Saj ni večer... Dobro jutro zató, ali pa dober dan...

NAPOVEDOVALEC *(se ne pusti motiti)*: Res lep in miren večer želim, v teh trdih časih... Naj bi bilo to kratko kramljanje z vami, zame nevidnimi in neznanimi, nadvse zabavno, prijetno, a tudi kar se da poučno...

ANA *(ironično)*: Mučno...

NAPOVEDOVALEC: Ne pustimo se motiti... Časi so, kot sem že omenil, hudi... Zato je smisel življenja za pametnega človeka kratek... Da ga lažje prenašamo, vtaknemo kot noj glavo v pesek...

ANA: Je to govoričenje res potrebno?

NAPOVEDOVALEC (z zvišanim glasom): Ja, gospa potrebno je... In potrebno je reaktivirati... (*išče prave besede*) tisto boljše v nas... Življenje je treba sprejeti tako kot je... Smisel življenja je zato jedrnat in kratek: Višjega spoštovati, častiti in brezpogojno ubogati... Manjvrednega in drugačnega pa zaničevati... In pri tem koristno delovati, prodajati in bogateti... To je smisel življenja...

(Gong.)

(Rezek žvižg):

NAPOVEDOVALEC: Dobro jutro, drage prijateljice (*Kratek premor...*) (Premišluje) ...in prijatelji... Ne moremo dopustiti drugačnosti... To je osnovno pravilo lepšega vedenja... (*Premor*) Saj se razumemo... Stavim, da moj poduk ne bo zaman... Zdaj, ko si konkurenca izmišlja toliko novih sleparij v naši obrti...

Kar pogledjte...

(Gong. Nato telefon).

I.

GRADEŽ (*Glasno*): Beton Gradež...

(*Hreščanje v telefonski slušalki. /Premor /...Ponovno močnejše hreščanje.*)

GRADEŽ: Gradež... Govorite glasneje... Da vas slišimo... (*Še močnejše neznosno hreščanje v slušalki... / Ki kot odsekano utihne... / Kratek premor.*)

GRADEŽ: Glasneje...

GLAS IZ TELEFONA: Smisel življenja je nadvse kratek...

GRADEŽ: Tako je... Vidim, da se razumeva... Sicer pa sem informiran... Povedali so mi, da bi se želeli pri nas zaposliti... Mislim, da vam je jasno, da smo podjetje z ekstremno ekspanzivno silo... Pri nas tudi v teh trdih časih ne manjka dela...

GLAS IZ TELEFONA: Dela ne manjka!

GRADEŽ (*začudeno*): Kakó?!

GLAS IZ TELEFONA: Dela ne zmanjka... in ne: Ne manjka dela... Zmanjka!

GRADEŽ (*zmedeno*): Kakó? Ne razumem!

GLAS IZ TELEFONA (*odločno*): Samó dela ne zmanjka!

(*Kratko hreščanje iz slušalke.*)

GRADEŽ (*kot da se je znašel*): Dragi neznani prijatelji... Verjemite mi, da sem vam za te odkrite besede zares hvaležen. Zdi se mi, da se bomo na delovnem mestu, ki od človeka zahteva vse sile, dobro razumeli...

GLAS IZ TELEFONA (*ga razburjeno prekine*): Torej ste me zaposlili...

GRADEŽ (*dobrohotno*): Seveda, dragi prijatelji... In za nameček na zares pomembnem mestu...

GLAS IZ TELEFONA (*rezko*): Položaju... Razumete! Položaju. Izogibajte se prosim serbokroatizmov...

GRADEŽ: Dragi neznani gospod... Saj vas razumem... Obljubljam vam, da bom storil vse, kar je v moji moči, da se ta napakica...

GLAS IZ TELEFONA (*jezno*): Napaka!

GRADEŽ: ...ne bo ponovila... Naše podjetje je pravzaprav ena sama velika čistilnica... Trudimo se za absolutno snago... Vse umazano zatremo že v kali... Vzorne sanitarije... Sterilnost v smislu najnovejših dosežkov medicinske znanosti...

Saj me razumete, mladi mož... Ali ste pri aparatu... Halo? Me slišite... Mladi mož, me slišite.

GLAS IZ TELEFONA (*rezko*): Kako veste, da sem mlad... In še mož navrh?

GRADEŽ (*se zmede*): Kako? (*Se zbere. Pokroviteljsko*): Domnevam, da so kandidati, ki iščejo zaposlitev v našem vele-podjetju, mladi... Ne morem si predstavljati, da bi na delo pri Beton-Gradežu silili sedemdesetletni starčki... Ali pa starke... Saj se mi zdi, da je glas, ki sem ga razpoznal iz telefona, moškega spola...

GLAS IZ TELEFONA (*ironično, z zasmehom*): Se mi zdi, zdi... Skorajda moškega spola... Saj se bom razpočil od smeha! Kdaj pa smo že slišali, da je glas moški... (*Premor. Zafrkljivo s tankim glaskom:*) Kaj pa, če je ženska!... Če je ta glas ženska!... Sicer pa pravi znani pregovor, da ni "skoraj" še nikoli zajca ujel... Me razumete... Beton Gradež! Prejle ste svečano izjavili, da ste me sprejeli v podjetje... Prav nič me niste vprašali, koliko sem star... Tudi če mi je sto let, me boste morali sprejeti...

GRADEZ: Kaj niste nikoli pomislili, da morate na starost izpreči... Končno so tu tudi pokojninska določila, ki se jim pri najboljši volji ne moremo izogniti... Kako bi mogli v splošno dobro koristno delovati, prodajati in bogateti, ko se ne bi držali osnovnih norm, kot jih predpisujejo stroga določila...

GLAS IZ TELEFONA (*ga osorno prekine*): Določila, določila in norme... Pustiva zdaj te prazne marnje, ki se jih itak ne držite... Kaj je smisel pametnega življenja? Sami ste povedali... Se še spomnite...

GRADEŽ (*obupano*): To nisem bil jaz... To je bil tisti drugi...

GLAS IZ TELEFONA (*se reži v slušalko*): Tisti drugi! Neznani nevidni znanec. Ne imej me za popolnega bedaka... Zmenjena sva, da me zaposliš... Si slišal (*Odločno*) ...Zaposliš na vodilnem položaju... (*Nekoliko bolj uvidevno*) ...Kot se pravilno reče ...Nič drugega na zahtevam...

(*Vedno močnejše hreščanje iz telefonske slušalke...*)

(*Kratek premor*)

II.

(*Gong.*)

(*Telefon zvoni. /Hreščanje iz telefonske slušalke.*)

(*Kratek premor.*)

GRADEŽ (*določno*): Stalne motnje! Gospa Ana, ste pravilno kalkulirali... Beton zahteva brezpogojno točnost...

ANA: Gospod Gradež, smem prinesiti kavico?

GRADEŽ: Kaj ste jo že skuhala? ...Danes ste posebno ažurna... Lahko vas samo pohvalim... Pa tako je tudi prav... (*Pomolči*) Svet mora dokončno uvideti, da beton Gradež po svoji neizprosni trdnosti prekaša vse, s čimer se poskuša nesrečna konkurenca...

ANA (*ga sladko prekine*): Kavica bo mrzla... Če dovolite, bi jo prinesla... H koristnemu vedno sodi tudi sladko... (*Se smeje*) Ali ni tako, gospod šef?

GRADEŽ: Hvala lepa! Zdaj pa k stvari... Dokler lahko izdelujemo veliko betonsko gmoto, svet ne bo propadel... Postavljamo ponosne nosilne stebre, obrambne kvadre, zaščitne bunkerje, podstavke za najveličastnejše spomenike, kar jih pozna zgodovina. Ali ni to lepo... Gospa Ana, to je lepo!

(*Klopot ženskih šolenčkov po podu. Zapiranje vrat. Oddaljeno nejasno govorenje.*)

GRADEŽ (*glasno*): Gospa Ana! Zakaj ne odgovorite!

(*Ponovni ženski koraki*)

ANA: Kaj ne vidite! Kavico sem pripravila.

GRADEŽ: Krasno! Še konkurenci se cede sline, ko skozi ključavnico škili k našim prijetnim razmeram...

(Iz stranske sobe, ko se odpro vrata, butne za trenutek bučni zvok sentimentalne zabavne glasbe)

GRADEŽ: Zdaj, ko živim samo za podjetje in delo, sem nekoliko zanemaril tisto, za kar mi je bilo svoje dni edino vredno živeti...

(Kratek premor. / Ropot pisalnega stroja iz ozadja.)

GRADEŽ *(zasanjano)*: Zanemaril sem gozdove... Pogrešam občutek svobode, ki me prevzame, ko se pojavim sredi zelenja... Občutek, ki je potreben za uspeh, ko kuješ srečno bodočnost... Tudi ta beton smo zgradili tako rekoč iz korenin gozda... Toliko življenskega soka je bilo v njih, da naš beton še vedno raste, raste in raste, kipi pod nebo...

ANA *(predrzno)*: Na račun gozda, gospod šef... Še sonce ste zasenčili!

GRADEŽ: Tega ne bi smeli reči, Ana... Ko veste, kako ljubim naravo... Res, da sem sprehode nekoliko zanemaril,... toda... *(ostro)* v nedeljo grem redno na izlet...

(Zaslišijo se oddaljeni šumi iz gozda... / Žuborenje potoka. / Pasji lajež)

GRADEŽ *(zanosno)*: Krasno je v gozdu... Čar narave ima svojo moč... Vsako nedeljo nabiram gobe, hitim skozi goščavo, čez preperelo suhljad, ...Ustavljam se ob razžaganih deblih... Ptičje pešje me popolnoma prevzame... Narava je največja umetnica... Včasih v gozdu tudi zablodim... Izgubim se sredi morja dreves, iz katerega ni več videti izhoda... Pa če bi vedeli, Ana, koliko možnosti je kljub temu, da se vse srečno konča, koliko poti vodi ven na vse strani sveta, koliko novih poti si lahko utreš skozi praproto, da si spet srečno doma ali na delu, mi ne vi verjeli... Narava...

(Brnenje telefona)

GRADEŽ: Beton Gradež... Prosim...

(Močan pok, kot da bi padel stol)

ANA *(ga prekrine)*: Tu je neki gospod, ki trdoživo zagotavlja, da ste ga poklicali v urad, da pri nas nastopi službo...

GRADEŽ *(se razburi)*: Kaj?...Kdo?

ANA: Neki gospod... Pravi, da sta se dogovorila kar po telefonu...

GRADEŽ (*jezno*): Nič se nisva dogovorila... Vržite ga ven... Na cesto... Za nesramneže ni ne dela in ne jela!

(*Ropot. Koraki*)

KOZAR (*udari na nemški vojaški način s petami ob tla, ko vstopi*): Moje ime je Janez Kozar... Javljam se, kot dogovorjeno, na delovnem mestu...

GRADEŽ (*z zvišanim glasom*): Ja kaj pa si domišljate, človek... Saj niste pri ta pravi... Nič se nisva dogovorila...

KOZAR (*rezko*) Po telefonu sva se prejle dogovorila... Rekli ste, dela ne zmanjka... Zato se bomo na delovnem mestu, ki od človeka zahteva res vse sile, dobro razumeli... Kako morete reči, da niste tega rekli... Telefonski pogovor z vami sem posnel... Tule... Dovolite, ta odlomek v dokaz...

(*Hreščanje iz slušalke / Kozar predvaja posnetek pogovora, glej str. 3*)

GLAS IZ TELEFONA: Dela ne manjka!

GRADEŽ (*začudeno*): Kakó!?

GLAS IZ TELEFONA: Dela ne zmanjka... in ne: Ne manjka dela... Zmanjka!

GRADEŽ: (*zmedeno*): Kakó? Ne razumem!

GLAS IZ TELEFONA (*odločno*): Samó dela ne zmanjka!

(*Kratko hreščanje iz slušalke*).

GRADEŽ (*kot da se je znašel*): Dragi neznani prijatelji... Verjemite mi, da sem vam za te odkrite besede zares hvaležen. Zdi se mi, da se bomo na delovnem mestu, ki od človeka zahteva vse sile, dobro razumeli...

(*Kozar konča predvajanje posnetka telefonskega pogovora*)

KOZAR (*zmagoslavno*): To sem vam hotel predvajati... V opozorilni dokaz... (*Agresivno*) Torej se hočete lagati... Ali veste, kaj to pomeni za državno betonsko podjetje vašega kova...? Naredil bom škandal, iz katerega se ne boste izmazali... Izdelujete tiste betonske klade za narodov blagor, pri tem pa lažete, kot namazani... Kaj se to pravi, da me niste zaposlili, ko sva se kratko in odločno dogovorila, da bom takoj začel z delom... Kakšen direktor pa ste mi! Zato bom zasukal rokave... Potem pa hajdi in začnimo...

GRADEŽ (*previdno, z utišanim preplašenim glasom*): Gospod... Gospod... (*išče besedo*)

ANA (*jasno in odločno*): Gospod Janez Kozar...

GRADEŽ: Ja, gospod Kozar, to ni tako enostavno, kot si mogoče domišljate...

KOZAR (*ostro*): Kaj hočete spet tajiti, da sva se za delo že dogovorila...

GRADEŽ: Tisto lahko pozabiva... je bil le informativni razgovor po telefonu... Da vas zaposlimo, morate izpolniti določene pogoje... To zahteva direktorij pa tudi delavski svet...

KOZAR: Kaj zdaj čakate! Kakšen direktorij. (*Kratek odmor. /Premišljuje*)

KOZAR (*Se spomni*): Aha! Matura ali pa višja izobrazba... Ampak, rečem vam, moje maturitetno spričevalo lahko iščete z lupo ali pa brez nje po vsem svetu, pa ga ne boste našli... Jaz sem človek prakse... Povejte, kje naj zgrabim, in takoj bo storjeno!

GRADEŽ (*pikro*): Zgrabite za kljuko na vratih... In adijo pa mirna Bosna... Ne rabimo vas... Takih sploh ne rabimo.

KOZAR: Se vidi, da se iz napak niste ničesar naučili... Še vedno se zaman prenapenjate po okostenelih prisilnih modelih... Od zgoraj navzdol... Najprej možgani, ampak puhli, potem pa, oprostite, da sem nekoliko neokusen, trebuh in rit... Ne, tako ne bo šlo... Samó po amerikansko naprej, od spodaj, iz prakse, do največjih postoritev...

GRADEŽ: Lepo vas prosim, premagajte se vendar... Stvari, o katerih mi trobezljate, niso šale... Vi pa takó...

KOZAR: Vi pa tako... Zdaj se me ne iznebite več... Gospa Ana prinesite mi stol, ki se je preje prevrnil, da se vsedem za delovno mizo... Vi, šef, pa se pomirite... In drugič bolje premislite, kaj obljublja idealističnim dela željnim ljudem, ki potem, ker ste navadni lažnivec in slepar, ostanejo praznih rok brez dela lačni na cesti...

GRADEŽ: Dobro... Pomirite se... V mejah možnosti bi se morda dalo kaj postoriti... (*Kratek premor*) Ana, ali ni šel predelavec Lenart v predčasni pokoj...

ANA: Ja, zaradi stalne pijanosti na delovnem mestu...

GRADEŽ: Dobro... Morda bi gospod Kozar poskusno prevzel to izpraznjeno delovno mesto...

KOZAR: Položaj... In ne mesto, kolikokrat sem vam že rekel...

GRADEŽ: Pa se mi zdi da se zelo motite...

KOZAR: Ne bova se tu šla jezikovnih pogovorov... Pa tudi s poskusnim delom ne bo nič... Kaj mislite, da sem poskusni kunec na poskusni postaji popolnega propada zaradi absolutne nesposobnosti. Inženir sem. Za stalno me boste zaposlili, da rešim, kar se še rešiti da...

GRADEŽ: A tako je to! Reševali bi nas radi! Veliki rešitelj, mi mali poklekamo pred tvojo veličino! Zapomnite pa si za vselej: Z betonom ni prav nič narobe... Proizvodnja samo narašča. Končno je na delu vojna... Bunkerji, betonski španski jezdec, betonski zid so idelki, za katere se tepe generaliteta vseh barv in uniform... Posel cveté kot še nikoli.

KOZAR: Vprašajte revizijsko komisijo, kako je z dobičkom... Za nos so vas potegnili, dragi človek... Blagajna je prazna... Že zdavnaj čivkajo vrabci na vsaki strehi, da je vaš blagajnik zbežal z devizami na Gran Canaria, zdaj pa se vam reži v brk... (*Resno*): Kaj res niste vedeli, kaj se dogaja v podjetju...

GRADEŽ: Ana, A...n...a, ali je res, kar je rekel?

ANA (*suho*): Ne vem... Pa kaj nas briga! S polno ali pa s prazno blagajno moramo naprej... Izdelava betona je prvorazredna dolžnost...

GRADEŽ: In delavci? Kdo bo plačal delavce?

ANA: Bodo že potrpeali... Vedno so potrpeali... Saj ne gori voda... Če ne dobijo danes, pa jutri.

KOZAR (*zafkljivo*): Ali pa popojutrišnjem...

GRADEŽ (*ga prekine*): Dobro... Preidiva k stvari... Torej vas bomo zaposlili...

KOZAR: Ja, zdaj... Ko je že skoraj prepozno, ko vam teče voda v grlo, bi si zaželeli, da vam ponudim svoje usluge... Toda zdaj bom postavil pogoje...

GRADEŽ (*začudeno*): Pogoje...? Pri današnji brezposelnosti?

KOZAR (*bahavo*): Končno ne gre za navadnega delavca, ampak...

GRADEŽ (*ga prekine*): Ampak?

KOZAR: Za vnetega, udarniškega preoblikovalca proizvodnje...

GRADEŽ: Človek... Kaj govorite... Kljub temu boste morali zadostiti formalnim predpisom, kot to zahtevajo oblasti...

KOZAR (*začudeno*): Predpisom? Kaj je to?

GRADEŽ: Kaj niste še nikoli slišali, da cenimo, če živijo naši sodelavci v urejenih družinskih in socialnih razmerah...

KOZAR: Hočete reči, da ne plačujem redno alimentov!?

GRADEŽ: Nič nisem rekel... Gospa Ana se bo z vami o vsem lepo pogovorila, potem...

KOZAR: Ja, to je res babnica od fare, vi pa mi niste pravi fant!

GRADEŽ: Ana, ali bi vi izpolnili z gospodom Kozarjem vprašalnik, kot se spodobi...

ANA: Takoj ... Samo, da še zadostim...

KOZAR: Predpisom ali potrebam...

(Telefon zvoni)

GRADEŽ: Beton Gradež... Prosim... Ah, vi ste, gospod Oblak...

(Hreščanje iz telefonske slušalke) Ja, ja, saj sem že slišal... Zelo ljubeznivo, da ste se spomnili... Izdelujemo samo prvorazredno robo... Se razume samo po sebi... *(Brnenje v telefonu)* Me slišite? Halo...tudi gospa soproga bo zadovoljna... Betonski kvadri... Zgradili boste obrambni jarek...Jašek...Obrambni blok... Prosim lepo...Trdnjavo... Ja, ja, se razume... Železobeton... Ja, železo da betonu absolutno trdnost... Ja... to ni kar tako... Se klanjam, gospod Oblak.. In handkus gospe soprogi...

(Odloži slušalko).

ANA: Je bil? Oblak? Dobro naročilo?

GRADEŽ *(mlaska z jezikom)*: Prav dobro, da boljše ne more biti...

(Telefon spet zvoni).

GRADEŽ: Beton Gradež... Ah, krasno, da ste se oglasili... Saj veste, da sem zelo liberalen, kar se tiče teh stvari... Diskretnost *(Šepeta)* Se razume? ..Strogo diskretno... Na vsak način... Zadostili bomo vsem predpisom...

(Vsesplošno hreščanje iz telefona, ki postopoma zamre)

III.

(Gong.)

(Glasovi iz gozda. /Iz velike daljave bitje cerkvene ure.)

GRADEŽ: Še ena stranpot in še ena... Naprej.. Gozd je posebna bivanjska razsežnost... *(Patetično)* Drevesa stoje čvrsto na straži kot

vojaki... Listje se združuje v neskončno dolgo vrsto... V zbor za boj!
...Prekrasno je nabirati gobe... (*Zelo močno vršanje vetra. Glasovi iz gozda.*)

GRADEŽ: Ah, jurčki, medvedje tace in borovke za vsakim grmom. Letos bo gobarjeva sezona. (*Zanosno*) Čudovitost narave je vhod v svobodo... Drevesa kot očaki iz pravljičnice... (*Šum gozda./ Iz daljave pasji lajež./ Nato vedno bolj glasne koračnice iz radijskega tranzistorja*) (*Prasketanje suhljadi pod koraki.*)

OBLAK (*ostro*): Zdravo! Kaj delate v gozdu! Tu je nevarno!

GRADEŽ: Oprostite... Nisem slišal, da bi bilo prepovedano nabirati gobe!

(*Glasna koračnica iz radia*)

OBLAK: To je lovsko področje... Samó divjad mi boste splašili...

GRADEŽ: Eno so besede, drugo pa dejanja... V eni roki držite puško, v drugi pa tranzistor s to vašo bučno muziko... Ta bi še mrtvece pregnala iz zadnjega počivališča, vi pa se bojite, da bom jaz, ki tiho nabiram gobe, pregnal srno...

OBLAK (*nekoliko utiša glasbo iz radia*): No, niste posebno tiho... Sicer pa, ta revir je moj... Moje živali so navajene na junaško glasbo, včasih pa tudi spregovori puška...

GRADEŽ: Vidim, da boste kmalu pritisnili na petelina...

(*Škrtanje orožja*)

OBLAK: Bom ali pa ne! Kakor bo potreba...

GRADEŽ: Bolje, da se v miru pomeniva...

OBLAK: Prav... Mihael Oblak, nabava in prodaja...

GRADEŽ (*začudeno*): Sveta nebesa, kakšno presenečenje... Dovolite, da se predstavim... Janez Gradež...

OBLAK (*po trenutku molka, presenečeno in prijazno*): Gradež... Beton Gradež... Ja, kako, da mi tega niste takoj povedali... Dobrodošli v gozdu... Veste, izredno me veseli, da sva se zdaj, po tistem telefonskem razgovoru, tudi osebno spoznala... Računam z vami... Upam, da mi boste čimprej dostavili velike količine železobetona, poudarjam, železobetona, zakaj beton brez železa je zanič... Potrebno se je utrditi... Svet je grozen in nevaren... Vsepovsod se demoralizirane bande upirajo resnici in pravici... Nas je pa še nekaj v hlačah... (*Se smeje*) In državo bomo postavili pokonci, pa naj bo magari iz železobetona!

GRADEŽ: Razumem... Računate lahko s skorajšnjo dobavo... Odvisni pa smo od železa... Železa pa ni... Nekje se je zataknilo... Stihija... Sovražnik nagaja...

OBLAK: To pa ne gre! Glejte, da se to uredi... Zanesem se na vas... Uredite takoj, pa čeprav bi se morali povezati s hudičem...

GRADEŽ: Naredil bom, kar je mogoče...

OBLAK: Pa res... da ne bo ostalo pri praznih besedah...

(ponovno glasba v tranzistorju. Koračnica bučno zadoni preko gozda)

(Kratek premor/ Nato ponovno glasovi iz gozda)

GRADEŽ: Že ves dan iščem gobe... Pa nisem našel ničesar... Kakšen neizprosno soparen dan... Da bi že vendar začelo deževati...

(Usihajoči glasovi iz gozda./ Zavlada kratka tišina)

IV.

(Gong)

ANA: Torej, gospod Kozar... Koliko otrok?

KOZAR: Pet... Verujem v lepšo bodočnost...

ANA: Ampak to je proti vsem pravilom spodobriega vedenja...

KOZAR: Nisem izjavil, da se bom dostojno vedel...

ANA: No, no.... Naj vam skuham kavico?

KOZAR: Nimam nič proti...

ANA: Vidite, izpolniti bova morala vprašalnik... Podjetju ni vseeno, kako žive njegovi sodelavci... Naš direktor je še posebno vesten... Osebnostno skrbi za moralno vzgojo in za etično prenovo naših odnosov...

KOZAR: Jaz sem tudi za to...

ANA *(veselo)*: Potem pa je vse v redu... Saj veste, polagamo izredno veliko pozornosti v te odnose...

KOZAR: Tako je tudi prav... Ali mi ne boste skuhalo kavice?

ANA: Takoj... Ampak povedati vam moram, da sta za nas dobri izdelek in dobri človek eno in isto... Brez dobrega človeka ni dobrega izdelka in obratno... Naš direktor je že večkrat naglasil, da je odlični izdelek plod odličnega srca... Posebno pri nas, ki se borimo za obrambo in utjevanje položaja v širših, nadlokalnih, tako rekoč nacionalnih, če že ne internacionalnih dimenzijah...

KOZAR: Zakaj ne rečete raje razsežnostih... Planetarnih razsežnostih... Kdo ve, če ni to res... Vojna med galaksijami se nam stanovitno približuje, kvazarji so na delu in vsak trenutek bo spregovorila nadkozmično skoncentrirana energija iz črnih lukenj...

ANA: Prosim vas lepo, zdaj bom pa rajši skuhalo črno kavico...

KOZAR: Počakajte, da povem do konca... Beton je že v redu... Toda, ko se bo odprlo žrelo vesolja, se bo uborno razpršil v ognju...

ANA: Vi ste mi res pravi filozof... Pa še pesimističen povrhu...

KOZAR: Jaz sem cinik...

ANA: V vprašalniku je tudi točka pet... Odgovoriti mi boste morali, kako je z vašim zdravjem...

KOZAR: To je hujše kot pri organih za državno varnost... Vendar vam lahko kratko in jedrnatno zatrdim, da sem zdrav kot riba v vodi...

ANA: Ne vem če je riba zdrava...

KOZAR: Zdrava, zdrava, če je prava....

ANA: Pošljušajte... Zakaj ste tako neresni... To, kar uganjava, so uradne stvari...

KOZAR: Ali vam je že kdo povedal, da imate lepe oči...

ANA: Ne, vi ste prvi, ki ste se za to odločili...

KOZAR: Potem pa se rajši začniva kar s tem ukvarjati...

ANA: Kozar, pomiri se!

KOZAR: Moderna psihologija je v številnih raziskavah ugotovila, da seks na delu bistveno dviga storilnost... Ne bi škodil ne vam ne meni.

ANA: Tepec...

KOZAR *(se smeje)*

ANA: Grem po kavico...

KOZAR *(glasno)*: Potem pa kar adijo!

(Kratek premor)

V.

(Gong)

(Na delovnem mestu./ Ropot različnih strojev./ Človeški glasovi. Iz daljave avtomobilski ropot s ceste)

KOZAR: Zakaj pa toliko zabušavate?

DELAVEC MIHA: Nč ne zabušavamo.

PREDDELAVEC (*priteče, zadihano*): Si slišu... Zdej pa kar prec na delo... Drugač te bom tko zatouku, da boš vse zvezde vidu!

KOZAR: Nekaj več discipline, gospoda!

PREDDELAVEC: Vsak bi rad sam piu pa jedu, pa nč delou. Tko ne bo šlo...Prmojduš, zdaj bomo pa šauflal pa kamenje toukl, da se bo kadilo... Ajdi pa marš!

KOZAR (*poučno*): Brez dela ni jela! Dovolite, da vam pokažem, kako se dela! (*Tolče s krampom po betonu./ Splošen krohot*)

PREDDELAVEC: Grozn smešen! Gospod že zna! Pa vi. A znate. A se tko dela... Sam spau bi vsak pa žrl. Zakva pa vas plačam?!

KOZAR: Prosim vas... Pili boste doma pri Micki...

DELAVEC TONE: Ne maram delat! Pust me spat. A ne vidiš, da sem truden?

PREDDELAVEC: A se tko govori s komando... Boš zdaj vzeu kramp al ne!

DELAVEC TONE: Ne bom!

KOZAR: Zakaj nočete delati? Plan mora biti izpolnjen predčasno in stopetdesetodstotno, vi pa tako! Kaj vam le manjka?

DELAVEC TONE: Bolan sem, gospod... Ja, kaj ne vidte, da mi je slabo?

KOZAR: No. Že dobro. Potem pa se malo odpočij. Zatem pa zares na delo! Kajne?

PREDDELAVEC: Gospod inženir so predobri s pijanduro kot si ti. Zdej boš delu. Pa amen!

DELAVEC TONE: Ne bom. Zdej bom spau.

PREDDELAVEC: Pa boš delu, če rečem!

DELAVEC TONE: Bom, če mi daš šnops...Potem grem po kramp...

PREDDELAVEC: Na delu se ne pije alkoholnih pijač.

KOZAR: No, izjema potrjuje pravilo. (*Dobrosrčno*): Vzem kramp pa hajdi tolč kamen! Šnops ti bom pa tkoj prinesl...

DELAVEC TONE: Saj sem vedu, da ste dobra komanda. Vi ste res za ljudi!

PREDDELAVEC (*vsem*): Al boste več delal, če vam dam šnops? Saj ste fejest fantje!

(*Smeh. Ropot. Koraki. Prenašanje steklenic*)

PREDDELAVEC: Zdej bomo pa pil. Živela nova petletka!

DELAVEC MIHA: Sem mislu, da smo že v novih časih...

PREDDELAVEC: Kakšni novi časi! Kaj si na luni? Vzemte flašo šnopsa. Mal za pocukat. A ne! Pa za moč! Za višjo storilnost! Bo pa na delu bolj veselo! Najprej bomo pil, potem bomo pa zares delal!

DELAVEC MIHA: Živela petletka!

DELAVCI: Živela!

(*Smeh. Petje.*)

PREDDELAVEC: Al bomo še eno spil?! Pa bomo pol več delal, al ne!

DELAVEC TONE: Tko je pa res fletno!

PREDDELAVEC: Le pijte, da boste boljš delal!...(previdno) Saj boste delal al ne!?

(*Oglasi se harmonika. Vedno bolj pijano vpitje*)

DELAVEC TONE (*poje*): Tinca, Tinca, Takala,
nam bo dala vinca zlatega,
hopsasa!

KOZAR: Preddelavec je že tako pijan, da se komaj drži na nogah!

PREDDELAVEC: Ne govor tolk! Bomo pa potem bolj udar+niški!

DELAVEC MIHA: Pij! Pa šuti!

(*Smeh*)

KOZAR: A zdaj boste pa kar zabušavali!

PREDDELAVEC: Zakaj pa ste nam dal šnopsa..., če ste tko za višjo delovno storilnost...

KOZAR: Niti dveh požirkov nisem naredil... Ti pa tako...

PREDDELAVEC (*osorno*): Pij! Pa šuti! Pa boš tkoj boljše volje.

(*Pijani smeh.../Delavci skupaj pojejo: Dobra volja je najboljša./ Zvoki postopoma zamro*)

VI.

(Gong)

GRADEŽ (pokroviteljsko): Končno imamo strogo določena pravila, ki se jih pameten človek mora držati!

ANA: Kavica, prosim... Popolnoma sveža...

GRADEŽ: Kako čudovito diši...Hvala, Ana!

ANA: Z veseljem...

GRADEŽ (Zadovoljno, zasanjano): Zdaj prihaja trenutek absolutne blaženosti... Kava...Kavica...Črna kava... Jaz, bogat, izkušen moški v najboljših letih (Smeh iz ozadja)...sem, zares srečen... Čeprav sem že nekoliko v letih, sem še vedno neporočeni edinček... Mama ne bi bila zadovoljna, da sem ostal brez družine... Zmeraj si je želela vnučkov in vnukinj... Ponosna je bila na svoj rod... Ne bi hotela, da bi ob tem betonskem bogastvu tako hitro izumrli... Grofje celjski danes in nikdar več (Smeh iz ozadja) Kako opojno diši kava...In kako čudovito dehti narava! (Glasovi iz gozda) Krasen dan se nam obeta... Na parobku rase posebno sočna praprot... (Krik splasenega ptiča) Paziti je treba na vsak korak... Ni vseeno, kam stopiš... Mučiti se je treba do najtemnejših globin gozda... Plaziti se je treba podnevi in ponoči, v soncu in v dežju do zadnjih skritih koticov... Tam za visoko praprotjo rasejo med suhim listjem in suhljadjo najboljše gobe... Samo jaz poznam skrivnost gozda... To je moj gozd...(Patetičen smeh) Še se je vredno smejati... Saj je dan... (Streli iz pušk) Čeprav so možje že prodrli daleč v gozd na svojem pohodu... (Krik ptiča) Neprestano streljanje... (Oddaljeno grmenje vojne./ Eksplozije granat. Topovi)...Gozd je zadnja oaza miru... Za ta koticek sanjsem skrbel noč in dan, da bi mu bilo prizanešeno... Toda! Zdaj tolčejo granate po krošnjah stoletnih dreves... Od betona v gozd... Tako sem si mislil... Beton je priznanje življenske nujnosti, gozd je priznanje svobode... Sem mislil... Pa ni res... Oaza miru je le navidezna... Beton je najvišja in zadnja stopnja razvoja... Nobenega gozda ni... (Streli iz pušk) Jaz pa sem sanjal o naravi, miru in svobodi, ki jih ni več... (Patetični smeh) ...Nobenih ptičev na drevesih... Nič... Tišina... Smrt... ..Kamen modrosti, kamen norosti. Pa ga ni, čeprav ga iščemo vse življenje...

(Kratek premor)

(Telefon zvoni)

GRADEŽ: Prosim... Beton Gradež... Dobro. Beton... Ponton... V največji možni količini...Bonton...Pardon...Ponton...Da bomo preživeli...Zastaviti je treba vse sile...Razumem... Vse sile...za beton...Na vsak način lahko računate s hitro in zanesljivo izpolnitvijo vašega naročila...

(Kratek premor./ Ropot pisalnega stroja iz ozadja)

GRADEŽ *(Zasanjano)*: Preveč sem zanemarljivo gozdove... Tisti krasni dnevi pod borovci, ki te čakajo kot stražarji večnosti...

(Zaslišijo se oddaljeni šumi, iz gozda./ Žuborenje potoka).

GRADEŽ: Mati narava... Naša največja umetnica in učiteljica...

ANA *(ga nesentimentalno prekine)*: Kolikokrat sem vam že rekla, da preveč sanjarjenja nikomur ne koristi... Najmanj pa vam, gospod direktor... Vojna ekspanzija je v polnem teku... Na vas čaka beton - in ne gozd, pa naj je še tako lep... Končno moramo živeti... Od ptičjega petja gotovo ne, temveč od zaščite naših koristi... Beton jamči za trdnost in uspeh... Zakaj bi se torej umikali...Kar želela bi si, da ne bi imeli pesniške duše, temveč betonsko glavo...

GRADEŽ *(se sarkastično smeje)*: Ja, to pa zares... Saj je kar nekam velika, skoraj kot da bi bila narejena po vaši zamisli...

ANA *(ironično)*: Res?

GRADEŽ: Verjetno, vi gospa iz betona v betonu!

(Ropot pisalnega stroja iz ozadja, ki počasi zamre)

ZAKLJUČNA SLIKA.

(Nežna klavirska glasba,/ ki postopoma izzveni./ Kratek premor./ Nato rezek žvižg./ Gong)

NAPOVEDOVALEC: Dober večer torej, dragi prijatelji...*(Premor)* in prijateljice...

Upam, da ste se naučili koristnih stvari... Saj veste, smisel našega življenja je kar se da kratek: Življenje je treba sprejeti tako kot je... Zato moramo višjega spoštovati, častiti in brezpogojno ubogati... In pri tem koristno delovati, prodajati in bogateti...

(Gong)

NAPOVEDOVALEC: Ali smo se zares česa naučili?... Ana, odgovorite nam na to vprašanje kratko in jedrnato!

ANA: Da, naučili smo se koristnih stvari...

NAPOVEDOVALEC: Na primer?

ANA: Naučili smo se, da je smisel življenja kratek in jednat...

NAPOVEDOVALEC: Ja, točno... Zakaj torej zmaga močnejši?

ANA: Močnejši zmaga, ker je močnejši.

NAPOVEDOVALEC: Točno. Zakaj bogatejši obogati?

ANA: Bogatejši obogati, ker zmaga in ker je močnejši...

NAPOVEDOVALEC: Dobro! Vidim, da smo se le naučili zelo koristnih stvari...Dragi prijatelji, zato sem z vami res zelo zadovoljen...

ANA (*Zaploska od veselja./ Radostno*): Tako sem srečna... Vsa sem iz sebe... Kakšen dan in kako lep, ja, še lepši večer... Veseli me, da ste z nami zadovoljni...

NAPOVEDOVALEC: In zakaj sem, Ana, z vami zadovoljen?

ANA (*z zanosom*): Z mano ste zadovoljni, ker sem se naučila zelo koristnih stvari...

(*Rezek žvižg*)

NAPOVEDOVALEC: Najlepša hvala, dragi prijatelji...(*obotavlja*) in prijateljice...

ANA (*radostno*) Tudi vam, najlepša hvala, naš prijatelj in učitelj...

(*Kratek premor*)

(*Ptičje petje iz gozda, ki počasi zamre*)

(*Gong*)

"ANTHROPOS", 1991, IV-V

Ni mogoče, da bi redno bral vse slovensko časopisje. Nekatera izdanja vidim le sem pa tja. Med takimi je "Anthropos", "Časopis za sodelovanje humanističnih in naravoslovnih ved, za psihologijo in filozofijo, ki izhaja "pod pokroviteljstvom Univerze v Ljubljani, izdaja pa ga Društvo psihologov Slovenije in Slovensko filozofsko društvo".

Kar sledi, se nanaša na v naslovu omenjeno številko tega občasnika. Ne gre torej niti za poročilo niti ne za oceno, kvečjemu za nekaj opomb ali pripomb k filozofskemu delu tega izdanja.

1. OBRAVNAVANI PREDMETI

S simboliško logiko (manjmi je vseč "simbolizirana" ali "simbolična") se ukvarja F. Jerman. O jeziku in argumentaciji v njem (ne z njim) piše Igor Z. Žagar. Prispevek M. Potrča obravnava logično koherenco, a na določeni spoznavoslovni podlagi. Nekaj podobnega je mogoče reči o D. Rutarjevem delu (duh in forma) in prav tako o Č. Tóthovi refleksiji o nepojmovnem. *O znanstvenosti filozofije* piše M. Svajncer, o filozofiji znanosti pa F. Mali. Kritiko filozofskih sistemov v W. Benjaminovem gledanju prikaže B. Bibič-Faninger. *S filozofsko antropologijo* (v nadaljevanju) se ukvarja V. Rus (vprašljivost človeka). O mestu in vlogi teorije v umetnosti razpravlja J. Muhovič.

Vsi ti članki so objavljeni pod zaglavjem "Filozofija". Pod zaglavjem "Družboslovje" pa B. Novak razmišlja o teleologiji dela. Njegov prispevek je bolj filozofski kot sociološki, nedvomno pa bolj sociološki kot sociografski.

2. VIRI IN IZVIRNOST

Jerman sledi večinoma Poljaku A. Grzgorczyku. Bibič-Faninger razlaga po svoje W. Benamina, Č. Tóth pa W. Adorna. Potrč se v glavnem opira na Keith-Lehrerja. Mali negativno (in neizvirno)

ocenjuje K. Popperja. Za nasprotje *Rutar* sprejema Popperja, v kolikor ta poudarja prednost domneve-predpostavke (hipoteze) nad izkustvom. *Žagar* razvija del Ducrotove teorije. *Švajncer* je bolj osebna, izraža pa miselnost sodobnega relativizma v znanosti, skoraj skrajnega (Bachelard, Feyerabend). *Rus* ne navaja virov, a je izrazit hegelijanec, ki zagovarja antropologijo sedanjega stoletja, skuša pa dopolnjevati njene pomanjkljivosti. *Novak* predstavlja troje teorijsmotrnosti dela (metafizično-finalistično, mehanicistično in dialektično), in se zavzema za tretjo s popravki in dopolnili; navaja številne mislece različnih struj, toda nekako nevskladno in večkrat izven konteksta.

Na splošno navajajo veliko srbskih in hrvaških piscev ali pa tujih del prevedenih v srbohrvaščino.

3. IZRAZJE

Sem in tja opažam kakšen šibek poskus slovenjenja izrazov ali celo načinov izražanja. Nasplošno pa velja, da gre za romano-slovenščino oz. romanski argot s slovenskimi končnicami. Človek ima vtis, da so romanski (ali včasih anglosaški) jezik zavili v bolj temno "slovenščino". Če temu dodamo še, da samo po sebi filozofska dela niso najbolj lahko razumljiva in da marksistični-filozofi slove po svoji nejasnosti, potem bo lahko sprejeti trditev, da ne gre za "lahko" branje.

Moti uporaba neologizmov, ki navadno niso prav nič potrebni. Da so dvojino ali razlikovanje spolov (v dvojini in množini) opustili, je že poznano.

Nerazumljive so nekatere "malenkosti" kot npr. dosledna (ali nedosledna) raba predloga "z(s)" v družilniku (6. sklonu). Razlikovanje med rabo "z" in "s" je po mojem bistveno svojsko slovenščini. Najprej zato, ker besede v izgovorjavi povezujemo: vsaks-svojo; potem pa, ker s tem tudi preprečujemo še večjo "trdoto" slovenskega jezika: vsak z svojo.

Morda gre kakšna napaka ali celo popolna nerazumljivost kakega stavka na rovaš tiskarskega škrata.

Izgleda predrzno, če si Slovenec, ki že skoraj 50 let živi v zdomstvu, upa očitati slovenskim piscem doma, da je zanj takšna slovenščina nesprejemljiva. Že nekajkrat sem omenil, da prejšnji režim dejansko ni hotel imeti obveznosti do majhnega slovenskega naroda in njegovega jezika, ker bi se ta moral prejali slej utopiti v srbohrvaščini, potem pa bržkone v ruščini. Ali pa morda v nek nov angleško-

romanski dialekt. (Če je v skladu z marksistično-leninističnimi dogmami narod le prehodni epitonomen v nujnem razvoju različnih načinov proizvodnje, potem ima zelo majhen pomen kot začasno zgodovinsko dejstvo. Vse drugo je laž in demagoštvo!) Rusi si morda lahko privoščijo neizmerno število tujk, predvsem romanskih, ker jih je pač precej in ker so imeli (ter še imajo) politično-vojaško-gospodarsko moč. Slovenci ne! Kot tudi ne Izraelci ali Irci ali kanadski Francozi. Zakaj so ti sposobni ustvarjati izraze za vsa področja, Slovenci pa kaže da ne? Ali je tako velika zanemarjenost ali duševna zamrzlost, ali pa nekatere še tako strašno zaslužuje že preživetja ideologija?

4. POSAMEZNA DELA

1) B. Novak, Teleologija dela

Avtor sam tiho priznava, da ne gre le za "domet" sodobne antropologije ali družboslovja, temveč da ima tudi filozofski dostop. Navaja mnogo mislecev, a malo ali nič številčnih in dejstvenih podatkov. Althusser se ni motil, ko je sociologom očital, da izrabljajo znanost in filozofijo v svojo (ideološko) korist. V kolikor sociologija ni sociografija, bo zmerom podvržena določenemu "logosu" oz. ideologiji.

Pod filozofskim vidikom bi bil Novakov članek vreden obdelave in kritičnih opomb. Novak npr. hoče "kritično rekonstrukcijo" tim. "človekoljubnega materializma", ker da bi današnji materialni pogoji še ne ustrezali za realizacijo historičnega materializma (s. 52 op. 3). "Postulirana skladnost uma in narave se je pokazala samo kot skladnost instrumentalnega uma z razpoložljivo (manipulativno) naravo, ki ne sloni na empatiji v ljudi in v stvari" (s. 53). Kaže da B. Novak sprejema trditev, da Marx ni presegel absolutne ideje o razpoložljivosti narave, obenem pa govori o "komunikacijskem" umu.

Navaja Marxa, češ da je delo človek, material pa ni nič človeškega. Če bi bil človek potencialno neskončno razpoložljiva surovina, bi ne ostajalo v njem nič človeškega, kar bi vodilo v "ljudomrzni" materializem (ib.). A človek vzgaja in je vzgajan hkrati, pravi B. Novak. In z Avronom sodi, da tudi intelektualno delo zaslužuje (s. 54).

Za B. Novaka je končno vprašanje: kakšna so zdravila za (B. Novak piše: proti) današnje sredstvenje ciljev? Toda če istimo delo s človekom, potem po mojem ni rešitve. Res je, da je delo

izključno človeško, čeprav bi po nekaterih tudi narava "delala". Toda cilj je človek, ne delo, (čeprav bi bil človek samo po delu dejavnosti postal to, kar je, in čeprav bi samo po dejavnosti izkazoval, kar je.) Kako iskati smisel, smoter, končnost (finalnost) dela-sredstva, ne da bi iskali smisel za človeka-cilj?

Sicer pa nekaj podobnega trdi tudi B. Novak, -kljub prizadevanju za zvestobo svoji ideologiji -, ko pravi, da še iščemo nove "konceptije" (zamisli, mišljenja) človeka, ker da se zamisel, ki jo je imel o sebi moderni človek, že izteka. Če bi sprejemal skrajno zgodovinskost (historicizem), potem bi bila sploh ta zamisel v stalnem spreminjanju, tudi v okviru posameznih dob. Toda ali že samo dejstvo, da zmerom iščemo "svojo podobo", ne kaže na neko stalnost v človeku?

2) F.Jerman, Predikatna logika 2. del

Prva opomba bi bila ta, da pri Anthroposu imajo logiko za del filozofije. Toda odvajalna (deduktivna) logika je bila "órganon" za Aristotela, navajalna (induktivna) pa za F. Bacona. Ali je orodje nečesa (oz. boljše: nekoga) lahko obenem "tisto nekaj" (oz. boljše: tisti nekdo)? Ne strinjam se z mnenjem, da je razum nekaj zgolj orodnega (instrumentalnega), pa vendar si bomo skladni v tem, da človek ni samo razum, čeprav je morda razum del ali celo "določilni" del človeka. Filozofija in znanosti uporabljajo logiko (ali logike), zato pa ravno niso logika, če ravno morajo biti logične.

F.J. ostaja na splošnem pri čisto osnovnih pojmih tim. predikatne logike. Dejansko ne presega tega, kar se uče na boljših argentinskih srednjih šolah. (Za primer učbenik M.A.-J.C. Colacilli de Muro, "Elementos de Lógica Moderna y Filosofía".) A zakaj ne sloveni? Čemu "predikatna" logika namesto "povedkovne"? Sicer je res, da "propozicionalno logiko, F.J. prevaja s "stavčno logiko". A izraz "stavek" je bolj slovnični; glede na vsakokratno vsebino v logiki govorimo o "izreku" ali "izjavi"; "poved" pa je logična struktura, ki z izrazom (terminom) in razumskim sklepanjem, (za katerega nekateri v "Anthroposu" uporabljajo izraz "rezoniranje"!), tvori troje logičnih struktur.

Vemo, da še ni ustaljene simbolizacije v logiki. Vendar me motijo nekatere podrobnosti. 1) "Splošni kvantifikator" (številčnik?, ukoličnik?) bi jaz označil samo "(x)", ne pa tudi z velikim obrnjenim A pred "(x)", kot je to potrebno pri "bitnostnem" (ki ga F. Jerman imenuje "eksistencialnega" in ki se ga more prevajati tudi kot "bivanjskega"), kjer pred "(x)" pišemo narobe veliki E. - 2) Istovetnost (tavtologijo) izraža F. Jerman z znakom (simbolom) enosmerne

puščice. Toda tudi vpletnost (vpletenost, morda vključnost, implikacijo) piše z enosmerno puščico: če p potem q", kar se mi zdi bolj algebraično kot logično. Ali bi ne bilo boljše, ko bi za vpletnost uporabljal znak pol-elipse odprte na levo, za razliko od pol-elipse odprte na desno, ki označuje v algebri Peirceovo vključnost (inkluzijo)? - 3) Ali mu puščica pomeni "če, ... potem...", ali pa tudi "če in samo če, ... potem..."? Če ne, kako znači to drugo splošnoveljavno vpletnost?

3) B. Bibič-Faninger, Elementi za branje del Walterja Benjamina

B. Bibič-Faninger omeji "elemente" za branje (vseh?) Benjaminovih del na dvojce beril iz tim. Bibičove materialistične dobe. "Elementi" ne obsegajo celote obeh spisov, ker gre pač za ideološko obremenjeno delo.

Razumljivo je, da pisec uporablja nemške izraze, ker gre za "razlago" nemškega izvirnega dela, toda na splošno zapada v strahotno jezikovno spačenje; zadostni dokaz: povzetek na str. 81. Sicer pa: ali res ni slovenskega izraza za "elemente" v tem smislu?

Mogoče je sprejeti trditev, da filozof ne le opisuje svet, (pravilno bi bilo: ga razlaga), ampak da ga tudi spreminja. Razumljivo je, da se tako delovanje filozofa vdinja (angažira) s svojim pisanjem. Manj pa je razumljivo in pravzaprav nerazumljivo, če uporabljamo ali izrabljamo določeno besedilo v svoj prid.

4) V. Rus, Filozofska antropologija in vprašljivost človeka

To delo je verjetno najbolj vredno branja

a) Iz Trstenjakove psihološke trditve, da je človek "v vsem kosmosu najbolj večplastno, najbolj spremenljivo in razvojno dinamično in najbolj nihajoče bitje", V. Rus nekako zaključi, da se mu potemtakem lahko približamo samo po Heglovi sintetični dialektično-umski metodi, v čemer bi šlo za spoznavoslovno in logično plat. -Trebalo bi bilo najprej dokazati, da je ta metoda edina možna. Potem pa: za nekatere je skok iz enega območja (psihološko) v drugo (antropološko in filozofsko-antropološko) kaj lahek, kljub temu da drugim očitajo pre-skoke v metafizično (duhovno) stvarnost.

b) V. Rus do neke mere dobro označi različne struje 20 stoletne filozofske antropologije in obenem nakazuje na njihove pomanjkljivosti. "Stari" metafiziki očita, da je absolutizirala katere koli strani človeka ali sveta s svojo spekulativno neempirično metodo, in da ni uvidela, kako da edino antropologija lahko razloži novo metafiziko,

ki izhaja iz posebne, človeku v bistvu imanente transcendence. Ta bi, skupaj z dramatično ravnostjo, imela svoj glavni vzrok v "strukтури" človeškega dela. V. Rus omenja še 6 drugih primerov. Vsi končavajo s trditvijo o pomembnosti dela. - V. Rus morda ne ve, da "stara metafizika" ni absolutizirala *kateri koli* strani v človeku in da ni bila samo spekulativna. Sam dodaja, da ne gre le za človeško delo (v ozkem marksističnem pomenu), ampak za dejavnost, prakso. Ali bi mogel trditi, da predvsem sodobne filozofske struje, ki izhajajo iz hebrejsko-krščanskega izročila, obenem pa upoštevajo točasno antropologijo, ne poudarjajo dejavnosti in da celo izhajajo iz izvirnega "zakona dela"?

c) V. Rus govori o rušenju starih ontoloških kategorij, predvsem "abstrakcionističnih ontoloških pojmov" in "nominalistično-indeterminističnega bega od teh pojmov". Prvi bi "dušili in siromašili" človeško bitje bolj kot katerokoli znano bit vesolja. - Kaže da V. Rus govori o rušenju nekaterih razlag za določene pojme, ne pa o pojmi in njih vsebini, še manj o rušenju človeškega bitja. Vsa druga bitja v vesoljstvu imajo (so) bit kot človek, a njih bivajočnost je drugačna oz. je nimajo. V kolikor pa so bit kot človek, imajo določeno "naravo" (način ravnanja) in bistvo. Prav tako človek: ali je človek ali ni. Če je, ni zaradi določenega ravnanja posameznika ali ker bi kdo "odločil" (konvencionalno) o dejstvu, da je človek!

č) Za V. Rusa je važno, da v samem človeškem bistvu pokaže prav posebno intenzivna nasprotja, ki presegajo nasprotja vseh drugih bitij. - Seveda moremo in moramo začeti razčlemba s pojavi. Toda potem ne smemo zamenjavati psihološkega bistva (osebnosti) z metafizičnim (ontološkim), tega pa z bitnim (ontičnim). Onto-ontološko bistvo človeka pa je samo eno. Četudi bi sprejeli, da bistvo šele nastaja (v posameznikih ali človeštvu ali obeh), ne bi bilo mogoče istiti psihološkega (in sociološkega?) bistva niti z bitnim niti z bitoslovnim. Če sprejemamo enotno (bitno in) bitoslovno bistvo za vse ljudi, s tem ne tajimo, da ne bi bilo temu bistvu lastno imeti nasprotnosti (duh-telo; razum-volja; volja-težnja itd. itd.). Ali se sploh more govoriti o psihološkem ali ontološkem bistvu, ki bi bilo (oz. nastajalo) eno samo v vsem človeštvu, ne stvarno-podstatno, temveč kot "značilna" dejavnost (ali dejanskost) vseh človeških bitij? Ne moremo zavreči "starih" bitoslovnih pojmov s tem, da jim skušamo dajati drug pomen, ker s tem nič ne spremenimo. Zadnje vprašanje o biti ostaja odprto, prav tako kot vprašanje o nespremenljivem bistvu določene vrste biti. Toda zakaj V. Rus uporablja izraz "bit" in ne "bitje", ko govori o teh izjemnih človeških značilnostih? Zakaj ne govori o bivajočnosti? Če

gre za bivajočnost, ni bistva, kvečjemu v bitoslovnem pomenu, kot izraz določene "konceptije" o človeku v določeni dobi. Toda razlaga človeškega bitja (konkretne biti) in bivajočnosti more voditi do označenja človeškega bistva in s tem do biti.

d) V. Rus skuša priti do skritega, oddaljenega skupnega vzroka in izvora vseh človeških izjemnih lastnosti, njegove izjemne celote in bistva. Pri tem trdi: sestavine dela so samo glavni, ne pa edini bistveni vzrok človeške izjemnosti; drugi bistveni vzrok je naravni samotok znotraj in zunaj sestavin dela. - Tu gre za trditev z važnimi nasledki.

e) Zatem se V. Rus spusti v dolgo in nekam pusto razpravljanje o prvotnosti in glavnosti dela za človeka. Kljub vsemu navsezadnje trdi, da je edina razlaga za to, da je človek "skrito bitje", delo (s. 112). S tem bi pa negotovost prenehala biti nepoznavna "stvar na sebi" in bi postala "opredeljena negotovost", "opredeljena neutemeljenost", ki bi imela kot svoje najneposrednejše določilo človekovo samogotovost (samoutemeljenost). Z drugo besedo: človeška negotovost in samogotovost bi se neposredno pogojevali. Svoboda ustvarjanja bi bila sposobna zajeti celotno človeško bit, ne da bi jo ustvarjala iz nič, temveč ker bi razvijala v njej celotno višjo kvaliteto. To samoodoločanje človeka na načine dela pa bi bil determinizem, ki bi se prelomno razlikoval od vsakega drugega determinizma, ker so "naravna bitja" zakovana v železni determinizem narave, človek pa si lahko ustvarja stalno višje antropološke kvalitete in se tako bolj samoutemeljuje. - Težko je družiti materialistični determinizem z zgodovinskim, tega pa z zapoznelim eksistencijalizmom; še težje pa s stvarnostjo. Zamenjavanje videza (pojavnov) z *vso*, (da ne rečem: zadnjo, najglobljo) stvarnostjo, je težava za vse tim. aktualiste, ker vedo, da ostajajo na površju.

f) V. Rus se odločno postavi za "novo antropološko metafiziko in transcendenco", ki bi bila dialektično-umska in bi zahtevala v odnosu človeka do sebe in do vesolja ("tako narave kot boga, piše V. Rus) dejaven odnos, ker je človek bitje svobodne izbire in svobodne dejavnosti. Pojmovanje, da je metafizika-transcendenco samo negibnost in absolutna ločenost od človeka, bi že vnaprej "demobilizirala" in "dezavuirala" (sic!) človekova prizadevanja k vertikalni transcendenci (s. 114). - S temi trditvami se je lahko strinjati. A zakaj bi morala biti "nova antropološka metafizika in transcendenco" samo dialektično-umska po Heglovem vzorcu? Zakaj bi dejaven odnos do sebe in vesolja moral biti samo zahteva (raz)umske dialektike, ne pa notranje-sestavni del in zahteva vsega človeka?

g) Po V. Rusu bi dejanski zgodovinski potek človeške transcende-
dence nedvomno dokazoval, da brez celovite ustvarjalnosti do
sebe človeška transcendenca navzgor ne bi bila dana in da bi se
že ob človekovi pasivnosti do lastne celote sprožila človeška
transcendenca navzdol. O tem zadnjem bi bila večina filozofov
doslej molčala, govorile pa so o njem "figurativno" religije. - Nov
dokaz za to, da V. Rus govori o človeški bivajočnosti, ne pa o bistvu
človeške biti. S čimer pa ni rečeno, da nravno (etično) popuščanje
ne bi bilo tudi razčlovečenje. Prav tako kot je npravna obveznost
v tem, da ravnam v skladu s tem, kar kot človek moram storiti,
zato da postanem to, kar moram biti.

h) S tem v zvezi je vprašljivost človeškega bivanja v svetu. Po V.
Rus je težko dobiti odgovor na vprašanje o pojmu sveta, ker je svet
verjetno brezkončen, kot končna bitja pa imamo izredno malo
izkustvenih dokazov v primerjavi z verjetno brezkončnostjo sveta.
Po V. Rusu bi v tej brezkončnosti delovale najsplošnejše zak-
onitosti, ki pa bi imele mnogo drugih lastnosti (spreminanje,
zamenljivost vzrokov za različne pojave itd.), s čimer bi človek
imel dovolj možnosti za ustvarjalno delo. - Ali zamenljivost vzrokov
velja ne le za duševni, temveč tudi za biološki in fizični svet?

Če bi bilo tako, ali je potem človeško ustvarjalno delo omejeno
samo na "druge lastnosti", ki bi bile izven "splošnih zakonitosti"?
Potem bi bilo kaj malo prostora za človeško svobodo!

i) Vprašljivost vključuje vprašanje o smislu, to pa lahko pomeni
dvoje: ali iskanje nekega predmeta s pomočjo misli (pomen) ali pa
ontološko in antropološko-teološki odnos enega pojava do drugega.
Od bistva sveta in človeka je odvisno, kaj lahko dá veselje človeku
in kaj človek vesolju. "Objektivistične metafizike" in "absolutni
determinizmi" bi bili trdili, da je človek samo posledica svetovnega
absoluta; antropocentrizem (Protagoras, Kant, Husserl, prvi
Heidegger) pa, da človek ustvarja ves svet. To bi bile po V. Rusu
iluzije. Pravo mesto človeka zase in za kosmos je, da je ta čas on
sam izgradil s svojo dosedanja dejavnostjo-izkustvom (s.116).
Izhodišče za to trditev bi bilo zgodovinsko dejstvo, da je človek
kozmična izjemnost, ki se je ne more reducirati na nobeno najsplošnejšo
posebnost in ker se ob vseh teh bistveno razlikuje. Ta razlika je
predvsem v človeški sposobnosti, da ustvarja celoto v svoje bistvene
dele, pa v tem zasnovano negotovost človeškega bivanja. To bistvo
je vzročno povezano z vprašanjem o človekovem smislu. Edino
bitje, ki se more upreti horizontalnemu toku vsega, je človek, ki
ta tok kvalitativno prerašča. Zato bi bil svet veliko bolj prazen brez

človeka, zaradi česar ima človek večjo odgovornost za življenje. Torej: kozmos bi bil dal človeku možnost "nadnaravnega" (ustvarjalnosti, a ne iz nič), človek pa je to možnost s svojim delovanjem izpopolnil. Tako je v primeru z drugimi bitji človek najmanj zagotovljen, nanmanj stalen. - Nekatera poenostavljenja (simplifikacije) škodijo pravilni razčlembi: objektivistične metafizike - antropocentrizem. Toda tu je V. Rus bliže eksistencializmu kot zgodovinskemu materializmu. Zato tu ne vidim le brezupnega iskanja (aggiornamenta) v okviru starih dogem. Sicer se zamenjava pomen nekaterih pojmov (bistvo), po mojem brezuspešno, ni pa popolne zaprtosti. Kdor bi npr. soglašal s Cassirerjevo razlago opredelbe človeka "animal rationale" kot kategorični imperativ, bi mogel reči, da se strinja s tem mnenjem; celo tisti, ki zagovarjajo podstatnost in nespremenljivost človeškega bistva, bi mogli pritrditi, samo pojmu bistva bi bilo treba dati drugačen pomen.

j) Kozmos daje človeku možnost smisla, pravi V. Rus, ne pa dejanskost smisla; ta je odvisna od človeka samega. Zato je človekov smisel stalno vprašljiv. Človek išče smisel z mišljenjem, a ga ne uresničuje samo z mislijo. Zato je realizem, ne pesimizem, če govorimo o dramatični možnosti smisla in nesmisla v človeku. V. Rus sodi, da je končna predstava o človeškem bistvu v Sv. Pismu bolj resnično ogledalo ljudi kot sodobna antropologija, posebno ko gre za to, da človek v vsem vesolju najbolj (ali ne edini?) niha med dobrim in zlim. Izvori tega zla bi bili v izjemno-človeških plasteh: zamišljanje, domišljija, proizvodnja vseh vrst, zavestne potrebe, navidezne potrebe, strasti, želje, jezik in sploh vsa ostala simbolika. Samo iz človekove ustvarjalnosti je v človeku nastala zmožnost, da ne podleže nagonu kot žival; toda prav to omogoča večje dobro in večje zlo. A zlo ni zmerom namerno, ampak izhaja iz človeškega nihanja med največjo kozmično neutemeljenostjo in najvišjo možnost samoutemeljitve. Zlo ne nastaja iz zle narave ali iz bistva človeka, temveč iz človeških plasti. Dobro in zlo sta v človeku iz istega materiala, o katerem človek svobodno odloča. Nihanje med dobrim in zlim ni zmerom dramatično, je pa značilno za prav vse ljudi brez izjeme. - Če je po V. Rusu bistvo človeka v neutemeljenosti in samoutemeljenosti, kako da potem zlo ne izhaja iz človeškega bistva (v V. Rusu pomenu), posebno še če bi dobro in zlo bilo iz istega materiala? Kakšna je razlika med izjemno človeškimi plastmi (ki pravzaprav po V. Rusu je vse, kar določa človeka kot človeka) in človeškim bistvom (po V. Rusu)? V tem je po mojem hudo protislovje v razmišljanju V. Rusa.

Kljub vsem opombam mislim, da je V. Rusovo delo pomemben prispevek k novemu gledanju na človeka. Ki pa ni tako nasproten "staremu" kot sodi V. Rus. V bistvu gre za izhodišča predpostavke, ki jih je najbrž več pri V. Rusu, in pomene (semantiko).

5) C. Toth, Refleksija o nepojmovnem

Gre za predstavitev pojmovanja eseja pri nemškem filozofu Theodoru W. (Wiesengrund) Adorno-u, pa tudi za zavzem zanj, seveda v določeni razlagi. Po Adornu bi bil esej zavest o neidentiteti, ki bi se upiral identitetni (pojmovno absolutni) logiki občega in nujnega. V eseju bi šlo tudi za destruktivno kritiko filozofskih sistemov v podobi antiteze. S tem bi se torej tudi esej mogel pojmiti kot pojmovna antiteza pojma in bi potem esej bil navsezadnje razmišljanje o nepojmovnem.

Ne smemo pozabiti, da se je Adorno predvsem posvečal filozofiji glasbe in še to bolj s sociološkega oz. antropološkega vidika. Vendar so njegovi prispevki važni tako z logičnega kot spoznavoslovnega in tudi bitoslovnega vidika. Poudarjanje bitoslovnega dostojanstva posamičnega, - kar ni isto kot bitnega dostojanstva posameznega! -, ne pomeni zaiti v popolno tajitev logično-pojmovnega. Ko pridemo do kakega pojma, se nobena filozofija ne more več odpovedati miselnemu nazoru, ki ga pomeni pojem. Zatekanje v pesniško govorico bi bil samo pobeg pred to obvezo.

Esej ni v nasprotju z diskurzivno logiko. Ni nelogičen. Že zato, ker mora biti celota njegovih izjav podana skladno, čeprav odlomkovno (fragmentarno) glede na kakršenkoli sestav. Prav zato je esej nekako notranje "krivoverski", ker je napor konkretizacije vsebine določenega časa in prostora.

6) M. Švajncer, Znanstvenost filozofije

M. Švajncer vzpostavlja trditve, ki so preveč brezpogojne (absolutne). Obenem pa nekatere pogajajo (relativizirajo) to absolutnost, kot npr. konvencije, vsakokratni pragmatizem, družbena pogojenost, nravna(etična) razsežnost.

Trditve(teze) bi bile: 1. Filozofija in znanost se vsebinsko in formalno prekrivata in dopolnjujeta ter druga drugi določata meje spoznanja. - 2. V obeh primerih bi bilo sodilo pogojeno in zamenljivo. - 3. Nekatere znanstvene sodbe bi bile bolj apodiktčne in nadčasovne.

Avtorica pravilno opisuje zgodovinski razvoj, kjer res opazamo take značilnosti, a ne zmeraj. Seveda pa ni isto trditi, da je vse podvrženo zgodovinskemu razvoju, ali da je vse samo zgodovinski razvoj ter da potemtakem to, kar vsakokrat je, je edina stvarnost-resnica. Pigmejci sodijo sami o sebi, da niso ljudje; ali zato niso del človeškega rodu? Če na podlagi zgodovinskih razlogov trdim, da zmerom bolj spoznavamo meje med znanostjo in filozofijo ter da sodila za to postajajo zmerom bolj uvidna, pri čemer ne gre le za različne vrste "formalnega zapisa", potem moramo sprejeti, da je neka znanstvenost tudi v filozofiji, čeprav bi filozofija ne bila znanost. In kar je še bolj važno: da so tudi nekatere filozofske trditve apodiktične in nadčasovne: potem ko smo npr. prišli do pojma "zgodovinskosti", se ga ne moremo več izogniti; prav isto pa velja za pojem "biti".

Članek hoče biti pozitiven doprinos za boljše pojmovanje znanosti in filozofije pa razmerja med obema. Za pisateljico je "strpen dialog med filozofijo in znanostjo treba imeti za izhodišče in možnost ustvarjalnega soobstoja" (s. 139). Kaže da so že daleč časi, ko za nekatere filozofija ni imela nobene vrednosti. Ko M Švajncr govori o "krogih racionalizma" in "iracionalizma", človek ne ve, če sprejema te zadnje, predvsem Bachelardova mnenja. Če bi jih, ne vem kako bi bila mogla priti do omenjenega zaključka in celo do svojih (delno osporavanih) tez. Razen če bi zašla v popolno relativnost, ne le v opisu zgodovinskega razvoja, temveč tudi sedanjih epistemoloških načel in sodil.

7) M. Potrč, Pojemovna koherenca

Kaže da Slovenci ne bi bili sposobni spoznati stvarnosti (vskladiti pojem s "predmetom spoznanja"), ker bi bili sicer zmožni imeti ali ustvariti zadeven izraz! Po drugi strani pa čisto nič ne izgubimo, če "koherenco" v Potrčevem pomenu tako imenujemo.

M. Potrč v okviru "koherentistične" teorije predlaga novo obravnavo pojmov, do katere bi vodil razpored (klasifikacija) različnih predlogov za strukturo pojma. Tukaj je vidno, kako na splošno zamenjavajo "pojem" in "izraz", pa tudi "pojem" in "pomen". Za kakšno strukturo gre?

M. Potrč razlikuje definitorne in nedefinitorne pojme. Nedefinitorni bi razlagali strukture pojma s pomočjo mehanizmov podobnosti ali nepodobnosti. V podobnosti bi bili spet možni dve razlagi: s pomočjo prototipov ali pa primerkov; in v nepodobnosti z mehanizmom spremenljivosti ali koherence. Po vsem tem bi bilo

videti, da M. Potrč govori o pomenih, a kako bo priznal, da je pomen nekaj drugega kot ustrezeni pojem?

Na podlagi Keith-Lehrerjeve koherentistične spoznavne teorije skuša M. Potrč predstaviti in vpeljati pojem koherence. Poleg že omenjenega bi se mogel vtakniti v podrobnosti; npr.: zdi se mi pravi izraz "ozadni sistem prepričanj" (ki zveni po Althusserju); ne strinjam se s "kandidatom za vednost" in "izzivalcem za vednost", najprej zaradi "kandidata", potem pa ker v "Abstractu" izzivalca prevaja s "competitor" (tekmeč) ne "challenger".

Toda ne bom govoril niti o M. Potrčevem predlogu niti o koherentizmu. Vse skupaj se mi zdi le nov poskus krpanja tako sila šibke in plitve spoznavne teorije, ki skuša na vsak način braniti skrajni materijalizem v leninsko ozki razlagi empirio-kriticizma.

8) F. Mali, Kritika indukcija pri K. Popperju

Namen F. Malija je, odgovoriti na vprašanje, v koliko je strogo zavračanje indukcije v metodologiji znanosti sploh upravičeno. - Dejansko bi bil moral zapisati: zavračanje induktivizma (teorije o indukciji), ker indukcije (napeljuje) nihče ne zavrača v metodologiji znanosti, pač pa v logiki in gnozeologiji. Rekel bi tudi lahko, da to ni Popperjev primer, ker Popper zavrača indukcijo samo kot upravičeno dokazovanje iz logičnega vidika (območje upravičenosti-justificacije), ne pa kot znanstveno koristno metodo za spoznanje (območje odkritja ali iznajdbe).

F. Mali pravzaprav ne govori o indukciji kot postopku, temveč vztraja na tem, da Popperjeva kritika psihološkega upravičevanja indukcije ni dosledna in da je zato tudi protislovna. V tem pisec sledi mnogim Popperjevim kritikom, ne le iz ideološko vdinjenega tabora (marksizem), temveč tudi epistemolom najrazličnejših struj. (Povzem o tem gl. npr. G. Klimovski-M. de Asúa, "Corrientes epistemológicas contemporáneas", Bs. As., C.E.A.L., 1992, v zbirki "Los Fundamentos de las Ciencias del Hombre", snopič 70; prav tako 71, 87, 88.

9) D. Rutar, Duh in forma

D. Rutar skuša pokazati na problematičnost pojma "objektivna realnost", ki ne upošteva iracionalnega pogojenja vsakega vedenja. Ta iracionalni pogoj je verjetje. Človek bi imel spontan občutek, da je vse vedenje že na nek način zapisano in premišljeno in da človek v svojem znanstvenem podvigu to vedenje le odkriva. Po

D. Rutar bi pri tem šlo za Freudov transferni občutek. Potemtakem bi brez psihoanalize ne bilo mogoče ustrezno razvijati nobene humanistične vede.

Dandanes bi marsikdo pritrdil, da popolnoma "predmetna stvarnost" ni tako razumska. Z drugimi besedami: bila bi verjetno razumska v pomenu razumnostna, ker so človeku lastne le določene razumnosti (rationalitates), te pa zmerom razlagajo le delno, odlomno (fragmentarno); ne bila bi pa ne razumna ne pametna. Razumnost nujno upošteva nerazumskost, denimo: védenje sloneč na verjetju. Ali pa "objektivna realnost" pomeni to, kar je že na neki način "zapisano in premišljeno" in bi obstajalo pred pravim razumskim spoznanjem, poleg njega ali mimo njega? Za nekatere je to vedno nujno. Ali se D. Rutar zaveda, kam ga lahko to vodi?

Vprašanje je, zakaj bi naj védenje, ki prihaja iz verjetja, veljajo le za "človeški svet", za območje humanističnih ved. Morda ima dana narava nek logos, neko kolikor toliko redno ponavljanje pojavov, sicer bi bilo vse znanje (in vse naravoslovne znanosti) popolnoma umišljeno in bi opisovalo le "slučajnosti". Gotovo je pa, da, tudi če bi bil v naravi tak vnaprej zapisan in premišljen logos (po božjem umu?), ne odgovarja popolnoma človeškemu logosu, se ne sklada popolnoma s tolikerkimi človeškimi logosi, ki se razodevajo v različnih razumnostih.

V umetelnem svetu človeka in takšnega logosa, prav zato ker tudi človek nima enotne razumnosti, po kateri bi ustvarjal svoj svet (in samega sebe). Torej je potrebno neko osnovno védenje za razumsko spoznanje narave in človeka. Iz določene razumnosti, - ki pa je morda ne-razumnost za drugega -, je mogoče razlagati odlomno ta svet; to "razumnostno", - ne: razumsko -, razlago bo drugi imenoval "iracionalno" ali nerazumnostno s svojega vidika.

Nevarno je istiti "objektivno realnost" s predmeti človeških ved. Prav tako kot je nevarno, če bi jo istili z naravo ali naravno danim. Toda še bolj nevarno je trditi, da je v znanostih o človeku bolj važno védenje po verjetju kot pa razumsko spoznanje, ali pa da bi brez védenja po verjetju teh znanosti ne bilo; morda celo za nasprotje od naravnih znanosti. Seveda je čisto nerazumnostno (in verjetno nerazumsko), če bi znanosti o človeku, kot nujno pogojene po védenju na verjetju, razlagali in utemeljevali (samo) s Freudovim transfernim občutkom.

Argentinski epistemolog M. Bunge je naslovil eno svojih del "Seudociencia e ideología". Ideologija je marksizem, laži-znanost pa psihoanaliza. Bunge je funkcionalni monist in popperjanec.

Toda med Popperjevim novim razumarstvom, ki hoče tudi iskustvene podlage, in Freudovo nerazumskostjo, (čeprav po nekaterih "znanstveno" dokazano z opazovanjem posameznih primerov), je še mnogo drugih možnosti: bolj "stvarnih" po eni strani in ki po drugi bolj odgovarjajo splošnemu človeškemu vedenju po verjetju.

D. Rutar sam pravi, da je svet za posmoderniste kontingenten, neteleološki in zavezan ideologiji, zaradi česar bi bil eden izmed utemeljiteljev postmodernosti prav S. Freud.

Kaj pa če komu (ali mnogim, ne le za tisto verjetno večino, ki sploh ima samo vedenje po verjetju) svet je prigoden (kontingenten), a ima nek smisel (je teleološki) in ni zavezan, vdinjen (angažiran) ne znanosti ne filozofiji ne ideologiji? Kaj pa če koncem koncev filozofija in znanosti pa celo ideologije (v sprejemljivem pomenu) morejo ohraniti svojo istovetnost le, če se zavežejo danosti tako "naravnega" kot "človeškega" sveta?

Kljub tem opombam bi (razen malo večje natančnosti v 3. trditvi) sprejel troje D. Rutarjevih predpostavk (s.167). Trditi "Če se mora (človek) čemu odpovedati, potem se mora 'pravi refleksiji'" (s.171), je skrajni paradoks, razumljiv le, če sprejmemo z D. Rutar, da bo vedno potekal boj za pravo refleksijo.

Primer, ki ga daje po Weizsackerju (s.170), dokazuje celo izkustveno potrjeno razumskost razumnostnega (racionalnega) gledanja, v čemer je neko protislovje z osnovno trditvijo.

Ne moti to, da D. Rutar navaja Popperja v angleščini. Toda, da celo rimljanskega Lukrecija (1. stol. po Kr.) navaja v angleščini, je le malo prehudo.

10) Igor Ž. Žagar, Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom

Že tim. sofizmi so dokaz, da jezik uporabljamo za dokazovanje (razumsko, logično), da pa ima jezik-govorica tudi svojo lastno dokazno moč (psihološko).

Igor Ž. Žagar predstavlja O. Ducrotove teorije o dokazovanju v jeziku. Uporablja izraz "argumentacija" namesto "dokazovanje". To je pravilno, če sprejmemo, da dokazujemo le z jezikom. Resda uporabljamo jezik za dokazvanje (z jezikom), toda čeprav jezik sam na sebi nima te zmožnosti (ali moči), je res, da jezik sam na sebi ima neko prepričevalno moč. Zato bi za "argumentacijo" jaz uporabljal izraz dopovedovanje ali pregovarjanje, celo pregovor, če s tem zadnjim ne bi zavajal v dvoumnost.

Žagarjev prispevek kaže nato, kako danes preveč poudarjamo pomen jezika, tako da dejansko jezik (in s tem dopovedovanje) spodrine dejstvenost in razumsko spoznano stvarnost ter dokazovanje o njiju. Drugače povedano: Če bi se zavedali in priznali, da jezik ni le orodje za vsakdanje sožitje, ampak tudi za znanstveno in filozofsko delovanje, potem bi argumentacijo (dopovedovanje) podredili razumskemu dokazovanju. In če bi se zavedali, da v jeziku lahko le pregovarjamo ne pa dokazujemo, potem bi bilo tudi sožitje verjetno laže, ker ne bi nasedali tolikokrat tolikoim jezikovnim laži-dokazom. Tako bi bilo mogoče sprejeti več razumnosti v naravi in v svetu človeka ter ne bi tako lahko zapadali v postmoderni iracionalizem. In prav zaradi različnih razumnosti in njihovih različnih načinov "dokazovanja" bi sprejeli tudi "dopovedovanje", "pregovarjanje" kot neke vrste dokazovanje ali vsaj kot nek način izražanja o stvarnosti. Seveda s tisto veljavnostjo, ki vsakomur gre: ni isto "psihološko močen dokaz" kot "razumsko utemeljen dokaz", posebno če pri prvem gre le za določeno rabo jezika (ali govornice). Navsezadnje to, da tudi v jeziku na neki način dopovedujemo in morda celo hočemo dokazovati, je dokaz za neko osnovno razumnost, nekaotičnost v medsebojnih človeških odnosih in v danem tvarnem svetu. Da dejstvo dopovedovanja-pregovarjanja v jeziku moremo tudi opisati in razložiti z različnimi domnevami, to trditev samo še okrepi.

5) ZA ZAKLJUČEK

Kakšen je splošen vtis po branju navedenih del?

Ne bi mogel reči, da gre za popolno ideološko enosmernost.

Kaže kot da bi nekatere teme šele zdaj odkrili: simbolska logika, Benjamin, Adorno. Obravnavanje zadnjih dveh in zavračanje Popperja daje misliti na počasno preusmerjanje. To je posebno opaziti v pojmovanju znanosti in znanstvenosti filozofije, pa tudi v razpravljanju o jeziku. Težko je pa razumeti, da zgodovinskost (in zato relativnost) tako poudarjajo, da s tem lahko izgubijo ne le stik s sedanjo epistemologijo, temveč tudi z njihovo (nekdanjo?) ideologijo. Seveda se s tem približujejo postmodernizmu, kar je nevarno predvsem v kolikor v znanost in filozofijo vnašajo preveliko mero nerazumskosti (iracionalnosti). In je malo razumljivo s tim. "znanstvenega" marksističnega vidika; ali pa ravno dokazuje, kako da ta nikoli ni bil ne znanstven ne razumski.

V filozofsko bolj pomembnih delih, (predvsem tistih, ki obravnavajo antropologijo in smotrnost dela), je opaziti prizadevanje za odprtost

in večjo širokost. Prav v teh dveh delih je tudi največ izvirnosti, rekel bi da precej. Ker gre za odlomke, je razumljivo, da je v njih v skladu z Adornom dosti "krivoverstva"; dá pa misliti tudi na prihodnje, morda še bolj pomembne razprave. V kolikor bodo nekako naravno opustili 19 stoletne dogme, je pričakovati, da bo tudi pri Anthroposu razvoj šel k iskanju nekih skupnih splošnih prvin, ki so danes last skoro vseh antropoloških struj.

Skratka: razveseljujejo videzi razvoja iz zaprtosti, ne zadovoljuje pa teženjek (površnemu?) vskladenju z modo kot je postmodernizem. Tudi če bi ta bil do neke mere sprejemljiv na drugih poljih (slovstvo, kinematografija), sem prepričan, da je njegova nevarnost večja za znanost in filozofijo kot pa za vero. Predvsem za filozofijo, znanost in tehnologijo majhnih narodov. Velesile in velepodjetja ne poznajo nerazumskosti, čeprav jim ta lahko koristi kot nova ideologija-zasužnjenost bebcov, - tako posameznikov kot narodov -, ki mislijo, da so sodobni, ne vedo pa, da si s tem sami pišejo svojo smrtno obsodbo.

Bolj mi je všeč razumar kot nerazumnik, čeprav sta oba skrajnostna. A razumar je pretiravanje človeškega in počlovečenjskega; nerazumnik pa je možnost za izbruh najmanj človeškega, čeprav bi nekateri hoteli, da je nerazumsko zadeva čustev in ljubezni. Toda: ali je nerazumska ljubezen vrednota?

Buenos Aires, 2 maja 1993

LITERARNI KAŽIPOTI (II.)

Preobrat v kontekstu zastarelih miselnih načinov ali morda nemogoči poskus združevanja separatistov vseh dežel Vzhoda in Zahoda.

Sredi razkroja nekdanjih političnih struktur in pod pogoji, ki so jih narekovale v rušilnih vojnah 20. stoletja nastale življenjske oblike, se postavlja vprašanje identitete, ki nas v književnosti že od nekdanj zaposluje, tako rekoč od sebe in na radikalen način. Menimo, da smo vendarle prispeli na prag časovnega obdobja, ki so ga okronala številna sijajna znanstvena spoznanja in tehnološke iznajdbe, s katerimi je mogoče odpreti vrata v popolnoma nove življenske možnosti - in vendar vemo, da obstaja kljub vsem tehničnim in drugim dopolnitvam pravzaprav le ena sama možnost, ki nam more omogočiti bodočnost: zmaga razuma.

Kaj vse nas zdaj čaka? Tega ne vemo. Usode človeštva ne moremo napovedati in predvideti.

Dejstvo pa je, da je zaradi političnih pretresov zadnjih let tako na nekdanjem Vzhodu kot tudi Zahodu nastala razpoka, ki vnaša nemir na vsa križišča političnega in duhovnega svetá, čez katera potujejo mednarodni popotniki z željo, da bi se odzvali zahtevam in pritiskom spremembe.

Ta popotovanja, ta "nomadstva", ne pomenijo izmika od družbenih odgovornosti. Iz zgodovine, iz sodobnosti, od odgovornosti ni mogoče uiti. Beg v negovanje lastnih slabosti, v želji da se ne bi prištevali k nobenemu narodu ali jeziku, prepričevanju ali izzivu, je sicer lahko stvar in izbira določenih posameznikov, saj vemo iz zgodovine, da je bil v časih barbarstva beg edina možnost, da si reši življenje in morda duhovno delo. Toda danes, v kontekstu srednjeevropskih pogojev, pomeni neopredeljevanje ali beg ponavadi pot v konformizem.

V času, ki zna vedno znova obračunati z nonkonformisti, je potrebno oditi na potovanje, ki nima ničesar skupnega z umikom v samoto

gozdov, temveč je odločilno povezano z zaščito pametne poti v prihodnost. Svet in družba, ki sta zaradi človeške nespameti smrtno ogrožena, ne smeta propasti. Nasprotno, s pomočjo magneta, ki polni svojo moč iz številnih sil razuma, bi morali tu na križišču iskati pot v pošteno in tolerantno reševanje problemov.

Vendar ni časa za evforijo. Premajhna razdalja nas loči od zločinov v zgodovini in v sedanjosti in demokratični procesi, v katerih bi mogli preseči obremenitve in travmatizacije iz preteklosti, spet izginjajo v nacionalnih razprtijah, v sovraštvu do tujcev, v antisemitizmu. Poleg tega je jasno, da se demokratični in prenovitveni procesi lahko zelo hitro zaustavijo, pa tudi tako imenovana demokracija je izpostavljena stalnemu izvotljevanju korupcije, kar je dobro vedel n. pr. francoski pisatelj *Alfred Jarry*, ko je položil na ostri jezik svojega KRALJA UBUJA sledeče besede: "Demokracija pomeni, da vsakdo, ki ima roké, vzame, in da ne kradem drugim le jaz, temveč da lahko ti pokradejo tudi meni."

Avstrijska literatura, kot tudi literature drugih dežel so vedno znova sporočale diagnoze, včasih pa tudi terapije, s katerimi bi se mogli boriti proti krizam, ki nas ogrožajo. Književnost po vseh evropskih predelih se dobessedno šibi pod težo na najrazličnejše načine izraženih temnih slutenj in napovedi, toda kdo od naših univerzalnih politikov in strokovnjakov za vsa pristojna življenjska vprašanja in kdo od povprečnih bralcev zna od te ponudbe in tega duhovnega potenciala imeti tudi dejansko korist. Kdo se že zmeni za dejstva, ki jih je avstrijski pisatelj *Hans Lebert* leta 1960 v romanu *VOLČJA KOŽA* opisal kot "življenje, ki se v prsti pozabe, pod dalje rastočo travo vztrajno odmika - in je zdaj..., ker smo tako dobro zakopali in pozabili, ohranjeno in z vsakim dnem bolj zaudarja..."

Te ugotovitve lahko razumemo kot nedvoumen poziv, naj v Avstriji ne pozabimo na negativno preteklost, vendar bi lahko bile tudi moto proti neupoštevanju zgodovinskih spodrsrljavev v Evropi na sploh.

Odmika od dogmatičnih sistemov in vrnitve h koreninam lastne biti ne moremo izvesti čez noč s pomočjo dekretov iz rok včasih tudi vprašljivih politikov, ki so še nedavno podpisovali dekrete popolnoma druge vrste, toda vrnitev od pozabljene resnice nazaj v stvarnost in v od obtežitev preteklega osvobojeno zavest je dolgotrajen, zapleten in boleč proces. Ni čudno, da začetna evforija, ki je bila povezana s številnimi vzpodbudnimi aktivnostmi, zdaj, ko smo v nakazujoči se politični in gospodarski krizi izgubili mnoge lepe iluzije in nam zlovoljni že skušajo sugerirati nemoč

našega delovanja, plahni in more moč odpora proti pozabi in zlorabi resnice končati v zmedi in samouničenju.

Stari red iz Jalte, ki je ta svet obvladoval, je propadel, vendar je ostala zgodovinska travmatizacija, ki je preveč ranila različne narode na Vzhodu in Jugu. Živimo v času poloma na očišču narodov in kultur na potresnih področjih. Življenjska pravila, ki jih je ironiziral izraz "mirna Bosna", stojijo zdaj na glavi. Za tak položaj je več vzrokov. Predvsem pa je res, kot nastali položaj definira stara modrost, ko pravi, da je vojna tedaj, ko je odpovedala politika, nadaljevanje te z drugimi (brutalnimi) sredstvi kot posledica napak in pozabljenosti iz preteklosti.

"Mirna Bosna" je parola, temna kot menetekel. Korenini v pandemoniju tragičnih zgodovinskih dogodkov, kot jih je med drugim predstavil v romanu *MOST NA DRINI* nobelovec Ivo Andrić. Pisatelja je pri tej kroniki mesta Višegrad na Drini zanimal široki tok ambivalentne bosanske zgodovine. Občutil jo je kot sintezo med Vzhodom in Zahodom na podlagi analize vseh plasti zapletenega bosanskega družbenega reda. Za to prozo je značilna vzhodnjaška čudnost in precejšnja mera fatalizma: življenje je nesmiselno prepletanje usode in naključja. V življenju Bosne v času turške zasedbe je Andrić odkril vrsto temnih in grozljivih pogojenosti, med drugim tudi dedno obremenitev in duševne bolezni pri nekaterih v romanu predstavljenih protagonistih, tako da so napadi *Dorta Javanovića*, napisani iz zornega kota nekdanjega uradnega "socialističnega optimizma", razumljivi, ko oznanjajo, da je "Andrićeva podoba Bosne subjektivna deformacija, njegov realizem pa le navidezen, ker je pisatelj Bosno doživel kot mračen in zavrt ambient iz strasti, prekletstva in krutosti."

Vendar je očitno, da je Andrić v svojem sicer v bistvu konvencionalno napisanem delu, za katero so ga leta 1961 počastili z Nobelovo nagrado, razvil veliko vizijo Bosne kot možne sinteze iz vzhodnjaških in zahodnjaških življenskih principov. Ti imajo svoj posebni smisel in posebno humano nalogo prav tam, kjer so se že od nekdaj križale različne kulture in kar je že od časov rimskega cesarja Teodozija znano kot ločnica dveh svetov.

Iracionalnost pretiranih nacionalizmov je razbila čez štiri stoletja segajoče sožitje na principu heterogenosti svetá kot možne skupne usode. Ta se je kot princip predindustrijske statičnosti, brezčasovnosti, zrcalila v lepi skladnosti kamnitega mostu velikega vezirja Mehmeda paše Sokolovića. Ali zmaguje v zgodovini vedno znova iracionalnost? Moramo torej, kot je menil neki drugi bosanski avtor, čakati le na smrt?

Meša Selimović poroča v romanu DERVIŠ IN SMRT o miroljubnem muslimanskem menihu, ki se zaplete v boje za oblast v bosanskem delu osmanskega cesarstva ter pri tem človeško dozori, a vseeno propade.

Zaradi tektonskih napetosti, izvirajočih iz heterogenosti pokrajine in njenih narodov in interesov, je Bosna hotela vedno znova vsaj hipotetično veljati za deželo ljubezni, oziroma tolerance. Ker se ji je to le redko posrečilo in ker je v različnih razmejevanjih postopoma naraščalo sovraštvo, se na tem zanemarjenem področju niso znali nikoli zares umiriti. Leta 1969 je Selimović izjavil v beograjskih KNJIŽEVNIH NOVINAH, da "polzi skozi resničnost in skozi sanje bosanske zgodovine sivina jugoslovanske stvarnosti."

Če se zruši most, ta, kot meni *Andrić* "nepogrešljiva sponka na poti, ki povezuje Bosno s Srbijo in čez to z drugimi deli turškega cesarstva vse do Istambula", se bliža ura kolizije sistemov. To je čas "izobčenih ljudi", izvržencev iz življenja, ki imajo predvsem sredi vojne veliko besedo. V daljši pripovedi RDEČI PETELIN LETI PROTI NEBU je pokojni (drugače v življenju v odnosu do drugih narodov v marsičem vprašljivi) srbski pisatelj *Miodrag Bulatović* skorajda vizionarsko prikazal mazohizem neke zamejene družbe iz degenerirancev, posebnežev in slaboumnih s plastičnimi sredstvi groteskega pretiravanja. Toda tudi v takem svetu, ki očitno mrači življenje ljudi kje v Srbiji, Bosni, Črni gori in ni nič drugega kot svet sovraštva, nasilja, blaznosti in smrti (torej "pekel"), se rojeva odpor. Trpinčena žrtev želi biti ali postati človek, v svetu krivih in grešnih želi biti in ostati človek. Rdeči petelin, simbol trpinčene kreature v rokah razčlovečenih ljudi, leti v tem svetu groze - a kljub temu tudi upanja - ,medtem ko vanj udarjajo krogle iz pušk in ga poganjajo vedno više in više, proti nebu, dokler se ne zgubi na obzorju. Je znamenje trpljenja, upora pa tudi večno nemirnega človeškega srcá.

Zlom ali samouničenje neurejenih družbenih razmer so občutljivi avtorji iz nekdanje Jugoslavije napovedali že pred leti ali desetletji, toda kdo se že zares ukvarja s "fantazmagorijami" literatov, kdo že vzame v knjigah napisano zares, preden ne izbruhne bolezen.

V nekdanji Jugoslaviji so mnogi desperadosi čakali, da izbruhne vojna. Že v romanu *Dragoslava Mihajlovića* KOSOVCVETELE BUČE je opisan boksar, ki v času titoističnih čistk proti informbirojevcem mora zapustiti ljubljani Beograd. Odide na Švedsko in živi tam kot emigrant z mračnim upanjem, da bo "nekoč izbruhnila majhna, razumna vojna... Ker če bo prišlo do tega, me bodo zagotovo poklicali, in potem se bom lahko mirno vrnil domov."

Toda jasno je, da vojne nikoli niso razumne, temveč vedno grozne in krute. Paradoksi je v načinu obešenjaškega humorja pa so očitno dovoljene, če se z njimi borimo proti destrukcijam pri človeku in družbi. V tej zvezi bi omenil DNEVNIK IZGINJANJA iz peresa beograjskega pisatelja *Davida Albaharija*, ki je bil v nemškem prevodu objavljen leta 1991 v oktobrski številki avstrijske literarne revije LITERATUR UND KRITIK. "Ta narod na veliko laže, je nekje omenil pesnik," berem v tem dnevniku. In tudi to: "Nekoč se mi je zdela ta izjava zelo pretirana, danes pa je dejstvo. Toda, če vsi lažejo, kaj ne govorijo potem vsi resnice? In če so vsi zmoreli, kdo je potem sploh še pri zdravi pameti?"

V tej dilemi, ki ne dopušča več nobenega manevrskega prostora, se moramo odločiti za razumno reševanje problemov. Žal zdaj to očitno nima nikakršne konjunktore. Brez določene mere neodvisnega ukrepanja, brez zdrave mere nekonformističnega pristopa, v sedanjem zavoženem položaju sploh več ni mogoče doseči ploskve z razumnimi vedenjskimi načini. Podoba je, da smo se znašli sredi izrazitih blokad in nejasnosti. Nacionalistični, populistični tokovi z Vzhoda se odločujoče mešajo z urbanimi, liberalnimi iniciativami, ki vidijo v večji, združeni Evropi pozitivno možnost za bodočnost. V istem trenutku se bojujejo nacionalisti in tradicionalisti najrazličnejših izvorov za avtohtonost svojih dežel. Spremembe na Vzhodu, predvsem pa v nekdanji Sovjetski zvezi, so omogočile ponovno združitev Nemčije, vendar so se v istem času zbudili iz več desetletij trajajočega zimskega spanja mnogi stari nacionalistični konflikti. Neprijetno je tudi gledati, kako so se spremenili nekateri nekoč nekonformistični pisatelji, ki si zdaj zatikajo za klobuke navidezne oznake humanizma in domoljubja, se krase s šovinističnimi parolami in prerivajo za oblast, ki "tako diši", (kot pravi Slovak *Mnačko*) namesto da bi se na kritičen način spopadli z negativnostmi, s katerimi se srečujemo vsak dan na vsakem koraku. Počasi začenejo vsa ta polovičarstva in nedoslednosti pri poteh, dejanjih in sredstvih utrujati. Kar še vedno nekaj velja, takó na Zahodu, kjer se večina pisateljev kljub zapeljevanju potrošniške družbe zavzema za ozaveščeno, pravičnejšo in tolerantno družbo, kot tudi na zaradi krize neustaljenem Vzhodu, je dejstvo, da moramo stalno braniti svobodo kritične misli. Pisatelji iz nekdanjih komunističnih dežel, ki so jih predramile dileme prehodnega obdobja, lahko posebno dobro vedo, da kritičnega duha ni mogoče učinkovito premagati z nasiljem ali zamolčevanjem resničnih dejstev. Isto velja za avtorje iz sicer superindustrializiranega zahodnega sveta, ki s svojo hiperindustrializacijo in tehnološko hipertrofijo, podobno kot (nekdanja?) vzhodna plansko-gospodarska

industrijska megalomanija, izvaja ekološki samomor. Zato bi bil pravi nesmisel, ko bi mislili, da se politične in kulturne naloge na nekdanjem Vzhodu bistveno razlikujejo od tistih na Zahodu. Oziroma, da tankajšnji problemi ne bi bili tudi tukajšnji. Pri razreševanju nujnega si lahko obojestransko pomagamo. To velja tudi za literarno področje, ki je že od nekdaj v večji ali manjši obliki izpostavljeno recipročnim vplivom iz tujih območij. Zožitve človekovega doživljajskega in čustvenega sveta, ki so jih v dobršni meri povročili tudi različni tehnološki pritiski, lahko prevetri tudi vsaj še delno ohranjena vitalnost nekaterih drugih, baje manj vrednih in dolgo časa zapostavljenih evropskih jezikovnih prostorov (tudi slovenskega, hrvaškega, makedonskega, srbskega, albanskega, litovskega, beloruskega ali ukrajinskega). Potreba je blokada šovinističnega pritiska, oziroma preobrat v kontekstu zastarelih miselnih načinov.

Politični pretresi zadnjih let, ki so spremenili življenje v mnogih predelih nekdanjega komunističnega Vzhoda, povzročajo tudi na Zahodu posebne občutke. Podoba je, da so se stara pravila, s katerimi so merili svet na levi in na desni, spremenila, ali pa se je nekdaj "pokvarilo". tako da svetá ni več mogoče meriti kot poprej. Na meji s Slovenijo so pred dvema letoma potekali ostri boji. Če potuješ zdaj tu čez mejo, se ti "post festum" zazdi, da je vse takó kot je bilo, celó v bojih porušene obmejne carinarnice so spet obnovili ali na novo zgradili, toda videz vara. Vse je po tej kratki, a za Slovence usodni vojni, drugače, v marsičem tudi še nejasno ali nestanovitno. Dramatični dogodki iz vojne se dogajajo naprej v glavah ljudi.

V nekem smislu je počutje podobno tistemu iz davnih dni, ki ga je v romanu VILA OB JEZERU o povratniku iz druge svetovne vojne opisal nekonformistični tržaški slovenski pisatelj Boris Pahor.

Premaknjene malenkosti in podrobnosti opozarjajo, da se je morda spremenilo nekaj bistvenega.

In če vlada na slovenskih mejah mir, to ne velja za vso Hrvaško. V Bosni divja vojna s silovito brezobzirnostjo prav tako, kot se nadaljujejo spopadi v Armeniji ali Azerbajdžanu. Očitno bodo prej ali slej povsod začrtali nove državne meje, mi pa jih bomo kljub temu morali prestopiti, da bomo našo narodno in človeško identiteto potrdili v večsmernem in raznoterem svetu iz različnih jezikov in kultur. Nič ne pomaga. Tudi po teh vojnah bo potrebno, če želimo sploh preživeti, najti pot k sosedu.

Seveda pa je jasno, da na področju narodov in etničnih manjšin ne potekajo razmerja tako shematično in linearno (čeprav bi si

nekateri izboljševalci svetovnega reda to srčno želeli), kot velja to za svet mehanike in vijakov, kjer je že davno zmagalo poenostavljenje funkcionalnega, tako da imamo zdaj med Visokim severom in Ognjeno zemljo v trgovinarstvu na razpolago, kot zatrjujejo strokovnjaki, pravzaprav le še tri običajne vijake in matice srednje velikosti. Hvala Bogu, narodov in kultur še ne moremo stlačiti v DIN-norme. Čeprav teče razvoj v smer oblikovanja večjih kompleksov, velikanskega kopičenja moči, učinkovitih poenostavljanj, ob katerih zblede, kot menijo tu in tam, "male" razlike etničnega ali filozofskega značaja, ni mogoče učinkovanja duhovnega poenostaviti na ta mehanični način. Kultura je bistveno bolj komplicirana in kompleksna, jeziki in književnosti pa so važna kolesca v sestavu, ki funkcionira samo tedaj, če ostanejo razlike med majhnim in velikim, funkcionalnim in ne-funkcionalnim racionalnim in morda emocionalnim, neokrnjene.

*(Povzetek v nemščini napisanega sestavka, ki ga je avtor prebral
maja 1992 na 21. mednarodnem pisateljskem srečanju v
• Brezah-Fresachu na Koroškem)*

KULTURNI VEČERI SKA V LETU 1992

1. Predstavitev Zbornika prof. Tomeca.
2. Feria del libro - Knjižni sejem.
3. Razstava akvarelov slikarja Ivana Bukovca.
4. Predstavitev Zbornika dr. Tineta Debeljaka Domovina in svet.
5. Teden slovenske kulture.
6. Prof. Alojz Rebula: Po izhodu iz Egipta (predstavitev knjig dr. Vinka Brumna Argentinski spisi, Alojza Rebule Pastir prihodnosti in Na slovenskem meridianu, ter Draga Jančarja: Pogled Angela).
7. Prof. Zora Tavčar: Književnost Primorske.
8. Dr. Alojz Kukovica: Sodobno religiozno gibanje New age.
9. Avgust Horvat: Ob stoletnici prvega slovenskega katoliškega shoda.
10. Predstavitev dr. Tarasa Kermaunerja: Slovenki čudež v Argentini.
11. Prof. Boris Pahor: Vprašanje narodnih manjšin v Evropi.
12. Dr. Mirko Gogala: Ideologija, politika in vera. Istočasno je razstavljal Tone Kržišnik zadnje akvarele iz Slovenije.
13. Dr. Katica Cukjati-Debeljakova: Ob 500 letnici stika med Evropo in Ameriko.

KRATEK SPOMINSKI ZAPIS

(Meddobje, 3-4, 1992)

Pisatelj zadnje novele v Meddobju l. 1992 št. 3-4 Lojze Novak *Izgoreli čas*, jo je napisal za literarni natečaj za l. 1956. Lojze Novak je bil prekmurski rojak, nižjo gimnazijo je delal v salezijanski gimnaziji v Veržejju, malo maturo pa je pokladal v Murski Soboti. Sprva je sodeloval z Osvobodilno fronto, kmalu pa je sprevidel njeno zmotno usmerjenost in laž in se l. 1945 umaknil na Koroško.

Tam je dovršil peto gimnazijo, obtičal pa je v šesti; po podatkih sošolcev je šlo za pristranskost šole, ker se je Novak že takrat priključil slovenskemu državnemu gibanju, ki je začelo izdajati Slovensko državo.

Mirko Geratič, ki je bil tudi v njegovi skupini, je emigriral v Kanado, kjer je bil eden stebrov slovenske državnosti, Novak pa se je pridružil skupini Verbic, Kesler, Skoberne, ki so delali v Tintoreriji Moron, potem pa je vstopil v službo v trgovini Burman, katere lastnik je zelo cenil Slovence in jim dajal znatne popuste, Novak pa je pripomogel, da je slovenska skupnost prišla do polurne radijske oddaje.

Novak je pisal v Slovensko državo, Slovensko besedo, zbornike Svobodne Slovenije in še kam.

Naj bo to kratek spominski zapis, ki pa naj bi pobudil znanke, prijatelje in somišljenike, da bi ga skušali dopolniti, kar bomo objavili v prihodnji številki.

Hvala!

